

Ellieslohkeme

Sjieropedagogeles lohkemeööhpehtimmie
- bñhkedimmie

© Statped, 2008. Daaroengielese orrestahteme jïh staeriedamme, 2011.
<https://www.statped.no>

Tjaelïjh: Oddhild Godøy jïh May Britt Monsrud
Saemiengielese jarkoestamme: Ajlin Jonassen Kråik jïh Ellen Bull Jonassen
Saemiengielese sjiehtedamme: Aasta Joma Granefjell
Bæjhkoehtamme: Statped, 2026

ISBN: 978-82-323-0149-2

Ellieslohkeme

Sjïerepedagogeles lohkemeööhpehtimmie
- bïhkedimmie

Oddhild Godøy jïh May Britt Monsrud

Sisvege

Ävtebaakoe	6
Aalkoe	7
1. Ektiedimmie soptsestimmegielen jñh tjaelemegielen gaskem	9
Teorije gielen jñh lohkemen biñre	9
Maana tjaelemegielese geatskene	11
Aareh væhtah maanan leah tsagkesh tjaelemegieline	12
2. Lohkeme - maehtesvoete evtiedimmesne	16
1. Njjeptjie: Baakoedamtijimmie viehkine visuelle væhtijste	18
Sveehkeme 1: Ij-alfabeteles lohkiñh	18
2. Njjeptjie: Baakoedamtijimmie viehkine fonologeles væhtijste	19
Sveehkeme 2: Kompensatoriske lohkiñh	19
3. Njjeptjie: Baakoedamtijimmie kontrolline	21
Sveehkeme 3: Lohkiñh automasjovnen namhtah	21
4. Njjeptjie: Baakoedamtijimmie automasjovnine	22
Sveehkeme 4: Seassoeh lohkiñh	22
5. Njjeptjie: Strategeles lohkeme	23
Sveehkeme 5: Sub-optimaale lohkiñh	24
6. Njjeptjie: Geerve lohkeme	24
3. Gosse lohkemeprosesse sveehkeme	26
Giëlem jñh lohkemem goerehtalledh	26
Goerehtalleme duekiefaktovrijstie	27
4. Lïeremeprosesse jñh lohkehtæjjan råålla Ellieslohkemisnie	30
5. Raeriestimmieh råajvarimmide gosse lohkemeprosesse sveehkeme	34
Ellieslohkemen teoretihkeles våarome	34
Funksjonelle lïereme edtja goerkesem vedtedh	34
I. boelhke: Barkoe elliesvoetine	36
Buerkiestimmie barkose I. boelhkesne	36
Teeksth veeljedh	36
Tjïelke barkoe teekstine I. boelhkesne	37
II. boelhke: Barkoe detaljigujmie	39
Tjïelkestimmie barkose II. boelhkesne	39
Barkoevuekie II. boelhkesne, vuesiehtimmieh detaljelaavenjasside	39
Detaljbarkoe ij alfabeteles lohkiñdie	40
Detaljbarkoe kompensatoriske lohkiñdie	44
Praktihkeles ööhpehtimmievuesiehtimmieh kompensatoriske lohkiñdie	49
Detaljbarkoe ij-automatihkeles lohkiñ muhteste	55
Morfeemebarkoe	63
Grammatihke	66

Raajesehammoedimmie	67
Mubpesth lohkedh detaljeboelhken	67
Lahtestimmie	68
III. boelhke. Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie j'ih automasjovne	69
Såemies ööhpehtimmieteekesth faagegærjijste gaskedaltesisnie	70
Råajvarimmieh seassoeh lohkijidie	74
Tjaleleme	79
6. Loggem tjaeledh.....	82
Lohkehtæjjan logge	82
Learohken logge	82
7. Digitaale learoe- j'ih viehkievierhtieh.....	84
Digitaale learoe- j'ih viehkievierhtieh nuhtjedh Ellieslohkemisnie	84
8. Lohkemekuvvsje goh organisatoriske mierie Ellieslohkemasse	87
9. Learohkevuesiehtimmieh.....	89
Baernie 11 jaepien båeries, ov-seekere lohkije.....	89
Goerehtalleme gïeleste j'ih lohkemistie	89
Buerkiestimmie sveehkemistie	90
Fokusesuerkieh råajvarimmiesoejkesjimmesne:	90
Baernie 9 jaepien båeries, gïeletsagkesh	92
Goerehtalleme gïeleste j'ih lohkemistie	92
Buerkiestimmie sveehkemistie	92
Fokusesuerkieh råajvarimmiesoejkesjimmesne	93
Dåarjoestrategijh (Barkoevuekie – dynamihkeles geatskanimmie)	93
Learohken ööhpehtimmie j'ih nåhtoe råajvarimmijste.....	94
Baernie 16 jaepien båeries, soejme j'ih seekere lohkeme	94
Goerehtalleme gïeleste j'ih lohkemistie	94
Buerkiestimmie sveehkemistie	94
Fokusesuerkieh råajvarimmiesoejkesjimmesne	95
10. Bijjeguvvie goerehtallemedirregijstie j'ih litteratuvreste lierehtimmievuekiej bijre... 98	
Goerehtallemedirregh gïelen bijre:.....	98
Goerehtallemedirregh gïelen j'ih lohkemen bijre:	99
Goerehtallemedirregh lohkemen bijre:	99
Goerehtallemedirregh j'ijtjegoerkesen bijre.....	100
Kognitijve pryövvh:	100
Lierehtimmiestrategijh:	100
Teorije:	100
Praktihkeles vuesiehtimmieh:	100
Litteratuvrelæstoe:.....	101
Litteratuvrelæstoe learoegærjaj bijjeli.....	104

Åvtebaakoe

Bīhkedimmesne vuesiehtimmieh āehpiedehtebe guktie maahta maanajgujmie barkedh mej lohkeme- jīh tjaelemetsagkesh. Vāarome dan barkose lea metodihkeles mierie mij Ellieslohkeme gohtjesāvva. Ellieslohkeme tseegkesovveme jāāhkesjamme teorijen mietie. Daate mierie nuepiem lohkehtæjjese vadta barkoem sjiehtedidh fierhten learoehkasse – sahtth mennie daltesisnie lea. Ellieslohkeme ij leah vuekie, men mieriem vadta rāajvarimmiejgujmie barkedh mah jeereldihkie, jīh mah ektiedimmiem gaskemsh utnieh. Daah ektiedimmieh aaj nuepiem lohkehtæjjese vedtieh learohken lierehtimmieilledahkh vuarjasjidh fierhtene lohkehtimmieboelhkesne.

Gosse individuelle lierehtimmiem soejkesjidh maanide mej lohkeme- jīh tjaelemetsagkesh, dle byōroe dam laavenjostosne darjodh Pedagogeles-Psykologeles dīenesjinie jīh/jallh logopeededīenesjinie dajvesne. Åvtelbodti daerpies goerehtallemem darjodh guktie learohken funksjovnedaltese voernges gīeleldh jīh tjaelemegīeleldh suerkine āehpies sjædta. Dejnīe vāaroeminie, maahta eensī sjiehtedimmieh darjodh, dovne man geerve teeksth edtjīeh ārrodh jīh sjyōhtehke rāajvarimmieh veeljedh mah evtiedimmiem āvtese viehkiehtieh. Gosse learohken funksjovnedaltesem daajra, dle maahta vuepsieh tseegkedh barkose jīh illedahkide lierehtimmeste dej vōoste vuarjasjidh. Dagkeres diagnostiseereden ööhpehtimmie eevre daerpies jis edtja illedahkh barkoste āadtjodh. Ööhpehtimmie byōroe aaj sjīere tījjemierien sisnjelen jīh intensīve jīh ulmiestuvrelldh ārrodh jis edtja nuekie hijven illedahkh lierehtimmeste tjirkedh.

Daennie bīhkedimmesne āenehkslaakan tjaaleme. Jis vielie jallh āllesth goerkesem teemijste āadtjodh mejtie vuesiehtimmie āehpiedehtebe, dle litteratuvrelæstose vuesiehtibie, jīh joekoen Jōrgen Frostēn gærjah juvnehtibie.

Mijjīeh barkoeguejmide konstruktīve raerīej āvtēste gījhtebe! Gæjhtoe Jōrgen Frost, Kirsten Meyer Bjerkan, Ann-Kristin Heller, Kari Kjølstad, Vigdis Refsahl jīh Anne Cathrine Thurmann-Moe.

Bīhkedimmie lea orrestahteme jīh staeriedamme 2011, Oddhild Godøy jīh May-Britt Monsrudēn baaktoe.

Oslove, mietsken 10. b., 2011

Oddhild Godøy May Britt Monsrud

Aalkoe

“*Sjïerepedagogeles lohkemeööhpehtimmie – bihkedimmie*” Ellieslohkemem âehpiedahta, - mierie metodihkeles raaajvarimmide sjïerepedagogeles lohkeme- jïh tjaelemeööhpehtimmesne (Frost 1986,1992,1998 jïh 2003). Jørgen Frost Ellieslohkemem evtiedi gosse sjïereööhpehtimmine barki daanske skuvlesne. Aareh 1990-lâhkoen raejeste Bredtvæt maahtoejarngen (Bredtvæt kompetansesenter) dysleksijedâehkie, laavenjostosne Jørgen Frostine, barkoevuekiem nuhtjeme, jïh vuajname dihte sjïehteles learoehkidie mah orre aalkoem lohkemisnie daarpesjïeh. Barkoevuekie âtnasovveme dovne individuelle sjïereööhpehtimmesne, lohkemekuvksesne golme-njieljïe learoehkidie (Frost, J. jïh jïenebh 2005), jïh abpe klaassesne (Sæverud 2003).

Mijjen âssjele daejnie gærjatjinie, mijjïeh sïjhtebe daajroem jïh maehtesvoeth Ellieslohkemen biïre juekedh, guktie dejnië barkedh, jïh teoretihkeles tjïelkestimmiem barkoevuakan vedtedh. Gærjetje voestes aejkien bööti 2008. Jaepien 2011 gærjetje staeriesovvi. Dam orre lâhkoem aaj orrestahteme guktie buerebe bijïeguvvie sisvegistie sjïdteme, jïh aelhkebe lohkedh.

Lohkeme jïh tjaeleme giëlemaehtesvoeth, jïh 1. kapihtele lea ektiedimmiem biïre soptsestimmiëgiëlen jïh tjaelemëgiëlen gaskem, jïh væhtah mah maehtieh daejriëhtidh maanan leah tsagkesh giëline. Lohkeme lea maehtesvoete evtiedimmesne, jïh 2. kapihtele evtiedimmiem âehpiedahta lohkememodellen tjïrrh. Modelle vuesehte learohkh maehtieh dâeriesmoerh lohkeminie âadtjodh joekehts njiëptjïne lohkemeevtiedimmesne. Juktie tjïelkelaakan vuesiehtidh guktie tsagkesh maehtieh joekehts njiëptjïne evtiedimmesne vââjnëdh, dle veeljeme naan learohkevuesiehtimmiëh âehpiedehtedh.

Goerehtalleme akte eaktoe jis edtja ulmiestuvreldh raaajvarimmiejgujmie aelkedh, jïh 3. kapihtele dan biïre. Learohkh mah lohkeminie tjebrïeh, dâarjoem jïh viehkiem daarpesjïeh goske maehtesvoetide mejtie edtjïeh liëredh haalvoeh. 4. kapihtele aspekti biïre liërehtimmiëprosessestie jïh lohkehtæjjan rállan biïre Ellieslohkemisnie.

5. kapihtele gærjetjen âejviebiëlie. Lohkemeevtiedimmiëmodelline vâaroeminie, mijjïeh raëriëstimmiëh raaajvarimmide âehpiedehtebe, jïh buerkiëstibie man âvtëte raaajvarimmide veeljeme. Dan praktikheles barkose, mijjïeh aaj vuesiehtibie tjaalegasse “Prinsipper for god leseopplæring” (Frost 2003). 6. kapihtele loggetjaelemen biïre, 7. kapihtele digitaale learoëvierhtiej jïh viehkiedirregi biïre, 8. kapihtele lohkemekuvsjen biïre, jïh 9. kapihtelisnie learohkevuesiehtimmiëh buerkiëstibie.

Gærjetjen minngiëgiëttjien bijïeguvvie goerehtallemedirregijstie jïh litteratuvreste liërehtimmiëvuekiej biïre.

Bihkedæjjam saemiengïelese jarkoestamme, jïh saemien tsiehkide sjïehtedamme.

Sjïehtedimmieh lea dovne gïeleldh aspekti jïh njoelkedassi biïjre saemien lohkemelierehtæmman maanadaltesisnie. (Gïehtjïh gaskem jeatjah Wirkola & Baal 2003, Eira & Gaup 2009 jïh Baal & Wirkola 2007). Daennie biïhkedimmesne ajve naan gille vuesiehtimmieh barkoe-aarhkesne. Tjuara dejtïe learohken lohkememaehtelesvoetide, gïelese jïh teekstide sjïehtedidh dennie sjyöhtehke klaassedaltesisnie.

Åarjelsaemien gïelesne joekoen vaenie dotkeme dorjesovveme maanaj gïeleevtiedimmien biïjre, jïh vaenie mij vuesehte man aaltarasse doh ovmessie gïeletjoejh bâetïeh. Ij leah dan joekoen jïjnje dotkeme suerkesne. Åarjelsaemien maanaj gïeleevtiedimmie tjuara dan åvteste lihkes gïelh våaroeminie utnedh. Aaj dam kultuvrelle aspektine tjoerebe mäjhtajidh. Sjïhtebe teorijem noerhtesaemien goerehtimmijste våaroeminie utnedh såemies suerkine.

Åarjelsaemien gïelesne ræjhkoes vokaalesysteme gusnie 9 åenehks vokaalh jïh 14 guhkies vokaalh jallh diftongh, (ie, ië, ee, ae, ea, aa, ue, öö, åe, yö, oe, åå, ua, åa). Learohke edtja dejtïe liïeredh jïh automatisieeredh. Åarjelsaemien tjojemålsomem åtna, daate sæjhta jiehtedh maadthvokaale jeerehte vokalen sojjehtimmiesuffiksen mietie.

Gaajhkh jeatjah bokstaavh leah konsonaanth, 15 konsonaanth, (b,d,f,g,h,j,k,l,m,n,p,r,s,t,v) jïh 5 konsonaantetjoejh göökte bokstaavigujmie (ng,nj,sj,tj,ts). Åarjelsaemiengïelesne gellie konsonanteektiedimmieh. Såemies dejstïe leah: bp, dt jïh gk baakoej sisnie (åabpa, guedtedh jïh biïegke).

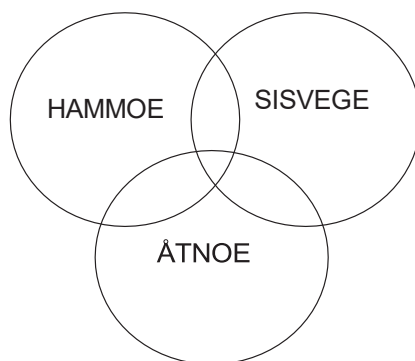
Daan daajroen gaavhtan sæjhta aelhkebe sjïdtedh guarkedh man åvteste vihkele tjoejigujmie lohkedh.

Doh jeenjemes baakoeh unnemes göökte jallh jienebh liïhtsh utnieh. Aareh lohkeme- jïh tjaelemelierehtimmesne saemiengïelesne staavadimmie joekoen vihkele (Juuso 2024; Eira & Gaup 2009; Baal & Wirkola 2007; Wirkola & Baal 2003).

1. Ektiedimmie soptsestimiegïelen jïh tjaelemegïelen gaskem

Teorije gïelen jïh lohkemen bïjre

Njaalmeldh gïelemaehtesvoeth vihkele aareh lieremasse, jïh gosse lohkemem, tjaelemem jïh tjaelemegïeleevtiedimmiem guhkiebasse evtiedidh. Bloom jïh Laheyen modellen mietie, gïelen leah sisvegebielie, hammoebielie jïh âtnoebielie, jïh daejtie bielide tjuara iktedidh jis edtja buektiehtidh gïelem dovne njaalmeldh jïh tjaaleldh nuhtjedh (Bloom & Lahey 1978).

Bloom & Laheyen mietie 1978

Gïelen haamoe lea fonologije-, morfologije- jïh syntaksen bïjre. Fonologije lea gïeletjoeji bïjre, guktie dorjesuvvieh jïh guktie maehtieh aktanidh. Fonemh/gïeletjoejh dah unnemes ektievoeth gïelesne mah mïelem joekehtehtieh. Dej gaavhtan baakoeh joekehts mïelem utnieh, vuesiehtimmiem gaavhtan movre jïh bovre, gusnie dah fonemh /m/ jïh /b/ joekehts mïelem baakojde vedtieh.

Bokstaavh gïeletjoeji væhtah mah artikulasjovnesvihtjemen bïjre prierkiehtieh, jïh mah darjoeht mijjiej joekehtsem gïeletjoeji gaskem guvlieh. Gïelesne jienebh fonemh goh bokstaavh, <tj>-tjoeje saemiengïelesne akte vuesiehtimmie dïsse. Seammalaakan aaj <sj>-tjoejine. Daah göökte tjoejh dah unnemes biehkieh mah mïelem joekehtehtieh baakojne goh <tjalkedh> jïh <sjalkedh>. Daajroe grafemi (bokstaavevæhtaj) bïjre jïh mejtie fonemide (gïeletjoejide) vuesiehtieh, joekeen vihkele dennie voestes lohkemeööhpehtimmesne. Dïhte akte dejstie vihkielommes biehkijste gosse alfabetes goerkesen bïjre (Bjerkan 2005).

Lïhtsh aaj vuajnalgamme goh ektievoeth jeenjemes fonologeles teorijine. Gaajkh baakojne akte jallh jienebh lïhtsh. Lïhtsh aelhebe gaavnedh baakojne goh fonemh. Lïhtsh viehkiehtieh jievkehtimmine baakojne, dejtie maehtebe kleehtpedh, beenghedh jïh njulhtjedh.

Morfeemh gïelen unnemes ektievoeth mej mïele. Morfologije lea baakoej

tseegkemen bïjre jïh guktie sojjesuvvieh. Roehtsemorfeemh leah baakoej maadth-bielie, v.g. laante, muerjie, laste. Ij gâaredh dejtïe unnebe ektievoetide juekedh mah mïelem vedtieh, men gâarede tjâanghkan bïejeme baakoeh dejtïe darjodh, goh laante-muerjïeh, muerjie-laante, laante-muerjie-laste, jïh nimhtïe baakoevâarhkoe stuerebe sjædta. Daaroengïelesne naa frijje njoelkedassh guktie tjâanghkan bïejeme baakoeh darjodh. Sojjehtimmiemorfeemh leah grammatihkeles gïetjïeh mejtïe beaja substantijvide, veerbide jïh adjektijvide.

Substantijvi sojjehtimmiemorfeemh joekehts mïelem vedtieh, v.g. muerjie, muerjïeh, muerjide. Veerbi sojjehtimmiemorfeemh soptsestïeh mennïe tïjjesne leah, v.g. njulhtj(e)-dh, njulhtj(e)-m, njulhtj-im.

Serkememorfemh eah ajve jeatjahtetïeh guktie baakoe jeahtasâvva. Dah maehtïeh aaj baakoej baakoedâehkiem jeatjahtetïedh. Roehtsemorfemese maahta âvtelihtsem jallh minngïegïetjïem lissïehtïdh mij maadthmorfemem jarkele. *Gïete-gïetehts, tjelmïe-tjelmehhts, eejhtegh- eejhtegapth j.n.v.* (Lohkh baakoeseerkemi bïjre: sørsamisk grammatikk- Magga & Magga, Sydsamisk grammatikk- Knut Bergsland)

Syntakse gïehtjede guktie jiehtegh jïh raajesh tseegkesuvvieh, jïh semantihke gïelen sisvegen bïjre. Baakoeh jïh daajehtsh veelelaakan guarkedh, lea daerpïes jis edtja maehtedh rïektes gïeleldh dïjrem buektedh, dovne njaalmeldh jïh tjaaeldh. Maana tjuara baakoej sisvegem daejredh jïh guktie dejtïe ektesne nuhtjedh. Gïelen sisvegem veelelaakan guarkedh, eevre daerpïes jis edtja maehtedh hijven maehtesvoeth gïelen hammoste evtïedïdh. Dennïe mubpene bïelesne, dle hijven baakoe- jïh daajehtsegoerkese eevre daerpïes jis edtja gïelen hammoebieliem haalvedh. Doh göökte bieliëh lïhke gârredamme, jïh sinsitniem baajnehtïeh dovne njaalmeldh jïh tjaaeldh âtnosne.

Pragmatihke lea gïeleâtnoen njoelkedassi bïjre. Vuesïehtimmïen gaavhtan dle jeatjah njoelkedassh soptsestallëmässe gosse noerigujmïe digkedh goh faageles digkïedïmmesne barkoesïjjesne. Dïhte amma gïeleldh fearadïmmïen bïjre, mennïe tsïehkesne jallh ektïedïmmesne gïele âtnasâvva, jïh maam aajkojne âtna.

Sïejhme gïeleevtïedïmmïe “læhkadihks” interaksjovne sisvegen, hammoen jïh âtnoen gaskem. Jis mij akt fââtese aktïne jallh jïenïebïnie dejtïe, dle sæjhta dïjrem maam edtja buektedh jallh guarkedh nåakelaakan baajnehtïdh. Gosse lohkedh, dle tjuara gïelen hammoem reaktoelaakan avkodadïdh (lohkedh) jallh innkodadïdh (tjæledh), jïh tjuara baakoej jïh raajesi sisvegem guarkedh. Dah göökte komponeenth aaj meatan aktene defïnïsjovnesne mij jeahta **lohkeme** = **avkodadïmmïe** x **goerkese** (Gough & Tunmer 1986). Daerpïes dejtïe göökte komponeentide iktedïdh jis lohkeme- jïh tjælemeprosesse edtja lyhkesïdh.

Vihkele mujhtedh

Åarjelsaemien gïelesne vaenie goerehtimmieh dorjesovveme maanaj gïeleevtiedimmien bïjre, jïh vaenie mij vuesehte man aaltarasse doh ovmesse gïeletjoejh bætieh. Åarjelsaemien maanaj fonologije tjuara dan åvteste doh lïhkes gïelh vâaroeminie utnedh. Tjoerebe aaj dam kulturelle aspektem mujhtedh.

Maana tjaelemegïelese geatskene

Jeerehte man varki jïh gâessie maanah gïelh lïerieh. Gosse maanah 3-4 jaepien bâeries, dah jeenjemes gïeletjoejh “stïeresne” jïh dah aalkeme konsonante-iktedimmieh darjodh, vuesehtimmien gaavhtan skuvle, jârredh, eepla, aeskïe (Hagtvæt 2004). Gosse maanah 4 jaepien bâeries doh jeanatjommes doh vihkielommes baakoeh, grammatïhkem jïh soptsestallēmemaehtelesvoeth evtiedamme, gidtjïh gyhtjelassh gihtjedh, gyhtjelassh vaestiedidh, birredh man akt mietie, vâaroem vedtedh jïh vaeltedh, lahtestidh jïh vaastahtahkem vedtedh. Dah maehtieh tïjelke raajesh hammoedidh mejtïe jeatjebh guarkah, jïh soptsestidh mij “daesnie jïh daelïe” heannede. Dah maehtieh gïelem nuhtjedh tsïehkïen mietie, naakede mij sæjhta jiehtedh dah biejjïeladtje gïelem åehpies tsïehkïne haalvoeh.

Dehtïe raejeste maanah 4-5 jaepien bâeries, dah aelkïeh gïelem lïeredh mij ovjearohks tsïehkeste. Dellïe maehtieh man akt bïjre soptsestidh mij jeatjah lehkesne, jallh jeatjah aejkïen heannadamme. Dah maehtieh bæjngolds perspektïjvem gïelese vaeltedh.

Gosse maanan lea hïjven njaalmeldh gïele, dle daamtaj ïedtjïh åådtje gïelen unnemes ektïevoetide. Maana rijmh jïh lïhtsh aajhtsa jïh aavode gosse dejtïe gaavna. Ånnetjï dle aaj gïeletjoejh baakojne aajhtsa jïh gaavna. Dïhte aalka ïedtjïh tjaelemegïelese åadtjodh. Låssastjaeleme aarhskuvleaaltarisnie, lohkemasse eevtjïe. Maana ahkedh stuerebe ïedtjem bokstaavide åådtje gosse aalkeme “tjæledh”. Voestegh ïedtjïh vuesehte jïjtse- jïh fuelhkielïhtsegi nommide. Maana baakojde “damta”, tjoejide gaavna jïh gihtjïe guktïe edtja bokstaavide tjæledh. Maana aalka kïörredh, jïh ånnetjï dle bokstaavh jïh baakoeh sjædta. Stååkedimmien tïjrrh, jïh gosse tjaelemegïelem goerehtieh, dle naan maanah joe aarhskuvleaaltarisnie aejhtsïeh mij lohkeme lea. Ij gâaredh lohkemekåanstem maanan åajjan “rijtedh”, dïhte amma maanan luvnie jæjhta gosse gïeleldh rïejries jïh reaktoe skraejriem åådtje. Jeerehte man jïjnje maanah jïjtjïh tïjskesïeh tjaelemegïeleldh darjomïgujmïe aarhskuvleaaltarisnie, jïh jïenebh faktovrh nænnoestïeh. Maanan ïedtjïh jïh eaktoeh vihkeles rållam utnïeh, men guktïe byjrese maanan bïjre maanam baajnehte jïh skreejrie aaj vihkele (Hagtvæt 2004).

Maanah hïejmïjste gusnie jïjnjem luhkïeh, jïjnjem lohkemen bïjre daejrieh åvtelen skuvlem aelkïeh. Dej daajroe lohkemen bïjre, maehtelesvoeth feerhmïe goh:

daeiredh guktie gærjam steeredh, guktie gærjesne plaeriedidh, jñh lohkemeotnjegen bñjre. Maanaj tjaelemegñele hijvenlaakan evtiesåvva jis dejtje jaabnan reegkesligke låhka, maaje “tjuvtjiedimmielohkeminie” juktie ektie fokusem bñjedh. Reegkesligke lohkedh maanide aarhskuvleaaltarisnie vyörtogs jñjtse sjñekenistie, jñh seamma tñjjen dovne maanan byjjes lohkemevejtiestimmiem, jñh lohkemegoerkesem skuvlesne mænngan, hijvenlaakan baajnehte (Spear-Swerling & Sternberg 1996).

Maana tjuara såemies fonologeles voerkesvoetem utnedh jis edtja dejtje tjaelemegñeleldh darjoemidie voestes klaassesne haalvedh. Jis ij maana voerkes gñeletjoejide, dle geerve sjædta guarkedh mij lohkeme lea. Gosse maana voerkes gñielen stuerebe jñh unnebe ektievoetide, jñh hijven gñielem åtna mij ovjearohks tsiehkeste, dle sjñjhmemes tjaelemegñielem varki vejteste. Tjaelemegñeleldh dååjresh aaj voerkesvoetem gñielen bñjre lutnjieh. Seammalaakan goh lohkemeevtiedimmine, dle evtiedimmie iktemearan jåhta aaj gosse tjaelemegñielem leara. Gosse lohkemeprosesse aalka, dle gñiele jñh lohkeme sinsitniem dåarjedieh (Hagtvet 2004).

Maanagierte vihkeles sijje gosse tjaelemegñielem eevtjedh. Maanagierten meriesoejkesjisnie maanagierten sisvegasse jñh barkojde tjåådtje: Barkoen tjñrrh govlesadteminie, gñeline jñh teekstigujmie maanagierte edtja meatan årrodh guktie maanah gñielen tjoejh jñh jievkehtimmiem goltelieh, jñh vaane sjidtieh væhtajgujmie goh taalh jñh bokstaavh” (2006, 3.1. Govlesadteme, gñiele jñh teekste).

Daate barkoe jåarhka, nænnoesåbpoe sjædta jñh tjarkebe sjædta gosse maanah skuvlem aelkieh. Barkoe edtja maanide ryøjredidh dan byjjes lohkemeööhpehtëmman, man aajkoe lea maanaj gñieledh-, jñh joekoen fonologeles, voerkesvoetem nænnoesåbpoe darjodh jñh dam vijriebasse evtiedidh. Dotkeme aaj vuesehte ektiedahkoen affektijve (guktie domtoe) kvaliteete teeksten bñjre, aaj vihkeles rållam åtna, jñh baajnehte mejtie maana sæjhata lohkedh jallh ij. Hijven relasjovnh maanaj jñh geerve almetji gaskem lohkemeståantane jñh jeatjah ektiedahkojne tjaelemegñielen bñjre, dovne skreejrieh jñh maanam böörieh lohkemem jñh tjaelemem jñjtje goerehtidh (Olaussen 1996).

Aareh væhtah maanan leah tsagkesh tjaelemegñeline

Gosse maanah aarhskuvleaaltarisnie jñh voestes klaassesne, dle byöroe våårkehke årrodh maanide mah vaenie jallh ij mejtegh pryöjjedh bokstaavide jñh baakojde, mah eah sjñhth guhte edtja dejtje lohkedh, jñh mah vaallah haalvoeh gñeletjoejide reaktoelaakan jiehtedh veanhtadamme tñjjen sisnjelen. Dastegh hñejme jallh maanagierte vihtesjieh maanan leah tsagkesh goerkesinie jallh njaalmeldh gñeline, dle tjuara dam dåarjelidh. Tjuara tsåatskelesvoetem maanan gñielese vedtedh. Geerve almetjh tjuerieh hijven gñieledh ektiedahkojne årrodh maanine ektine, jñh gñieleskreejreden ektiedahkojde sjñehteladtedh.

Tjielke jĳh aareh fokusinie maanide mej tsagkesh govlesadteminie jĳh gĳeline, dle maahta rĳajvarimmiejgumie varki aelkedh. Āvtelen maahta sjyōhtehke rĳajvarimmiejgumie aelkedh, dle byōroe seapan gĳelem lĳhkebe goerehtalledh goerehtallemedĳrregigumie healsoestasjovnesne jĳh maanagiĳertesne. Dastegh daerpies gĳelem vielie goerehtalledh, dle maahta dam darjodh laavenjostosne Pedagoĳeles-psykoloĳeles dĳenesjinie (PPD). Goerehtallemh maehtieh vuesiehtidh man geerve tsagkesh leah, jĳh mejnie gĳeleldh suerkine tsagkesh gĳāāvnesieh. Goerehtallemh dan āvteste aaj vuesiehtieh guktie geerve almetjĳh byōroeh maanan vōōste fearadidh, jĳh mah rĳajvarimmieh sjyōhtehke. Man geerve tsagkese lea, gosse vierteste dejnie mij veanhtadamme aalteren mietie, muana mejtie maana edtja sjĳiehteladteme faalenassem maanagiĳertesne utnedh mij gĳelem evtede.

Gĳieletsagkesh jeerehtieh, dovne man geerve leah jĳh guktie vĳāājnesasse bĳaetieh, jĳh maehtieh lohkeme- jĳh tĳaelemelĳeremem nĳakelaakan baajnehtidh. Naan maanaj luvnie fonologes tsagkesh govloes maanan soptsestimiegĳelesne, jĳh jeatjah maanaj luvnie dejtie fonologes tsagkesidie aajhtsa easkah gosse edtjĳieh lĳieredh lohkedh. Gosse maanah skuvleaalterisnie tsagkesh tĳaelemegĳeline āadtjoeh, dle sĳĳehme vuejnedh dej leah tsagkesh tĳoejide lĳieredh, jĳh baakojde reaktoelaakan lohkedh jĳh tĳaeledh. Jeahtasĳvva fonologes tsagkesh āejviedāeriesmoere learohkidie mej lohkeme- jĳh tĳaelemetsagkesh, jĳh dan gaavhtan maehtieh tsagkesh utnedh joekehtsem govledh “stemte” jĳh “ustemte” konsonaanti gaskem, goh t/d, k/g, p/b, jĳh vokaalh sinsitneste joekehtidh. Viesjies fonologes maehtesvoeti jĳh sōōjmes juhtiehtimmien gaavhtan ij maana joekehtsem gĳeletjoeji gaskem gĳāajhtsedh, jallh gĳeletjoejh mah hedtiem utnieh mistieh. Tsagkese dovne lohkemisnie jĳh tĳaeliemisnie vĳāajnoes. Konsonaantedāehkieh, joekeen baakoej aalkovisnie, aaj geerve sjĳidtieh. Dah daamtaj baakojde aelhkebe darjoeh, jĳh dellie akte jallh jienebh konsonaanth gaarvanieh.

Tsagkesh gĳielen hammoebieline maahta aaj vĳāajnoes sjĳĳdtedh baakoej sojĳiehtimmiehammojne, jĳh raajesetseegkemisnie. Maanah maehtieh daejredh maam sijhtieh buektedh, men morfosyntaktihkeles tsagkesi gaavhtan geerve sjĳædta.

Gosse maanan leah tsagkesh gĳieledorjemas sine, dle byōroe aaj gĳielegoerkesem gĳĳiehtjedidh goh bielie goerehtallemistie. Tsagkesh iktesth sijhtieh individuelle joekehts utnedh, dovne man stoorre tsagkesh leah jĳh man jĳĳjnje dĳĳhte gĳeleldh heaptoe baajnehte guktie dĳāemede jĳh sosijaale sjĳiehtedimmiem dorje.

Naan maanah tĳuerieh krĳāahpegĳelem nuhtjedh jis edtjĳieh buektiehtidh jiehtedh dam maam sijhtieh jiehtedh. Dah maehtieh gĳāavvarostedh gosse jeatjebh eah guarkah, juktie baakoeh jallh daajehtsh fĳāātesieh. Maanah maehtieh aaj tĳabredh baakojde jĳh raajesidie guarkedh mejtie guvlieh. Baakoegoerkese “sieĳkies”, jĳh geerve gĳelem reaktoelaakan jĳh sjyōhtehke nuhtjedh joekehts tsiehkine. Maanah

sååjhtoeh baakoeh bääjhtoehlaakan nuhtjedh, juktie eah guarkeme maam baakoe sæjhta jiehtedh. Naan aejkien “mahte reaktoe” goerkesem baakoste utnieh, jïh læjhkan bääjhtode sjædta. Dan åvteste sååjhtoeh dah maam akt jeatjah jiehtieh enn dam maam ussjedamme.

Maanah mej gïeletsagkesh maehtieh haestemh åadtjodh jeatjebigujmie seamma aalterisnie govlesadtedh, jïh haestemh utnedh sosijaale ektiedimmine. Veartene maahta naa reevhtseldihkie jïh juekeme vååjnedh gosse gïelegoerkese muevies, jïh dannasinie maehtieh dåeriesmoerh åadtjodh gïeeldh- jïh sosijaale njoelkedassigujmie. Goerehtalleme maahta vuesiehtidh man geerve tsagkesh Leah, jïh mejnie gïeledh suerkine tsagkesh åtna. Daah maanah daarpesjïeh gïeleskreejremem, råajvarimmieh mah gïelem evtiedieh, boerehks “staeriedimmieh”, jïh bïhkedimmiem dovne gåetesne jïh skuvlesne.

2. Lohkeme - maehtesvoete evtiedimmesne

Jeenjemesh maanah logo-lohkijh jallh ij-alfabeteles lohkijh gosse skuvlem aelkieh. Dah baakoem goh elliesvoete luhkieh j'ih eah ektiedimmiem tjoeki j'ih bokstaavi gaskem guarkah. Dehtie raejeste maanah skuvlem aelkieh dah bokstaavi, tjoeki, lihtsi, baakoej j'ih raajesi b'ijre lierieh, edtjeh fonologeles voerkesvoetem j'ih alfabeteles goerkesem nænnoestidh. Daate vihkeles v'arome gosse edtjeh aelkedh lohkedh.

Gosse maana maahta bokstaavi tjoejigujmie lohkedh, dle fonologeles, j'ih ånnetji aaj ortograafeles, lohkemem haalvoe. Lohkije ahkedh buerebe lohkijinie sjædta, j'ih dan åvteste lohkeme maehtesvoete evtiedimmesne – ij statiske j'ih mij akt mij ij jorkesh.

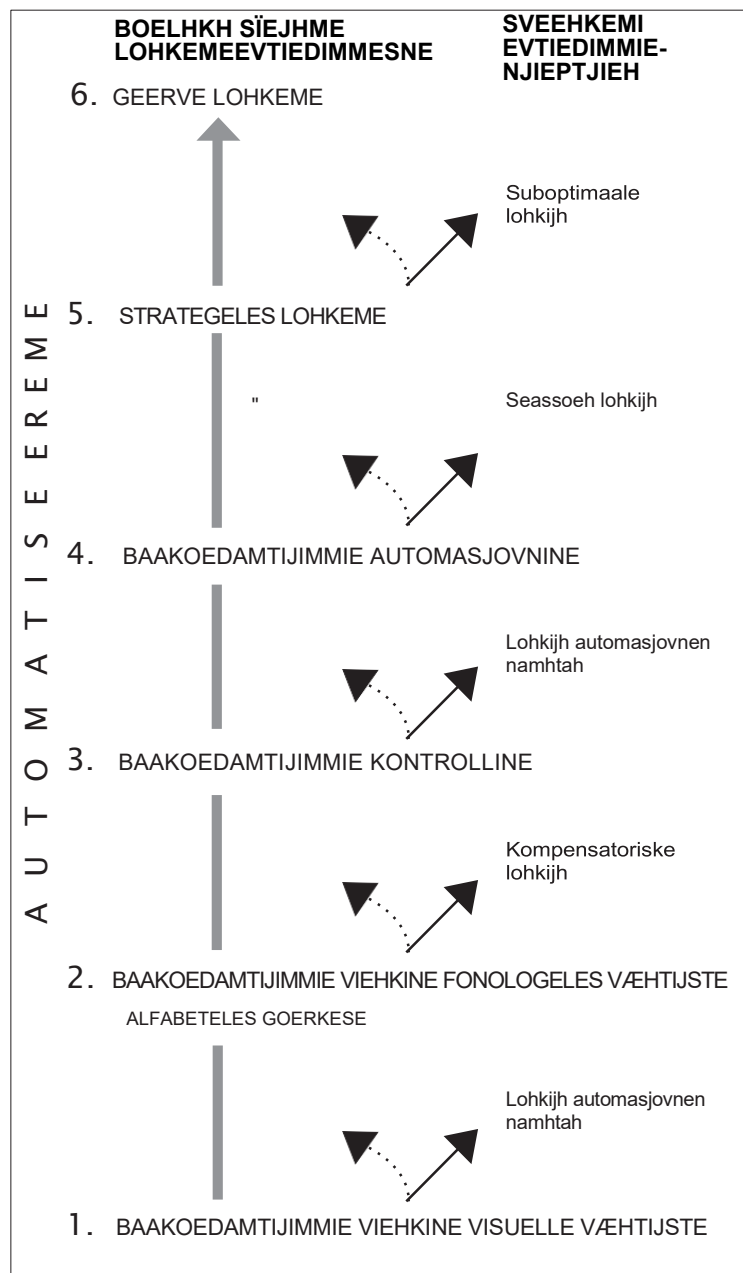
S'iejhmemes definisjovne lohkemistie lea lohkedh = avkodadimmie x goerkese (Gough & Tunmer 1986). Dennie aktene bielesne lohkeme teknikheles maehtesvoete maam edtja l'ieredh (avkodadimmie), j'ih dennie mubpene bielesne g'ielemaehtesvoeth j'ih duekiedaajroeh mah Leah v'arome gosse edtjeh teekstem guarkedh. Iktedimmie daejstie komponentijste eevre daerpies lohkemeprosessese. Jis lohkeme edtja viehkiehtidh learohkh daajroem vejtiestidh aalteren mietie, dle lohkeme tjuara evtiesovvedh abpe skuvletijjem.

Daesnie lohkemeevtiedimmiemodellem buerkiestibie, mij sjiehteles analytsedirrege gosse learohki lohkemeevtiedimmiem vuarjasjidh (Spear-Swerling & Sternberg 1998).

Modelle dejtie joekehts njeptjide lohkemeevtiedimmesne buerkeste, j'ih maam veanhtede learohkh edtjeh fierhtene njeptjesne haalvedh. Modelle aaj buerkeste guktie lohkeme maahta sjidtedh gosse learohke hijven lohkemeevtiedimmeste sveehkeme (Spear-Swerling & Sternberg 1998). Man aarebi sveehkie, man stuerebe konsekvensh destie sjædta. Sveehkemh jallh "saallh-geajnoeh" maehtieh gaajhkine njeptjine evtiedimmesne jijhtedh. Gosse learohke sveehkeme, dle byöroe dam b'ååstede dan reaktöe geajnose viehkiehtidh dan varki g'åarede, guktie d'åeriesmoere dan onne sjædta goh g'åarede gosse ij haalvoeh aalteren mietie lohkedh. Njeptjieh modellen g'årroeh-bielesne s'iejhme evtiedimmiem vuesiehtieh, mejtie gaajhkh learohkh tjuerieh tjirrehtidh jis edtjeh hijven lohkijinie sjidtedh. Sertiestimieh evtiedimmienjeptji gaskem vielie jallh unnebe ånnetji ånnetji sjugniehtuvvieh. Modellen åelkies-bielesne sveehkemh, mij sæjhta jiehtedh "saallh-geajnoeh" mah maehtieh gaajhkine njeptjine evtiedimmesne jijhtedh. Gosse learohke sveehkeme, dle tjuara dam dan reaktöe geajnose vihth viehkiehtidh dan varki g'åarede.

Gellie learohkh naa aareh lohkemeevtiedimmesne sveehkieh. Gosse lohkememaehtesvoeth f'ååtesieh, dle vielie viehkiem vaeltieh guvvijste j'ih konteksteste. Dah luhkieh viehkine naan fonologeles væhtah d'åarjöne utnedh, men jienebh tjoekh baakojne, raajesinie j'ih teekstesne moenedieh. Gosse learohkh viehkievuekieh guhkiem nåhtadamme, dle geervebe sjædta jeatjah maereles vuekieh

tseegkedh. Dan ávteste vihkele vuaptan sjǵdtedh learoehkidie mah lohkeeminie tǵebrieh dan aareh gǵarede, guktie maehtieh viehkiem áadtjodh buerebe lohkemem evtiedidh.

Lohkemeevtiedimmiemodelle *Spear-Swerling & Sternbergen mietie, 1998.*
Oddhild Godøy Bredtvet maahtoejamgesne dam daaroengielsele
jarkoestamme ávtelen SEAD áarjelsaemiengielsele jarkoestamme.

1. Njieptjie: Baakoedamtijimmie viehkine visuelle væhtijste

Gosse maanah aelkieh ïedtjh vuesiehtidh logojde, dle daejrebe dej lastoe lohkemasse fahkeme. Dah “luhkieh” Solo, MELK, Coca Cola, Cirkel K, jnv., men eah viehkine baakoej tjoejigujmie.

Dah baakojde damtijieh jïh dejtje guvvine luhkieh, jallh viehkine visuelle væhtijste, goh baakoe- jïh bokstaavehammoe jïh baakoegåhkoe. Maana damtije guktie baakoe vååjnoe, jïh gie akt soptsestamme mij tjåådtje, men ij ektiedimmiem tjoeki jïh bokstaavi gaskem guarkah. Eah guarkah man vihkele baakoen bokstaavh leah, juktie eah aajhtseme bokstaavh leah tjoeki væhtah aktene sjïere öörnegisnie. Ånnetji, gosse naan bokstaavh lierieh, dle eah mæhtieh daam daajroem lohkemasse nuhtjedh åvtelen såemiesmearan alfabetes goerkesem vejtiestamme. Dïhte sæjhta jiehtedh, dah tjuerieh guarkedh bokstaavh leah tjoeki væhtah mah aktene öörneme jïh sjïere öörnegisnie ektiedamme guktie baakoeh sjidtieh. Dan guhkiem ij maana dam guarkah, dle dennie voestes evtiedimmienjieptjesne lohkemisnie.

Daate njieptjie gohtjesåvva *logografihkeles boelhke*, *åvtel-alfabetihkels lohkeme*, jallh *lohkeme viehkine visuelle væhtijste* (Frith 1985; Ehri 1997; Spear-Swerling & Sternberg 1998). Jeenjemes maanah daam njieptjiem laehpieh jïh aelkieh lohkedh viehkine bokstaavi tjoejijste, men naan maanah jærhkieh daejnie logografihkeles lohkemevuekine. Lohkedh viehkine visuelle væhtijste lea aareh sveehkeme lohkemeevtiedimmesne.

Sveehkeme 1: Ij-alfabeteles lohkih

Viesjies fonologeles voerkesvoete jïh tsagkesh tjoeki – bokstaave – ektiedimmine, maana buerkeste mij baatsa aktine ij-alfabeteles lohkemevuekine. Dïhte sæjhta jiehtedh eah goerkesem gielen unnemes ektievoeti bijre vejtiestamme, jïh eah guarkeme bokstaave tjoekem “guadta”, jïh maam nuhtjebe gosse lohkebe. Dah alfabeteles goerkesem fååtesieh, jïh dan åvteste eah guarkeme mijjeh bokstaavi tjoejigujmie lohkebe, jïh ij bokstaavenommigujmie.

Mearan mubpielearohkh aelkieh lohkedh viehkine bokstaavi tjoejijste, dah ij-alfabeteles lohkih jærhkieh lohkedh viehkine visuelle væhtijste, goh guvvieh, klaerieh, baakoeguvvieh/logoeh, bokstaavehammoeh jïh baakoej gåhkoe. Viehkine dejtje visuelle væhtijste dah voejhkelieh baakojde mujhtedh, jïh maaje jïjtje vienhtieh daate lohkeme. Dah amma lohkemeevtiedimmeste sveehkieh åvtelen alfabeteles goerkesem åådtjeme. Maanah mah luhkieh visuelle væhtajgujmie viehkine, aaj daamtaj moenedimmiem åejvievuekine utnieh.

Vuesiehtimmie:

Lohkeme learohken luvnie mij sveehkeme j'ih baakoeh damtije viehkine visuelle væhtijste æjvievuekine, maahta naemhtie årroth, goh daan n'ejten luvnie mij 8 jaepien båeries:

3. klaassesne klaasselohkemepryövem tjirrehtin, j'ih dellie aajhtsin idtji learohke aalteren mietie lohkh. Gosse vielie goerehtallin, dle aajhtsin learohke naan baakoeguvvieh visuelle-laakan damtiji gosse lij lohkeminie. D'hte vaenie bokstaave – tjoejeektiedimmieh deejri, j'ih dæriesmoerh utni voestes j'ih minngemes tjoejem baakojne govledh. Idtji gænnah haalvoeh iktemierien teekstem lohkedh.

N'ejten æjvievuekie lij viehkine visuelle væhtijste lohkedh. Dan åvteste ij-alfabeteles lohkiye gohtjesåvva (Spear-Swerling & Sternberg 1998).

2. Njieptjie: Baakoedamtijimmie viehkine fonologeles væhtijste

Mubpie daltese lohkemeevtiedimmesne lea baakoeh damtijidh viehkine fonologeles væhtijste. Joেকেhts g'ieledh, joekoen fonologeles, voerkesvoete, j'ih mejtie maana riejuries, baajnehte gæssie j'ih man varki lohkememaektelesvoetem vejteste.

Naan maanah “lohkememojnesjem salkehtamme” åvtelen skuvlem aelkieh, men jeenjemes maanah dam alfabeteles prinsihpem vueptiestieh, j'ih guarkah mij lohkeme lea, voestes jallh mubpene jaepesne skuvlesne. Daamtajommes baakoej voestes j'ih minngemes tjoejh gaevnieh. Naan tjoejigujmie baakosne lohkedh, såemiesmearan alfabeteles avkodadimmie gohtje (Ehri 1997). Gosse såemiesmearan alfabeteles avkodadimmie, dle ij dan veele lohkh j'ih j'ijnjem moenedieh. Ånnetji, dle learohkh guarkah mij lohkeme lea, j'ih tsåatskelesvoetem stuvrieh dejtje fonologeles væhtide. Gaajhkh learohkh mah daennie boelhkesne viehkievuekieh nuhtjeh, goh moenedidh baakoen guelmien mietie, jallh konteeksten mietie moenedidh. Daate vuekie dæriesmoerine sjædta easkah gosse æjvievuekine sjædta j'ih learohke ij guhkiebasse bætieh ellies fonologeles avkodadæmman, jallh baakoedamtijimmie kontrolline, mij aaj gohtjesåvva.

Sveehkeme 2: Kompensatoriske lohkih

Såemies alfabeteles goerkesinie learohkh ektiedimmiem tjoejen j'ih bokstaaven gaskem guarkah, men dah mæhtieh viesjies fonologeles mæhtelesvoeth utnedh, j'ih dan gaavhtan tjuerieh jearsoes sjidtedh gaajhkine bokstaave-tjoeje – ektiedimmine. Dej leah avkodadimmiemaektelesvoeth guktie mæhtieh dam voestes, jallh dejtje voestes tjoejide baakosne lohkedh, men dan mænngan moenedieh. Lissine, dle

voejhkelieh viehkiem åadtjodh baakoeguvvine, raajesinie, guvvine j'ih mojhtesisnie.

Kompensatoriske lohkijh maehetieh vuesiehtimmien gaavhtan bokstaavh mastedh, dovne visuelle (v.g. b/ d/ p) j'ih auditijve (v.g. “stemt” j'ih “ustemt” konsonanth k/g, p/b, t/d, j'ih seammalaakan g/d j'ih k/t jnv.).

Dah maehetieh aaj tsagkesh utnedh naan vokaalh sinsitneste joekehtidh, goh y, æ, öö, å. Muvhth dagke aaj dæriesmoerh lohkemeotnjeginie utnieh, j'ih æelkiesbealeste gârroehbealan luhkieh, jallh tjoeji sijjiem baakojne målsoeh guktie sol los sjædta, lys syl sjædta, jnv. Jalhts aelhie konsonanteektiedimmie geerve, j'ih dan åvteste daamtaj akte jallh jienebh bokstaavh gaarvanie gosse jienebh konsonanth tjængkesne.

Muvhth dejstie sneehpes j'ih ov-tjæelke lohkemevuekine haarjanie (dah moenedie), j'ih stoerre reaktatjaelemetsagkesh utnieh muevies fonologeles vâaromen gaavhtan. Jeatjebh soejmetji j'ih muevieslaakan luhkieh.

Ij leah seekere guhte dejtie kompensatoriske lohkijdie vueptiestie mubpene jallh gâalmainie klaassesne, juktie ij leah dan stoerre kræevenasse edtjeh lohkedh lîeremen gaavhtan, j'ih ij dan j'ijnj baakoeh teekstine. Gellien æjkien j'ijnjem mujhtie juktie teeksth aalkoeööhpehtimmesne åenehks, dej leah aelhie raajesh, j'ih geerve almetjh dejtie reegkesligke luhkieh dovne skuvlesne j'ih gâetesne. Varki læjhkan konsekveensh sveehkemistie sjædta gosse tjærie lohkedh lîeremen gaavhtan, j'ih teeksth geervebe j'ih ammes sjidtieh.

Vuesiehtimmie:

Lohkemeevtiedimmiemodellen mietie, kompensatoriske lohkije maahta lohkedh goh daate baerne gie 9 jaepien bâeries:

Learohke aaltereadekvaate lohkemem vejtiesti voestes klaassesne. Gosse lohkememaehtelesvoeti kræevenassh stuerebe sjïdtin mubpene klaassesne, dle tjyölkehke sjïdti learohke meehti naan baakoeh avkodadidh, men ij gaajkh. Baakoeh jienebh lihtsigujmie lin geerve dîsse. Dan æejvievuekie gosse guhkies baakoeh, lij voestes bokstaavem vuartasjidh j'ih dan mietie moenedidh. Dîhte jeenjemasht kontekstem nuhtji gosse lij lohkeminie, j'ih dan gaavhtan iktemierien teeksth buerebelaakan lohki enn maam meehtin veanhtadidh gosse learohken maehtesvoeti vööste viertiestin aktegsbaakoeh lohkedh.

Ovveele avkodadimmien gaavhtan lohkemegoerkese muevies sjïdti, j'ih idtji skæejriem lohkemasse utnieh. Baerne lij sveehkeme goh kompensatoriske lohkije (Spear-Swerling & Sternberg 1998).

3. Njieptjie: Baakoedamtijimmie kontrolline

Gaalmadinie njieptjesne lohkemeevtiedimmesne learohkh avkodadimmiem baakojste veele haalvoeh, ij leah säämiesmearan goh evtebe njieptjesne. Daelie gaajhkh tjoejigujmie baakosne luhkieh. Daajehtse “kontrolline” sæjhta jiehtedh learohkh baakojde fonologeles luhkieh, tjoejeste tjoejese. Gosse baakojde gellien aejkien luhkieh, dle jearoesåbpoe sjidtieh j'ih varkebe luhkieh. Daate automatiseereme gohtje.

Lohkemeevtiedimmien sertiestimmielh galkije, men mubpien j'ih gålmeden klaassen doekoe jeenjemes maanah haalvoeh baakoeh kontrolline damtijidh, j'ih dovne fonologeles- j'ih muvhtine aaj ortografihkeleslaakan luhkieh. Gosse ortografihkeleslaakan lårhka, dle baakojde mejtje gellien aejkien lohkeme, dallah j'ih tjielkelaakan damtije. Lohkeme “svatjkese”, dihte jorkese j'ih evtiesåvva. Aelhie teeksth maahta naa varki lohkedh, men geervebe teeksth soejmebe lårhka. Daah lohkiij aaj sertiestimmielohkiij gohtjesuvvieh (Høien j'ih Jansen 1986).

Gosse learohki daajroe tjaelemegjelen bijre væjrene, byöroeh j'ijnj aelhie lohkemestuhtj åadtjodh guarkah dam maam luhkieh, j'ih nimhtie aaj dååjroe dah lohkiijie lyhkesieh. Dihte mij baakoeh kontrolline damtije annje viehkiem konteksteste daarpesje, joekoen gosse geerve teeksth lårhka. Seammlaakan goh alfabetes daajroe eevre daerpies jis edtja maehtedh tjoejigujmie lohkedh, dle daajroe gjelen baakoestimmiemöönsteri bijre daerpies jis edtja maehtedh baakojde damtijidh. Dihte aaj eaktoe gosse ij-riekte tjoeki bijre.

Jis lohkemeööhpehtimmie öörnegen mietie j'ih indivijdese sjiehtedamme, dle j'ijnj learohkh mej lohkeme- j'ih tjaelemetsagkesh aaj lerieh lohkedh voestes jallh mubpie skuvlejaepien, men mejtje ij seamma veele j'ih varki luhkieh goh learohkh mej ij naan sjiere lohkemetsagkese.

Sveehkeme 3: Lohkiij automasjovnen namhtah

Learohkh mah sveehkieh bieleden automasjovnine lohkedh, daamtaj soejmetji luhkieh j'ih guhkiem gjiehtelieh gosse orre baakoeh luhkieh. Dah maehtieh annje guhkies j'ih geerve baakoeh bårjhtode lohkedh, j'ih seammlaakan aaj geerve konsonaanteektiedimmiejgujmie. Learohkh annje viehkiem konteksteste daarpesjeh, j'ih gosse lissine soejmetji luhkieh j'ih predtjeh gosse lohkeminie, dle eah guarkah man bijre luhkieh. Dastegh learohkh fer geerve teeksth luhkieh, dle vaallah lerieh orre baakoeh automasjovnine lohkedh, j'ih dah tjåadtjoen sjidtieh baakojde vaejvieslaakan j'ih kontrolline damtijidh. Learohkh mah gaskedaltessasse lohkememaehtelesvoetigujmie automasjovnen namhtah båtieh, joekoen præåsehke sjidtieh, juktie dellie edtjeh uvtemes lohkedh daajroem vejtiestidh.

Vuesiehtimmie:

Akte 12 jaepien båeries baernie lohkeeminie tjabreme 1. klaassen raejeste, j̄ih vuelehks progresjovnem abpe t̄ijjem åtneme.

D̄ihte avkodadimmiem haalvoe, men avkodadimmie guhkies baakojste geerve. D̄ihte soejmetji j̄ih galkemen namhtah lāhka. Learohke dan soejmetji lāhka guktie ij buektehth klaassen faagetjaalegh lohkedh.

Dan åvteste ij-automatiseereme lohkiinie sveehkeme (Spear-Swerling & Sternberg 1998).

4. Njieptjie: Baakoedamtijimmie automasjovnine

Automasjovne tjoevtenjebaakoe gosse lohkemeevtiedimmiem bæjjese fulkedh. Gosse baakojde gellien aejkien lāhka, dle maahta dejtie varki j̄ih vihtieslaakan lohkedh minngedsgeatjan. Gosse fonologeles lohkeeme snāāhpehke j̄ih vihtie sjædta, seamma t̄ijjen goh learohkh dej daajroem evtiedieh baakoej baakoestimmiemöönsteri b̄ijre, dle varkebe j̄ih seekerābpoe luhkieh, j̄ih nimhtie baakoeh iktemearan automatiseereme sjidtieh. Daate abpe smaaveskuvlet̄ijjen heannede, j̄ih gaajhkine njieptjine lohkemeevtiedimmesne. Dellie jiehtebe baakoeh ortografeles lohkesuvvieh. Gosse lohkemeteknihke vielie galkije, dle aelhkebe learoehkasse mielem teekstijste veedtjedh. Gosse dejnie lyhkese, dle lohkememahtelesvoete evtiesāvva.

Jienebh dotkijh t̄j̄iertestieh man vihkele buektiehtidh baakojde automasjovnine damtijidh jis edtja mahtedh guarkedh j̄ih vejtiestidh dam maam lāhka (Spear-Swerling & Sternberg 1998). Gaskedaltesisnie s̄iejhme lohkiijh stoerre vāarhkoem automatiseereme baakojste utnieh. Lohkeeme “s̄illem bæjjese” vaalteme, j̄ih giehpies jāhta. Maahta automatiseereme maehtelesvoetem nuhtjedh bielelen pradtjedh. Gosse haalvoe baakoeh automasjovnine damtijidh, dellie dovne fonologeles- j̄ih ortografeles lohkemevuekiem nuhtjie daerpiesvoeten mietie. Learohke maahta lohkemem maereles j̄ih jeereldihkie nuhtjedh, mij sæjhta jiehtedh d̄ihte lohkemem teeksten kompleksiteetese j̄ih sisvegasse sjiehtede. D̄ihte hijven vuekieh nāhtede edtja guarkedh dam maam lāhka, j̄ih sjyöhtehke daajroem sisvegistie geasa.

Sveehkeme 4: Seassoeh lohkiijh

Seassoeh lohkiijh daamtajommes vāājnesasse bāetieh gaskedaltesisnie. Dah vielie pradtjeme j̄ih vielie t̄ijjem daarpesjamme goh doh s̄iejhme lohkiijh l̄ieredh baakoeh automasjovnine damtijidh. Mearan mubpie learohkh lohkemetsagkesi namhtah jeereldihkie j̄ih geerve vuekieh vejtiestamme dovne lohkemasse j̄ih lohkemegoerkesasse, dle seassoeh lohkiijh t̄ijjem nāhtadamme lohkemeprosessem automatiseeredh. Dan gaavhtan dah seassoeh vuartoej mietie, gosse lea geervebe j̄ih

strategieles lohkemen bijre. Daamtajommes amma naan hijven vuekieh lohkemen j'ih lieremen bijre vejtiestamme, men vuekieh eah dan geerve goh s'iejhme lohkiji luvnie.

Nov amma seassoeh lohkijh nuepieh utnieh jienebh geerve vuekieh lohkemen j'ih lieremen bijre vejtiestidh, men juktie dan j'ijnjem pradtjeme lohkemeprosessem automatiseeredh, dle vaenie lohkeme. Faatoes lohkemedååjresh j'ih vuelehks vuartoeh edtjeh lyhkesidh, dovne learohki luvnie j'ih byjresisnie gååvnese, j'ih destie gaertjiedimmieh sjædta learohki lohkemeevtiedæmman.

Vuesiehtimmie:

Akte 14 jaepien båeries n'ejte dåeriesmoerh smaavedaltesinie utni lohkemegoerkesinie, reaktatjaeleminie j'ih maehtedh j'ijtjemse tjaaleldh buektedh. Gaskedaltesisnie daah tsagkesh dan stoerre sj'jdtin guktie sj'jereööhpehtimmiem åadtjoeji.

Ånnetji, dle væjkeles teknikheles lohkijinie sj'jdti, men dan lin dåeriesmoerh faageteeksth lohkedh mah sj'iehtedamme klaassedaltesasse. D'hte seamma lohkemevuekiem nåhtadi saahrt man bijre teekste (guvvieraajroeh, faageteeksth, jallh jeatjah teeksth), j'ih lij geerve d'isse joekehts vuekieh lohkemegoerkesasse nuhtjedh. Tuhtji lij geerve gosse lohkemekrievenasse læssani, j'ih nåake motivasjovnem skuvlese utni.

Learohke sveehki goh seassoeh lohkije (Spear-Swerling & Sternberg 1998).

5. Njieptjie: Strategieles lohkeme

Daennie njieptjesne lohkemeevtiedimmesne lohkemegoerkese jarngesne. Learohkh lierieh joekehts teeksth g'ietedidh, j'ih dah doh vihkielommes vuekieh lohkemegoerkesasse lierieh. Dah haalvoeh baakoeh damtijidh, j'ih lohkemen tj'irrh daajroem j'ih b'ievneshe reeblich. Strategieles lohkeme sæjhta jiehtedh learohkh teekstem veele vuarjasjeh, orresistie luhkieh, j'ih ussjededtieh dan bijre maam lohkeme. Gosse baakoeh luhkieh mejtie eah guarkah, dle baakoegærjesne vuartasjeh, j'ih lierieh maam sijhtieh jiehtedh. Dah raajesh ikth vielie luhkieh edtjeh vuejnedh mejtie sisvegum buerebelaakan guarkah, j'ih vielie luhkieh edtjeh vuejnedh mejtie vaestiedassem guhkiebisnie gaevnieh. Dah sisvegum tjåanghkan biejjeh gellede teeksteboelhkijste, j'ih konklusjovnh giesieh. Daate, lissine lohkemedååjresh, lissiehtamme daajroem j'ih goerkesem, j'ih hijven avkodadimmiemahtelesvoeth, lohkemen nåhtoem nænnoste. Daelie lohkeme d'irreginie åtnasåvva daajroem vejtiestidh, j'ih learohke iktemearan jienebh vuekieh goerkesasse vejteste j'ih evtete.

Vuekieh mah goerkesem viehkiehtieh ruvtinine sj'jdteme, j'ih dah haalvoeh vuekide teeksten sisvegasse j'ih aajkose sj'iehtedidh.

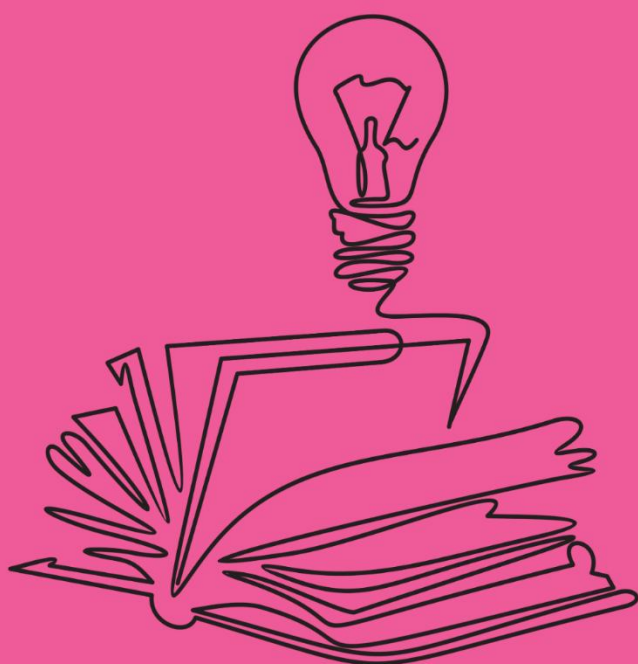
Lohkije buektehte veeljedh maam j'ih guktie edtja lohkedh. Dam maam edtja lieredh veele j'ih öörnegen mietie lähka, guktie buerebelaakan guarka j'ih aelhkebe sjædta mujhtedh. Plaerieh jeatjahlaakan lähka, j'ih d'hte væjkeles lohkije vuajna gosse daerpies gaajhkh baakoeh lohkedh, jallh mejtie maahta aelhkieslaakan lohkedh. Daelie lohkije maahta j'ijtse lohkemem j'ih lieremem guarkedh, stuvredh j'ih vååksjedidh, j'ih daajra guktie joekehts teeksth g'ietedidh. Daah "fix-up" vuekieh gohtjesuvvieh (Spear -Swerling og Sterberg 1998).

Sveehkeme 5: Sub-optimaale lohkijh

Suboptimaale lohkijh baakoedamtijimmie automasjovnine vejtiestamme, j'ih naan vuekieh goerkesasse, men dej leah tsagkesh hijven strategeles goerkeselohkeminie. Dah suboptimaale lohkijh gohtjesuvvieh, j'ih ij learohkh mej lohkemetsagkesh, dan gaavhtan eah leah dej tsagkesh baakoeh avkodadidh. Definisjovnen mietie mij jeahta lohkeme = avkodadimmie x goerkese (Gough & Tunmer 1986), dle suboptimaale lohkiji leah tsagkesh guarkedh. Dej suboptimaale lohkiji tsagkesh daamtaj seenhte vuepteste, mejtie noereskuvlesne, j'ih enn tjyölkehkåbpoe jaarhkeskuvlesne sjædta gosse sj'iere ööhpehtimmiem aelkieh. Tjyölkehke sjædta dah tjuerieh lohkemegoerkesinie j'ih lierehtimmievuekiejgumie barkedh.

6. Njieptjie: Geerve lohkeme

D'hte maehtetje lohkije buejhkehte, analytihkeles, j'ih ussjede gosse lähka. Jollemes njieptjie lohkemeevtiedimmesne geerve lohkeme gohtjesåvva, j'ih d'hte tjarki evtiedamme goerkesestrategijh våaroeminie åtna mij vihth jearohke hijven baakoedamtijimmeste automasjovnine. Ij leah naan statiske j'ih minngemes njieptjie, men jaarhka evtiesovvedh abpe jieledem jis dam nuhtjie, haasta j'ih dejnie barka. Numhtie gaajhkesidie, dovne dejtie mej lohkemetsagkesh, j'ih dejtie mej tsagkesi namhtah. Saaht mennie njieptjesne libie mijjen lohkemeevtiedimmesne, dle maehtebe væjkalåbpoe lohkijinie sj'rdtedh jis dam nåhtadibie, haestebe j'ih dejnie barkebe (Spear Swerling & Sternberg 1998).

3. Gosse lohkemeprosesse sveehkeme

Gielem jñh lohkemem goerehtalledh

Maana soptsestimiegielem iemie ektiedahkosne jeatjebigujmie vejteste, men tjaelemegielem tjuara lieredh ööhpehtimmien tjirrh. Jeenjemes aejkien ij leah naan dääriesmoere maanese ektiedimmiem soptsestimiegielem tjoeji jñh bokstaavi gaskem guarkedh, jñh gosse aalka lohkedh jñh tjaeledh, dle ahkedh vielie guarka tjaelemegielem biñre.

Naan maanah joekoen præåsehke gosse edtjeh tjaelemegielem lieredh. Daate præåsehkevoete maahta aerpier gaavhtan jñhtedh. Vååjnoe goh naan maanah tsagkesh gielem aelhkebe åadtjoeh jeatjah maanijste, jñh gellie maanah jñh noerh mah tjebrieh tjaelemegielem vejtiestidh, diagnovsem dysleksije åadtjoeh.

Eah leah gaajhkesh siemes mij dysleksije lea, jñh gellie definisjovnh gäävnesieh. *The Orton Dyslexia Society Research Committe*, definisjovnem åtna mij voernges biekhieh tsagkeseguvvesne feerhmie misse byöroe våårkehke årrodh gosse goerehtallemeilledahkide analyseeredh, jis edtja diagnovsem vedtedh, jñh gosse lierehtimmine aelkedh:

- *Dysleksije gieledh lieremetsagkese maam maahta eerpedh, jñh mij maahta lohkemem jñh jienebh gielesuerkieh baajnehtidh.*
- *Dysleksijen åejvievæhta lea tsagkesh aktegsbaakoeh avkodadidh. Fåantoe maahta viesjies maehtesvoeti gaavhtan årrodh gosse lea fonologeles barkoevuekiej biñre. Tsagkesh eah leah veanhtadamme aalteri jñh jeatjah intellektuelle funksjovni muhteste.*
- *Dysleksije ij leah siejhme nåake maehtesvoeti jallh faatoes daaji gaavhtan (Lyon 1995).*

Definisjovne leavloem beaja dovne gieledh maehtesvoetide jñh avkodadimmiemaehtesvoetide. Goerehtallemetsiehkesne vihkele tjelkestidh mah gieledh maehtesvoeth learohke haalvoe, jñh mij geerve. Dysleksijen voestes væhta lea tsagkesh aktegsbaakoeh avkodadidh, men jeenjemes aejkien tsagkese jienebh gieledh suerkieh feerhmie. Jeenjesh mej dysleksije aaj tjaeliemie tjebrieh, dovne gosse edtjeh baakoeh, raajesh jñh teekstem tjaeledh.

Lohkehtæjjah mej maahtoe lohkemeevtiedimmine, daamtajommes learohkh vueptiestieh mah lohkeminie tjebrieh, men dah naan learohkh vueptiestieh easkah gosse klaasselohkemepryövñh tjirrehtieh. Gosse lohkemeevtiedimmiem tjöödtjehte jñh sveehkie, byöroe dovne lohkemem jñh jeatjah gieledh maehtesvoeth goerehtalledh, analyseeredh jñh eensilaakan vuarjasjidh. Maahta normeradamme pryövñh daerpiesvoeten mietie nåhtadidh. Veelebe buerkiestimmie guktie learohkh

lohkemetsagkesigujmie goerehtalledh daesnie gååvnese: *Arbeidsprøven – et kartleggingsverktøy for språk og lesing*. Daennie pryövesne dynamiske geatskanimmie goerehtallemasse äehpiedehtebe, mij sæjhta jiehtedh ibie ajve learohken haalvemedaltesem gaavnh goerehtallemen tjïrrh, men aaj dam maam haalvoe viehkine jïh dåarjone. (Pryövem maahta nedteste veedtjedh: [www.statped.no/bredtvvet/dysleksi/ arbeidsproven](http://www.statped.no/bredtvvet/dysleksi/arbeidsproven).)

Naan maanah mej dysleksije aaj spesifihke tsagkesh gïeline utnieh. Men naan maanah mej spesifihke gïeletsagkesh eah dysleksijem utnieh. Dej amma goerkesetsagkesh viesjies gïelemaehtelesvoeti gaavhtan (vuartesjh vuesiehtimmien gaavhtan Bishop jïh Snowling 2004). Vihkele daajroem utnedh learohki gïeeldh maehtelesvoeti bijre guktie maahta raaavarimmiejgujmie aelkedh. Learohkh mej viesjies gïelemaehtelesvoeth maahta gaavnedh Screeningpryövine Språk 6 – 16 (Ottem jïh Frost 2005) jallh 20 gyhtjelassh gïelegoerkesen bijre (Ottem 2010)

Jis stoeerre jïh geerve tsagkesh, dle byöroe PPD:ine govlehtalledh. Skuvle maahta gellie pryövuh tjïrrehtidh. Jeatjah pryövuh krieveh almetjh sjïere ööhpehtimmien vaalteme, jååhkesjimmien jallh maahtoem utnieh jis edtjeh pryövem tjïrrehtidh, jïh PP-raeriestæjja akte dejstie. Pryövuh jïh teesth viehkievierhtieh jis edtja diagnovsem vedtedh, jïh aaj gosse edtja sïiehtedamme lohkeme- jïh tjaelemeööhpehtimmien soejkesjidh jïh dejnie nïerhkedh.

Goerehtalleme duekiefaktovrijstie

Gosse ij learohke lohkemem haalvoeh, dle daerpies duekiefaktovrh aaj goerehtidh. Naan maanaj luvnie duekiefaktovre maahta lohkemetsagkesen fåantoe årrodh, jallh meatan årrodh tsagkesem baajnehtidh.

Gosse goerehtalleminie, dle daamtaj vuajna learohkh mah lohkemeprosessine tjebrieh, aaj gaertjiedimmieh mojhtesefunksjovnesne utnieh. Dam aaj maanaj luvnie vuajna mej gïeletsagkesh. Tsagkesh joekehtslaakan neebnesuvvieh dotkemelitteratuvresne (Ottem 2004). Naan dotkijh vienhtieh daate tsagkese lea sïejhme gaertjiedimmiej gaavhtan buektiehtidh bïevnesh gïetedidh. Mubpieh vienhtieh tsagkese lea sjïere gaertjiedimmiej gaavhtan, vïedteldihkie fonologeles mojhtesasse. Jïh dle dah mah vienhtieh lea gaertjiedimmiej gaavhtan buektiehtidh tjoejh joekehtidh.

Saht mij fåantojde lea, dle gaertjiedimmieh mojhtesefunksjovnesne lohkemeprosessem baajnehte. Mojhtesefaamoe vihkele gosse væhtah sjïere öörneginisnie mujhtedh. Jis gaertjiedimmieh maehtelesvoetesne, guktie ij raajroem bokstaavevæhtijste nuekie guhkiem mujhtieh, guktie maahta baakoeh dejstie darjodh, dle sæjhta nåake baajnehtimmien lohkemelieremasse utnedh. Gaertjiedimmien gaavhtan learohkh aaj maehtieh dæriesmoerh avkodadimmine jïh

automasjovnine lohkemeprosesseste åadtjodh. Maahta aaj geerve årrodh dejtie vöörhkedh jïh åvtese buektedh. Learohkh jienebh repetisjovnh daarpesjïeh, jïh tjuerïeh vuekieh dovne avkodadimmïen jïh daajroevejtiestimmïen bïjre lïeredh guktïe maehtelesvoeth jïh daajroeh dabranïeh.

Viesjïesvoete mojhtesefunksjovnesne maahta konsekveensh jeatjah lïeremesijjïne aaj utnedh. Daajroem lïeredh jïh automatiseeredh, v.g. tsåahka, biejjïeh, askh jïh jaepïeboelhkh öörnegen mïetïe, maehthïeh joekoen geerve årrodh learohkïdie mej viesjïesvoete mojhtesefunksjovnesne. Jis learohkh eah lohkemeprosessem haalvoeh, byöroe aaj goerehtïdh guktïe dah vuejnieh jïh guvliëh. Learohkh maehthïeh aaj tsagkesh konsentrasjovnine jïh tsåatskelesvoetine utnedh.

Lissïne dejtie göökte faktorïdie avkodadimmïe jïh goerkese (Gough jïh Tunmer 1986), dle skraejïe voernges jïh daerpiës faktore jis lohkeme edtja lyhkesïdh. Skraejïe daamtaj dåeriesmoere learohki luvnie mah tjebrïeh automatiseereme lohkemem buektïehtïdh. Jis learohke vaenïe skraejïem domtoe, dle maahta nåake geavlan båetedh, jïh jis ij vïenhth maahta, dle geerve sjædta.

Jïjtjearsoesvoete jïh jïjtjeguvvïe lïhke ektïedamme skraajran. Lohkemeprosesse mij ij lyhkesamme learohken jïjtjeguvvïem nåakelaakan baajnehte, jïh dïhte vihth skraejïem nåakelaakan baajnehte. Dïhte nåake gïevlië maahta jïjtsistïe vïerrebe sjïdtedh.

Byöroe tsåatskeles årrodh daejtïe faktorïdie, jïh dovne praktïhkeles jïh emosjonelle dåarjoem lïeremeprosessesne vedtedh learohkïdie mah tjebrïeh. Dan åvteste byöroe learohkïgïjmïe tsagkesï bïjre soptsestïdh, olles dej jïjtjeguvvïe slearesh. Aareh vïehkïe dovne skraejïem jïh jïjtjearsoesvoetem vïehkehte.

Man varkebe råajvarïmmïejgïjmïe aalka, man buerebe lea!

4. Lieremeprosesse jñh lohkehtæjjan råålla Ellieslohkemisnie

Vygotsky lea biellie dehtie sosio-kultuvrelle aerpievuekeste pedagogeles teorijen sisnjelen gusnie tjierteste liereme jñh evtiedimmie fiereguhten luvnie sjugniehtåvva sosijaale ektiedahkoen tjirrh. Daate dihte teoretihkeles vjaarome gosse learohkh edtjiej lieredh vukieh nuhtjedh guktie maehtieh lieredh lohkedh jñh tjaeledh.

Vygotskyn teorijen mietie edtja maanam boelhken tjirrh lijrehtidh maam gohtje “the zone of proximal development” – dihte lihkemes evtiedimmieboelhke (Wertsch 1979). Dihte sæjhta jiehtedh lohkehtæjja jallh dihte mij vielie maehethtje dahkoem learohkasse vuesehte hammoedimmien jñh gielen tjirrh juktie learohken åssjalommesh dāarjodh. Nimhtie learohke maahta daajroem mij sertiesåvva (medieres) vejtiestidh jñh nåhtoem destie åadtjodh. Gosse maanah edtjiej orre daajroem vejtiestidh, darjome byöroe maanan lihkemes evtiedimmieboelhkesne årrodh. Lohkehtæjja byöroe meatan årrodh, jñh diedtem vaeltedh lierehtimmien åvteste learohkinie ektine abpe lierehtimmieprosessen tjirrh. Lohkehtæjja maahta ånnetji ånnetji antanadtedh gosse learohke vielie haalvoe, eevre goske learohke maehtelesvoetem jijtje haalvoe.

Lierehtimmieprosesse “dennie lihkemes evtiedimmieboelhkesne” Wertschen mietie 1979:

1. Geerve almetje jallh dihte mij maehetetje barkoem voestegh dorje, maanine ektine jallh maanan åvteste. Dihte geerve almetje maallem maanese vuesehte guktie maahta barkoem darjodh. Giелеm dāarjojne nuhtjie. “Dihte mubpie” barkoeprosessem stuvrehte.
2. Mubpien boelhken maana jijtje pryövoe dam maam geerve almetje vuesehtamme. Maana åådtje heeredh, men iktesth viehkine jñh dāarjojne dehtie geerve almetjistie.
3. Gåalmeden boelhken, gosse maana funksjovnelle jñh adekvaate haalvemem barkoste buektiehtamme, ektiedahkojne geerve almetjinie, dle jijtjeraarehke haalvemasse geatskene.
4. Prosessen njealjeden boelhken, maana diedtem jijtje vaalteme barkoen åvteste. Barkoeprosesse internaliseereme sjidteme, jñh maana haalvoe barkoem jijtje stuvredh jñh darjodh.

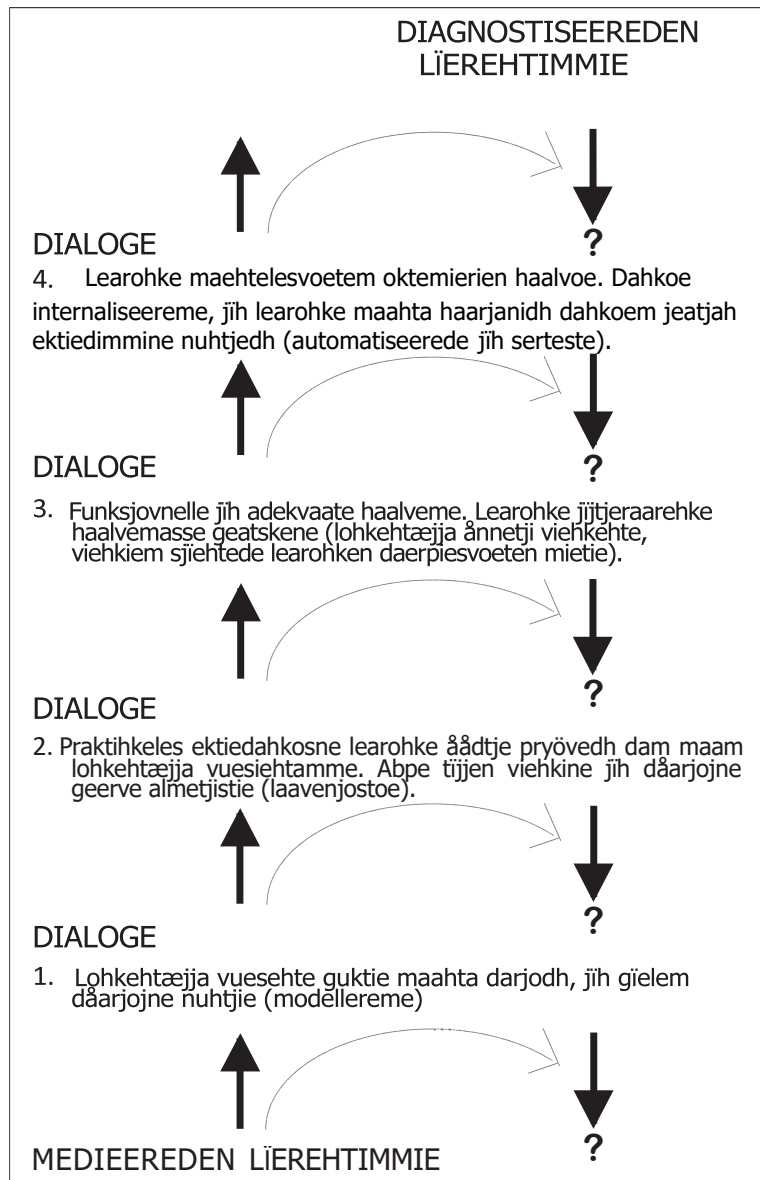
Abpe prosesse, ij unnemes hammoedimmie, vihkele jis edtja maehtedh orre daajroem vejtiestidh jñh lieremeprosesse edtja lyhkesidh. “Vygotsky vienhti maana vielie buektehte laavenjostosne geerve almetjigujmie jallh maehetetje voelpigujmie, goh oktemierien maahta. Jñh dam maam maana viehkine buektehte daelie, dam oktegh mænngan buektehte” (Bråten 1996). Dennie praktihkeles

pedagogeles barkosne Ellieslohkeminie, dle ulmie lea lierehtimmieprosesse “dennie lihkemes evtiedimmieboelhkesne” sjiehteladtedh. Daate joekoen vihkele learoehkidie mej stoerre lohkeme- jñh tjaelemetsagkesh, mah edtjeh hijven vuekieh lohkemen jñh lieremen bijre lieredh. Hijven lierehtimmiebyjrese aaj sertiestimieprosessem “dehtie vielie maehtetje almetjistie” learoehkasse/lierehtæjjese nænnoste. Sijhtebe aaj mujhtiehtidh; edtja learoehkidie mej lohkemetsagkesh ööhpehtidh! Ij edtjh dejtje jñtsasse læjkoedidh, men dejtje abpe lierehtimmieprocessen tjirrh daarjoehtidh goske orre daajroem vejtiestamme.

Jis jueriedisnie mennie haalvemenjieptjesne learohke, dle maehtebe dejtje njieljie sillide lieremeprosessesne baaastode darjodh (vuartesjh figuvrem, sæjroe 32). Learohke aadtje voestegh oktemierien pryövedh (njieptjie 4). Jis learohke jueriedisnie gosse jñjtjeraarehke barka, dle lohkehtæjja tjuara annetji viehkiehtidh (njieptjie 3). Jis learohke vielie daarjoem daarpesje, dle lohkehtæjja jñh learohke tjuerieh laavenjostedh laavenjassen bijre (njieptjie 2), jñh naan aejkien daerpies abpe barkoeprosessem mubpesth darjodh ellies hammoedimmine (njieptjie 1). Nimhtie lohkehtæjja learohkem viehkehte dan “lihkemes evtiedimmieboelhkesne”, jñh learohke nuekies viehkiem jñh daarjoem aadtje guktie guhkiebasse lieremeprosessesne baaata. Gosse dejtje njieljie sillide lieremeprosessesne baaastode dorje, dle learohke maahta viehkiem jñh daarjoem aadtjodh dan njieptjien mietie gusnie dihte lea.

“Vygotskyn mietie ij edtjh daajroem dehtie iemie ektiedimmeste vaeltedh, jñh dam sierrene sertiestidh. Maahta ajve mielem vedtedh, jñh skraejriem sjugniedidh jis dihte bielie elliesvoeteste” (Bråten 1996). Seapan sagke stuerebe “iemie ektiedæmman” ussjede, enn dam maam sjieropedagogeles lohkemeööhpehtimmien mierien sisnjelen buektiehtibie. Læjhkan teorije ööhpehtimmiem daårje mij learohki iedtjh jñh/ jallh klaassen faagesisvege vääroeminie åtna, jñh teeksth daejstie suerkijste veedtjie. Mijjen mielen mietie daate sæjhta hijven jñh eensie ektiedimmine jñh elliesvoetine årrodh learoehkidie lieremisnie.

Modelle medieereden jñh diagnostiseereden lierehtæmman

Lissine Vygotskyn vuajnose lieremasse vuesehtidh, dle lohkememodelle edtja dam praktihkeles barkoem bihkedidh guktie maahta “learohken lohkememahtesvoeth lutnjedh”.

barkoeprosessesne seamma vihkele illedahkese. Barkoe gieledh elliesvoetine voestes boelhkesne, j̄ih detaljebarkoe mubpene boelhkesne veele v̄iedteldihkie, j̄ih eevre daerpies jis edtja buektiehtidh learohken lohkememahtesvoeth ḡaalmaadinie boelhkesne hijvenlaakan baajnehtidh.

Daate gaskem jeatjah s̄æjhta jiehtedh, gosse learohkh tjaelemeḡeline tjebrieh, dle edtja leavloem b̄iejedh goerkesasse, j̄ih haarjanæmman guktie bieliemahtesvoeth haalvoe.

Naan learohkh maehtieh guhkiem giehtelidh orre daajroem vejtiestidh, vuesiehtimmien gaavhtan funksjovnelle bokstaavedaajroe. Jalhts learohke maahta gaajhkide bokstaavide jiehtedh, ij leah seekere maahta bokstaavigujmie lohkedh. Dellie vihkele bokstaavide lohkemasse iktedidh. Maahta bokstaavi tjoejh nuhtjedh j̄ih baakoeh hæhtadidh mah sj̄iere tjoejigujmie aelkieh. Daerpies bokstaavedaajroem haarjanidh, men formaalehaarjanimmie goerkesen namhtah ij daajroem vedtieh guktie edtja tjaelemeḡielem nuhtjedh j̄ih haalvedh.

Guktie maahta vuesiehtimmien gaavhtan funksjovnelle bokstaavedaajroem nænnoestidh, libie s̄æjrojne 41-45 vuesiehtamme. Ellieslohkemen mierien sisnjelen learohkh byöroeh goerkesem åadtjodh *man åvteste* edtja joekehts darjomigujmie barkedh, j̄ih nimhtie aaj vielie goerkesem åadtjodh tjaelemeḡielen tseegkemen b̄ijre j̄ih guktie j̄ahta. Dellie learohkh aaj maehtieh vielie goerkesem j̄ijtsh lohkemen b̄ijre åadtjodh.

I. boelhke: Barkoe elliesvoetine

Buerkiestimmie barkose I. boelhkesne

Learohkh mej lohkeme- jñh tjaelemetsagkesh daamtaj gñeeldh ov-seekere. 1. boelhkesne edtja dam gñeeldh dñarjoem tseegkedh, mij daerpies gosse aelkedh avkodadimmine barkedh. Jearsoes gñeeldh vñarome daerpies jis edtja buektiehtidh tsñatskelesvoetem gñeletjoejide jñh hammose utnedh. Aaj vihkele baakoe- jñh daajehtsedaajrojne barkedh guktie nñennoesñbpoe sjñdta. Lissine, dle learohke maahta viesjies mojhtesem utnedh, jñh maahta dan gaavhtan aaj nñhtoem utnedh daehtie gñeeldh dñarjoste.

Teeksth veeljedh

Gosse goerehtallemh learohken daltesem lohkemisnie vuesiehtamme, dle maahta lñerehtimmiem soejkesjidh. Lñerehtimmieteekste maahta ãnnetji geervebe ãrrodh enn dam maam learohke jñjtje haalvoe, men edtja lñejhkan buektiehtidh teekstem dñarjojne lohkedh. Gosse learohke medtie 80 % baakojste teekstesne haalvoe, dle haestemh sjñehteles gosse lea orre jñh geerve baakoej bñjre. Seamma tñjjen sñejhta nuekie ãehpies baakoeh teekstesne ãrrodh olles learohke fer stoerre haestemh ãadtjoeh.

Learohke jñh lohkehtñjja maehtieh laavenjostedh teekstem reaktoe lohkemenjjeptjesne gaavnedh, jñh maam learohke ãtna murreds. Jis lohkehtñjja vuajna teekste maam learohke veeljeme geerve lohkedh, dle maahta teekstem sjñehtedidh jñh aelhkebe darjodh guktie baakoevñarhkoe, raajesestruktuvre jñh sisvegeveahka learohken lohkemenjeaptjan sjeahta. Daamtaj tjuara vñehtastoeredahkem stueriedidh, jñh aaj vihkele teekstem sjñehtedidh learohken gñeeldh njeaptjan. Maahta lñerehtimmieteeksth veeljedh learohken ãedtjesuerkijste, learoegñrijjste, jallh maam jñjtje tjaaleme.

Learohken ãedtjesuerkieh: Learohkh lohkemetsagkesigujmie sijhtieh skraejriem ãadtjodh gosse ãadtjoeh barkedh dejnie mestie ãedtjh utnieh, jñh dan ãvteste teeksth byñroe vñedteldihkie ãrrodh learohken aarkebeajjan jñh ãedtjide (kreekh, juelkietjengkere jallh jeatjah gaarsjelimmie/sporte, bñjlh, vñnhtsh, learohken jñjtse tñjehtjele jñh gñetie, jñh jeatjah). Byñroe fokusem utnedh learohken ãedtjide abpe skuvletñjjem, vuesiehtimmien gaavhtan dle gellie learohkh noeredaltesisnie vñjkeles lohkijinie sjñdteme gosse Vijrijepryñvese ryñjredamme!

Learohken faagesisvege: Gaskedaltesen rñejeste maahta maaje teeksth faagesisvegistie veeljedh. Byñroe teekstide faagesuerkijste veeljedh mesnie learohke ãedtjh ãtna, jñh byñroe learohken geervevoetem jñh nñjeptjiem lohkemeevtiedimmesne krñohkedh. Jis learohke edtja klaassetjñehtjelem laehpedh sjñereññheptimmiem

åadtjodh, dle maahta slæjhtoes domtedh vaajtelassji gaskem væjkalåbpoe lohkiininie sji'dtedh, j'ih klaassen faagesisvegum meatan åadtjodh. Dam maahta uvtedh jis teeksth klaassen faagesisvegistie sji'reööheptimmesne nåhtede.

Teeksth mejtie learohke jijtje tjaaleme: Learohke maahta teekstem jijtje tjæledh, jallh dam lohkehtæjjine ektine darjodh. Dellie lohke me aalkovem åtna learohken åvtelgoerkesisnie. Jis learohke digitaale kameram åtna, dle maahta guvvieh vaeltedh mah dâarjoem vedtieh, gosse teeksth tjaala. Learohkh mah lyjhkoeh guvviedidh, maehetie teekstese guvviedidh, mejtie aktegsbaakoeh, åenehks raajesh jallh teekstebiehkie. Soptsesth maaje learohkinie guvviej bji're, juktie dihte aaj learohken goerkesem nænnoste. Jis learohke teekstem daatovrisnie tjaala, dle lohkehtæjja maahta teekstem staeriedidh guktie learohke maahta dam staeriedamme teekstem lohkedh mænngan. Dellie lohkehtæjja vihkeles bi'evnesh åådtje mejnie learohke byöroe 2. boelhkesne barkedh.

Saaht magkeres ööhpehtimmieteeksth veeljie, dle learohke byöroe tuhtjedh dah sji'jöhtehke j'ih mi'elem vedtieh. Dellie daamtajommes aaj learohkem skreejrieh.

Tjielke barkoe teekstine I. boelhkesne

Gieledh kontrolle mearan barkeminie:

Åvtelen aalka teekstine barkedh, dle fokusem beaja teeksten aamhtesasse. Gosse teeksten bji're soptsestalla, dle teekstem stuerebe goerkesemierien sji'se beaja. Lohkehtæjjine ektine, learohke maahta gihtjedh: "Maam daan aamhtesen bji're aarebistie maahtam? Maam edtjem dælie li'eredh?" Gosse learohke åådtje sov åvtelgoerkesem j'ih duekiedaajroem aktiveeredh, dle teekstem buerebelaakan guarka. Learohken goerkese j'ih gieledh kontrolle teekstese nænnoesåbpoe sjædta gosse teekstem dâarjojne lårhka.

Lohkedh dâarjojne lohkehtæjjeste:

Learohken lohke memaahtoe muana man jii'njem dâarjoem daarpesje. Man jii'nje dâarjoe daerpies jeerehte learohkistie learohkasse. Lohkehtæjja vuarjesje man jii'nje dâarjoem learohke daarpesje. Daesnie buerkiestibie guktie lohkehtæjja maahta learohkem lohke memprosesse dâarjodh. Mijjeh aaj Vygotskyn li'rehtimmieprosessen modellese "dennie li'hkemes evtiedimmieboelhkesne" vuesiehtibie. Lohkehtæjja teekstem reegkesligke learohkasse lårhka. Naan æjkien daerpies teekstem gellien æjkien reegkesligke lohkedh åvtelen vâaroej vâaroej lårhka.

Lohkehtæjja j'ih learohke vâaroej vâaroej lårhka. Dihte sæjhta jiehtedh lohkehtæjja j'ih learohke dam seamma teekstebiehkem luhkieh, voestegh lohkehtæjja j'ih mænngan learohke, eevre goske learohke haalvoe teekstem sæmiesmearan lohkedh. Lohkehtæjja, jallh dihte mij maahta lohkedh, mij teekstem voestegh lårhka. Lohkehtæjja vaaksjoste learohke maahta lohke mem fulkedh. Lohkehtæjja j'ih learohke

tjuerieh jïjtjemse sinsitnien dreaktan sjïehtedidh, jïh mejtie byöroeh tjuvtjiedidh mearan lohkehtæjja. Jis ij learohke buektehth tjuvtjiedidh seamma drïektesne lohkehtæjja lãhka, dle teekste fer geerve. Tjuvtjiedimielohkeme maahta learohken lohkehtæjja prierkiehtidh.

Teekstebiehkieh mejtie lãhka maahta akte jallh göökte baakoeh årrodh, bielie raajesistie, jallh abpe raajesem. Gosse teekstem lohkemekuvsjedãehkesne lãhka, dle aaj lohkehtæjja mij voestegh lãhka. Dan mænngan learohkh vãaroeh vãaroeh reegkesligke luhkieh. Gosse lohkemekuvsjem tjïrrehtamme, dle aaj baajeme learohkh ektesne lohkedh sijjeste vãaroeh vãaroeh lohkedh. Saaht guktie veeljie teekstem lohkedh, dle learohke edtja maehtedh lohkehtæjjan lohkemasse nahtedidh, jïh ij edtjh daarpesjidh jearsoes årrodh gaajhkide baakojde teekstesne jïjtje. Learohken haalvemenjieptjie muana gãessie lohkehtæjja maahta vaenebe dãarjoem vedtedh, jïh man jïjnje dãarjoem edtja joekehts tsiehkine vedtedh.

Jis daerpies, dle maahta bãastode darjodh gosse vijriebasse lohkedh. Dellie learohke teekstebiehkien voestegh lãhka, jïh dle lohkehtæjja dam seamma teekstebiehkien mænngan lãhka.

Gosse learohke sãemies kontrollem teeksteste åtna, jïh sãemies funksjovnelle lohkemem teeksteste haalvoe, dle åådtje pryövedh teekstem iktemierien lohkedh. Abpe tjïjen lohkehtæjja learohkem daerpiesvoeten mietie dãårje.

Barkoen tjïrrh I. boelhkesne, learohke edtja daajroem åadtjodh teeksten sisvegen bïjre, jïh edtja lohkemeprosessem sãemiesmearan haalvedh guktie nuekies gïeledh kontrollem åtna gosse edtja gïelen detaljigujmie barkedh II. boelhkesne.

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

Råajvarimmiebarkoe II. boelhkesne teekstem I. boelhkeste vâaroeminie âtna, jîh detaljelaavenjassh veeljesuvvieh dan njeptjien mietie lohkemeevtiedimmesne learohke lea sveehkeme.

Tjïelkestimmie barkose II. boelhkesne

Ulmie barkojne II. boelhkesne lea learohkh edtjïeh hijven «avkodadimmiemahtesvoeth âadtjodh. Barkoe dej gïeleldh detaljigujmie tjuerieh veeljesovvedh goerehtallemen mietie learohken lohkemistie. Edtja detaljebarkoem sjïehtedidh dan njeaptjan lohkemeevtiedimmesne gusnie lohkeme lea tjöödtjestamme jîh sveehkeme. Galkije sertiessimieh njeptjïej gaskem lohkemeevtiedimmesne, jîh sâemies råajvarimmiejgujmie barkeminie jïeniebinie njeptjïene.

Jis edtja væjkele lohkiïnie sjïdtedh, learohke tjûara fonologeles lohkemem haalvedh (gïeletjoeigujmie lohkedh), lihtselohkeme, mahtedh baakoeh juekedh morfeemide (daate sæjhta jiehtedh baakoeh roehtsh, âvtelihtsh jîh gietjïeh), jîh dah edtjïeh mahtedh ortografeles lohkedh (daate sæjhta jiehtedh baakoem elliesvoetine lohkedh dan âvteste dïhte lea lohkesovveme nuekie gellien aejkien). Ij edtjïh gaajhkem teeksten tjïrrh liïeredh, men viehkine learohken lohkemeevtiedimmiem veelelaakan fulkedh, lohkehtæjja edtja daejredh misse edtja iktegisth fokusem bïejedh.

Barkoevuekie II. boelhkesne, vuesiehtimmieh detaljelaavenjasside

II, boelhkesne learohke edtja joekehts barkoevuekieh vejtiestidh gïelen unnemes ektievoeti muhteste. Gosse lohkehtæjja orre mahtesvoetem buakta, edtja voestegh barkoevuekiem hammoedidh. Learohke âadtje jïene jïenebe barkoste vaeltedh gosse dïhte laavenjasse haalvoe. Lohkehtæjja edtja iktesth tjïelkestidh mearan daejnie barkeminie, guktie learohke guarkoe man vihkele darjome lea sov lohkemasse. Mijjïeh barkoeprosessen bïjre mäjhtajehtebe “dennie lihkemes evtiedimmieboelhkesne”.

Sijhtebe daelie vuesiehtimmieh barkose detaljigujmie gïelesne âehpiedehtedh. Aajkoe daejnie barkojne lea learohkem gie sveehkeme, reaktoe gïejese stuvredh avkodadimmiemahtesvoetem nænnoestidh jîh naemhtie lohkemeprosessem lutnjedh.

Detaljebarkoe ij alfabeteles lohkiidie

Learohkh mah eah buektehth aelkedh alfabeteles lohkedh, laavenjassh daarpesjeh mah dovne alfabeteles daajroem jïh fonologeles lohkemem nænnoestieh. Ij alfabeteles lohkiij dan åvteste jïjnjem ööhpehtimmiem jïh haarjanimmiem fonologeles voerkelimmien bijre jïh tjoeje-bokstaave-daajroen bijre daarpesjeh. Learohkh edtjeh liïredh bokstaavi tjoejigujmie lohkedh jïh liïredh dah jïtse soptsestimmiiegïelesne gååvnesieh.

Daamtaj daerpies fonologeles voerkelimmine barkedh seamma tïjjen goh tjoejelïerehtimmine barka, dan åvteste diïhte fonologeles voerkelimmie daamtaj sæjhta viesjies årrodh. Daate sæjhta jiehtedh barkoe rijmigujmie jïh reeglajgujmie, lihtsigujmie jïh gïeletjoejigujmie. (Åssjalommesh daan barkose vuartesjh: Frost jïh Lønnegaard (1996), Lyster jïhTingleff (1999), Løge & al. (1996).

Vuesiehtimmieh laavenjasside mah maehtieh viehkiehtidh tjoeje-bokstaave-ektiedimmiem nænnoestidh

Gosse tjoeje-bokstaave-daajroem tseegkedh maahta guvvieh våaroeminie utnedh mah tjoejide vuesiehtieh mejgujmie edtja barkedh. Learohkh maehtieh guvvieh sÿjöhteke tjoejigujmie veesmedh joekehts damtsvæhtaj mietie. Aajkoe daejnie barkojne lea tjoejevoerkesvoetem nænnoestidh. Learohke maahta tjoejide «maejstedh» jïh aaj dejtie artikulatoriske biejedh, daate sæjhta jiehtedh gusnie jïh guktie dah njaelmesne dorjesuvvieh. Gosse tjoeje jïh bokstaave tjåanghkan biejesuvvieh, maahta bokstaavebrigkah viehkiedirreginie nuhtjedh.

Learohke ij daarpesjh gaajhkh bokstaavh guarkedh juktie guarkedh mij lohkeme lea. Maahta jïjnjem lohkedh dej bokstaavigujmie learohke haalvoe, jïh maahta dejtie systeemen mietie tjåanghkan biejedh dejtie baakojde mej bijre learohke lea jueriedisnie. Maahta haalvemedomtesem eerjedh jis gellie ovnohkens bokstaavh åtnasuvvieh seamma tïjjen. Hijven bokstaaveraajroeh mejgujmie sjeahta gellie baakoeh åarjelsaemiengïelesne darjodh leah vuesiehtimmien gaavhtan
a m g æ r j a a k t e j a l l h s a m s t o v l e o n n e .

Lohkiij mah leah jueriedisnie maehtieh dåeriesmoerh utnedh bokstaavenommem jïh gïeletjoejh joekehtidh. Vihkele dam maehtedh, dan åvteste båajhtoeh illedahke sjædta jis bokstaavenommigujmie låhka.

Vuesiehtimmieh barkose juktie alfabeteles daajroem j̄ih fonologeles lohkemem nænnoestidh:

Ektie ávtetjoeje: Nuhtj̄h guvvieh baakojste mah seamma bokstaavine aelkieh; *bijle*, *buste*, *balve*, *biejje*, *stovle* jnv. Learohke baakoeh gaavna mah seamma tjoejine aelkieh, akte jallh göökte baakoeh eah sj̄iehth. Mænngan learohke áádtje pryövedh gaajhkh tjoejh aktene jallh jieniebinie analyseeredh baakojste, j̄ih dle pryövoe dejtie sjyöhtehke baakojde gaavnedh bokstaaveskaavtegisnie j̄ih baakoem beaja (syntese).

Ektie vokaaletjoeje: Såemies guvvieh baakojste ektie vokaaletjoejine buartan biejesuvvieh. Maahta árrodh: *balve*, *gajpe*, *dahpe*, jnv. Learohke gaavna mij ektie daejnie baakojne. Mubpien aejkien maahta v.g. njieljie guvvieh buartan biejedh gusnie akte baakoe ij sj̄iehth, j̄ih learohke edtja gaavnedh mij guvvide d̄ihte lea. Baakoeh maiehtieh vuesiehtimmien gaavhtan árrodh: *balve*, *gajpe*, *dahpe*, *bávne*.

Ektie álkoetjoeje: Gaavnh guvvieh baakojste mah seamma bokstaavine galhkoeh j̄ih biejh dejtie buartan. Baakoeh maiehtieh árrodh *skuvle*, *bovre*, *goerve*, *b̄ienje* jnv. Prinsihph barkose maiehtieh doh seamma árrodh mah joe leah neebnesovveme. Biejh buartan aktem baakoem mij ij sj̄iehth: *skuvle*, *bovre*, *goerve*, *b̄ienje*, *maana* jnv. Ḡietedallh baakojde guktie daerpies.

Rijmebaakoeh: Barkoen tj̄irrh rijmebaakoejgujmie learohke maahta daajroem sertiessimien b̄ijre áadtjodh sisvegen j̄ih hammoen gaskem. Viehkine voestes tjoejem m̄alsodh aktene baakosne, baakoe eevre jeatjah m̄ielem áádtje, vuesiehtimmien gaavhtan *bijle* / *sijle*. Fonologeles dellie vaenie mij joekehtadta, men sisvegen mietie lea j̄ijnje. Maahta fonologeles voerkesvoetem j̄ih voerkesvoetem joekehtsen b̄ijre sisvegen j̄ih hammoen gaskem nænnoestidh, viehkine dan bijjelen ussjedadtedh.

Biejh guvvieh buartan, vuesiehtimmien gaavhtan *m̄aale*, *k̄aale*, jallh *bovre*, *lovre*, *movre* jnv. Learohke jeahta tjoejide baakosne *m̄aale* j̄ih dejtie bokstaavebrigkajgujmie beaja. Vaeltieh báarhte gaajhkh bokstaavebrigkah j̄ih learohke baakoem *k̄aale* beaja. Barkoe jáarhka dej veeljeme baakoejgujmie goske learohke vuepteste doh göökte minngemes tjoejh leah seamma gaajhkine baakojne. Gosse lea dam vueptiestamme, learohke voerkes sj̄ædta mannasinie baakoeh sinsitnine rijmadieh.

J̄ærhkieh st̄áákedimmiem rijmebaakoejgujmie viehkine voestes tjoejem rijmebaakosne báarhte vaeltedh, orre baakoem jiehtedh mij don voestes baakose rijmede. Learohke edtja dellie gaavnedh maam tjoejide mij voestegh báata dennie orre rijmebaakosne. J̄ærhkieh daam barkoem bokstaavebrigkajgujmie j̄ih goltelimmine tjoejjiste, guktie learohke jearsoe sov voerkesvoetesne sj̄ædta, gosse baakoeh sinsitnine rijmadieh, dellie dan ávteste doh göökte minngemes tjoejh leah seamma dejnie sjyöhtehke baakojne (Frost 1998). Gosse

voestes tjoejem molseme, dellie baakoe eevre orre sisvegem åådtjeme. Nuhtjh fantasijem jñh jeerehth laavenjasside. Guvviedåarjoe vadtasåvva dan guhkiem daerpies. Gosse baakojde tjoejigujmie jñh bokstaaveskaavtegisnie gñetedalleme, learohke maahta dejtje tjaeledh. Tjaelemeprosesse maahta viehkiehtidh learohken tjoeje-bokstaave-voerkessvoetem nænnoestidh, jñh maahta hijven dåarjojne årrodh daan boelhken.

Vuesiehtimmieh guktie maahta bokstaavedaajroem nænnoestidh

Maahta daejnie barkedh viehkine:

- Baakoeh gaavnedh mah seamma bokstaavine aelkieh.
- Baakoeh darjodh aktede vihties bokstaaveste maam edtja lieredh (Frost 2003).
- Guvviedåehkesne learohke maahta doh baakoeh gaavnedh mah aelkieh vihties bokstaavine maam learohke edtja lieredh. mænngan maahta jienebh baakoeh gaavnedh mah seamma bokstaavine aelkieh.
- Learohke åådtje pryövedh baakoeh darjodh aktede vihties bokstaaveste jallh bokstaavedåehkeste. Lohkehtæjja iktegisth dam daerpies dåarjoem vadta. Darjoe spielem gusnie aktegsbokstaavh – *d, o jnv*. Paehpereleahpah tjaalasuvvieh mejtje learohkh maehtieh lohkedh jñh mejstie pryövedh orre baakoeh darjodh. Baajh learohkem aktem kårhtem sigkedh dehtie syjöhtehke bokstaavehåajjeste jñh pryövedh baakoem darjodh dan kårhten mietie maam sigki. Jis learohke ij buektehth baakoem illedh, dellie dam daerpies viehkiem jñh dåarjoem åådtje guktie maahta barkoem tjirrehtidh, jñh kårhtem vöölemes håajjese beaja viht. Mænngan maahta barkoevuekiem nuhtjedh tjoejigujmie gusnie jienebh bokstaavh jñh jeatjah konsonantedåehkieh.

Saaht guktie learohke barkeminie alfabeles daajroem jñh fonologeles voerkelimmieh nænnoestidh, learohkh aaj byöroeh bokstaavh jñh baakoeh tjaeledh. Tjaelemen tjirrh aaj viehkiem åådtje fonologeles voerkelimmieh jñh jearsoesvoetem evtiedidh.

Artikulatoriske dåarjoe: Gosse learohke stoerre gñeeldh tsagkesigujmie tjabreminie jñh ij guarkoeh mij gñeletjoeje lea, artikulatoriske dåarjoe maahta nuhteligs årrodh barkosne tjoeje – bokstaave-daajroem tseegkedh. Barkoe maahta bokstaaveleahpah våaroeminie utnedh, artikulatoriske dåarjojne ektine (vuartesjh Elkonin 1973, Frost 2003, sæjroe 46-48).

Baakoe *laste* vuesiehtimmine veeljesåvva. Dellie guvviem *laste* utnebe juktie visuelle jñh semantihkeles dåarjoem vedtedh:

1.

Voestegh lohkehtëjja baakoem siejhmelaakan jeahta jïh learohke seammalaakan. Mænngan learohke edtja baakoem soejme jiehtedh jïh tjïelke artikulasjovnine juktie voerkesvoetem åadtjodh guktie artikulasjovne jorkese fierhten tjoejese, // /a/s/t/e/.

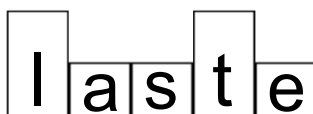
2.

Vïjhte brigkah guvvien nualan bïejesusvvieh. Learohke baakoem soejme jeahta mearan lohkehtëjja brigkide tjuvtjede. Naemhtie jarkelimmieh guktie baakoe jeahtasåvva tjïelke dorjesåvva. Aajkoe daejnie barkojne lea learohke edtja voerkes sjïdtedh dejtïe vïjhte artikulasjovneviekide jïh guktie baakoe njaelmesne dorjesåvva.

3.

Bokstaavebrigkah dej gåaroos brigkaj nualan bïejesusvvieh. Dellie learohke vuajna guktie artikulasjovne bokstaavigujmie sjeahta

4.

Juvnehtibie baakoem aaj tjaeledh juktie bokstaave – tjoejeektiedimmiem nænnoestidh.

Alternatïjve vuajnoeh gååvnesieh juktie tjoejesysteemem lïeredh. Akte vuesiehtimmie lea PAS-symbolh (Piktografisk-Artikulatoriske Symboler), mij lea dovne kompensatoriske lohkemevïehkiedïrrege jïh alternatïjve barkoevïekie juktie fonologeles jïh artikulatoriske voerkesvoetem evtiedidh (Kausrud 2005).

Aajkoe jïh ulmie barkojne ij-alfabeteles lohkiïdie lea dah edtjïeh lïeredh fonologeles væhtah nuhtjedh lohkemeprosessesne jïh jåerhkedh seekere kontrollëereme baakoedamtïjïmmien vööste /seekere fonologeles lohkeme.

Detaljebarkoe kompensatoriske lohkiidie

Daamtaj ektiedimmie gaskem ov-seekerevoete tjoejesynteesesne j'ih ov-seekerevoete bokstaavedaajrosne. Daate learohkedåehkie daarpesje tjoeje – bokstaavedaajroem j'ih tjoejesynteesem nænnoestidh. Dah daamtaj daarpesjeh j'ijnjem analysine j'ih synteesine akte- j'ih göökte lihtsebaakojste barkedh.

Råajvarimmie mij lea ij-alfabeteles lohkiidie, leah sjyöhtehke aaj learoehkidie mah fokusem dessieh goh kompensatoriske lohkiij, bieleden fonologeles lohkemem/ kontrolleereme baakoeavkodadimmiem haalvedh. Smaave teeksth aelhie baakoejgujmie gusnie lohkehtæjja j'ih learohke ektesne teekstide luhkieh j'ih tjoejide baakojne analyseerieh viehkine bokstaavijste, maehtieh åtnasovvedh daejtie vihkeles maehtesvoetide vejtiestidh.

Silhuehth: Kompensatoriske lohkiij maaje dam voestes jallh doh voestes tjoejh baakojne luhkieh j'ih doh jeatjah tjoejh moenedieh. Åtnoe silhuehtijste j'ih bokstaavekåarhtijste maahta viehkiehtidh voerkesvoetem lissiehtidh gaajhki tjoeji bijre baakosne.

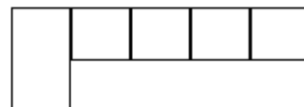
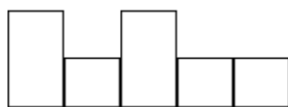
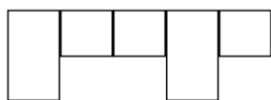
Lohkehtæjja bokstaavekåarhth guvvede mah silhuehtem vuesiehtieh fierhtede bokstaaveste j'ih abpe baakoste.

Darjoe silhuehth såemies baakojste. Nuhtjh vuesiehtimmien gaavhtan baakojde *gærja*, *balve* j'ih *gaase*. Maahta aaj baakoem meatan vaeltedh mij ij disse sjiehth, vuesiehtimmien gaavhtan *nejpie*.

Silhuehtelaavenjassine learohke åådtje tjoejeanalysine haarjanidh, seamma t'ijjen goh silhuehte visuelle dårjoem vadda. Daate learoehkasse viehkiem vadda elliesvoetem j'ih bieliem ektiedidh, dovne visuellelaakan j'ih tjoeji t'jirrh. Lohkehtæjja vuesehte guktie bokstaavh brigkaj s'ijse biejesuvvieh.

Lohkehtæjja maahta aaj aktem bokstaavem dievhtedh, dagke dam voestes, j'ih learohke dejtie jeatjah bokstaavide deavhta aktene vihties baakosne.

Gosse learohke lea jearsoe guktie edtja dam darjodh, ajve silhuehtide såemies baakojde åådtje, j'ih j'ijtje baakojde deavhta.

Akte jeatjah vuekie silhuehtelaavenjassh darjodh, lea rijmebaakoem v aroeminie utnedh j h baajedh learohkem jienebh baakoeh gaavnedh mah rijmadieh. Aalkoev arome maahta baakoe *mov*  rrodh. D hte don voestes silhuehtese b jes vva, j h dle ov dejni  minngebi silhuehti sijse b jes vva j h learohke gaavna maam siluehtide mij tjuara  tnasovvedh sijjeste m juktie *mov*, *dov*, *sov*  adtjodh. Jeatjah vuesiehtimmie lea voestes baakoe lea *mijle*, *m ale/k ale* j h dle learohke edtja dam reaktöe silhuehtem gaavnedh baakojde *b jle*, *f jle*

m o v

o v

o v

Kompensatoriske lohki h daamtaj j jn em barkoem daarpesj h baakoeh analyseerdh juktie seekere sj dtedh fonologeles v aroemisnie, j h aaj seekere sj dtedh baakoej tjaelemevuekine. Akte vuesiehtimmie guktie maahta raajesinie barkedh juktie dovne t oeje- j h baakoestimmievoerkesvoetem n  noestidh lea:

Man e  a am vua nam

Maahta daam laavenjasse  nuhtjedh jieniebinie njieptjine lohkemeevtiedimmesne j h gellielaakan, jearohke learohken lohkemenjieptjeste. S emies  ejkien lohkeht jja raajesem l hka j h tsagkesi b jre raajesisnie soptseste. Jis daejnie  vtelhbodti barkeme, j h edtja daajrojne  rrodh maam aarebi l ereme, maahta learohkem birredh laavenjassine  elkedh. M nngan by roe iktesth illedahken b jre ussjedadtedh learoehkinie ektine juktie dam dejt e haestiemidie voerkelidh mah  nnetji vielie ts atskelesvoetem j h g et dimmiem daarpesj h.

Maahta aaj baakoeanalysine barkedh viehkine b arhte v el tedh jallh t oejh baakojne lissiehtidh daaroeng elesne. Maam bokstaavide t oerem m lsodh baakosne *MOV* juktie

DOV, jallh SOV, jñh GOH, DOH jnv. åadtjodh. Mij aajmene sjædta baakoste BAERNIE gosse b  arhte vaaltam bokstaavem B, baakoste NAALOE gosse b  arhte vaaltam N, baakoste KLAAHKA gosse b  arhte vaaltam KL jnv. Bokstaaveskaavtege lea   ajvoeh d  rrege.

Baakoel  htsh: Akte jeatjah barkoevuekie juktie dam vihkeles baakoe-avkodadimmiem n  nnoestidh maahta   rrodh baakoejgumie manipuleeredh mah aaj maehtieh l  htsine guhkebe baakosne   rrodh. Nuhtjñ konsonaantem-vokaalem - konsonaantem-vokaalem (KV-KV), v.g. G  ER-JA, GOV-SE jnv.

M  nnan aalka l  htsh nuhtjedh mah eah daarpesjñ m  elem vedtedh oktegitmse, jñh learohkh   adtjoeh l  ieredh baakoejuekeme l  htsenjieptjesne ij kr   hkesth mejtie d  hte akte l  htse m  elesisvegem   tna, jallh ij. Daate vihkeles barkoe dan   vteste ov-seekere lohkiñ t  jelke struktuvrem jñh njoelkedassh daarpesjeh l  ieremeboelhken jis edtjeh hijven strategijñ l  ieredh guhkies baakoeh avkodadidh.

Maahta goerem naemhtie nuhtjedh:

- Lohkehtæjja baakoebrigkide beatska jñh buartan beaja (vuartesjñ vuelielisnie).
- Learohke brigkide    rnie g   kte raajrojde, akte   vtel  htsigumie jñh akte gietjiejgumie. (man gellie baakoeh mejgumie edtja barkedh lea jearohke learohken haalvemenjieptjeste.
- Learohkoe   vtel  htsem jñh aktem gietjiem gaavna jñh dejtie ektede akten orre eensie baakose.
- Baakoem l  hka, maaje gellien aejkien.
- Gosse gaajhkh brigkah   tnasovveme jñh baakojde lohke, learohke aaj maahta baakojde tjaeledh, goh teeksten mietie tjaeledh jallh goh diktaate, haalvemenjieptjen mietie. tjaelemen gaavhtan daajroe baakoej b  jre tjuaara sj  erelaakan   tnasovvedh.

g��er-	-ja	gov-	-se
las-	-te	sar-	-ve
s��r-	-ve	lop-	-me
gol-	-me	j��v-	-le
d��v-	-na	bëj-	-le
bov-	-re	bal-	-ve

Gosse learohke lea guarkeme mij l  htse lea, maahta aktine raajesinie barkedh guktie vuesiehtimmi vuelielisnie vuesehte. Maahta raajesem analyseeredh jñh manipuleeredh dovne l  htse,- baakoe- jñh raajesenjieptjesne.

Lohkh raajesem:

Maanah lopmesne stâåkedieh daelvege.

	1.stavelse	2. stavelse	3. stavelse
Maanah	maa	nah	
lopmesne	lop	me	sne
stâåkedieh	stâå	ke	dieh
daelvege	dael	ve	ge

Darjoej jienebh raajesh dej seamma baakoejgumie, jîh lohkh raajesidie gellien aejkien goske learohke dejtje galkije lâhka.

Daelvege maanah lopmesne stâåkedieh. Maanah lopmesne stâåkedieh?

Smaave baakoeh mah daamtaj âtnasuvvieh: Learohkh byöroeh dan varke gâarede âadtjodh lieredh lohkedh dovne tjoejerïektes baakoeh mah daamtaj âtnasuvvieh jîh ij tjoejerïektes smaave baakoeh. Byöroeh ussjedattedh stuerebe ektievoeti bijjeli jîh dej ij-tjoejerïektes lihtsemöönsteri bijjeli, dan âvteste daate lea daajroe mij sæjhta nænnoestidh jîh aelhkebe darjodh dovne dam kontrollereeme baakoedamtijimmiem jîh ânnetji ânnetji aaj automatiseeremeprosessem nænnoestidh.

Doh ij-tjoejerïektes smaave baakoeh âarjelsaemiengïelesne goh *rööpses*, *âvteste*, *viskes*, *soptsestidh* j.n.v, learohkh aareh lïerieh, men learohkh mah lohkemeprosessine tjabreminie, tjuerieh ööhpehtimmiem âadtjodh daej smaave baakoej bîjre mah tjaalasuvvieh aktene vuekesne jîh jeahtasuvvieh jeatjahlaakan. Dah maehtieh voerkes sjïdtedh daan joekehtsen bîjre gosse baakoej bîjre soptseste. Mijjieh juvnehtibie barkoe dej ij-tjoejerïektes baakoej bîjre mah daamtaj âtnasuvvieh, naemhtie dorjesâvva:

viskes

- Learohke baakoem tjïelke artikulasjovnine gâvla
- Learohke baakoem vuajna: visuelle dâarjoe.
- Learohke tjoejide jîjtje jeahta, dâarjoe jis daerpies: auditijve dâarjoe.
- Learohke baakoem bokstaavigumie beaja (bokstaavebrïgkah. v i s k e s
- Learohke baakoem lâhka jîh tjaala. (viskes)
- Lohkehtæjja iktesth dam daerpies dâarjoe vadta goske learohke lohkemem haalvoe.

Haarjanimmieboelhken maahta viehkine ârrodh dam sjyöhtehke baakoem teekstesne mïerhkesjidh juktie learohkem joekehtsen bîjre mäjhtajehtedh tjaelemevuekien jîh soptsestimmiievuekien gaskem.

Sïejhme baakoestimmiemöönsterh gelliej konsonaantigujmie ektesne:

Maahta geervebe smaave baakoeh lohkedh mah göökte jallh golme konsonaantigujmie aelkieh goh *plærie, njuenie, kruana, treavhka, klaerie, skrovre, straejmie* jnv . goh guhkies baakoeh daamtaj målsomigujmie konsonaanti jïh vokaali gaskem, vuesiehtimmien gaavhtan *govse, sarve, bovre, tellefovne* jnv.

Learohkh byöroeh åehpies sjïdtedh sïejhme baakoestimmiemöönsterigujmie gielesne, jïh barkoevuekieh mejtie aarebi nuhtjeme, maahta aaj aevhkine sjïdtedh gosse bokstaavekombinasjovnh jïh baakoestimmiemöönsterh geervebe sjïdtieh. Maahta vuesiehtimmieh sæjrojne 41-45 aaj nuhtjedh baakoejgujmie mah gelliej konsonaantigujmie aelkieh, vuesiehtimmien gaavhtan dah mah aelkieh bokstaavigujmie *kl-, tr-, bl-, fr-, st-, skr-, str- jïh fr-* jïh jienebh.

“Stemte” jïh “ustemte” konsonaanth: Viesjies fonologeles voerkesvoeten gaavhtan maahta geerve årrodh joekehtsem govledh gaskem «stemte jïh ustemte» konsonaanth goh *k/g, p/b, t/d*. Åtnoe guvvijste mah kontraastetjoejh vuesiehtieh, maehtieh däärrojne årrodh learohkem voerkes darjodh dejtie njaelmiemotorihkeles joekehtsidie tjoeji gaskem. PAS aaj maahta hijven däärrojne årrodh daase.

Baakoeh hæhtadidh: Maahta kontrolleereme baakoedamtijimmiem aaj nænnoestidh viehkine learohke baakoeh hæhtede mah vihties bokstaavine jallh bokstaavekombinasjovnine aelkieh. Daate krïevenassh beaja åehpies baakoeh damtijidh, jïh dïsse aaj learohkh viehkiem daarpesjïeh. Dagkerh laavenjassh maehtieh åtnasovvedh dejtie learoehkidie mah dovne kompensatoriske jïh automatiseereme lohkeminie tjabreminie, jïh laavenjassh åtnasuvvieh gosse lea sjyöhtehke aktine bokstaavine jallh bokstaavekombinasjovnine barkedh. Maahtah laavenjassh årrodh akte, göökte jallh golme sjyöhtehke bokstaavigujmie goh vuesiehtamme vuelielisnie:

- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *g* maehtieh årrodh: *Govse, goese, govhte, gærja, guelie, gierkie* jnv
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *s* maehtieh årrodh: *Saalje, soeve, seasa, sãåle, soene* jnv.
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *kr* maehtieh årrodh: *kruana, krovhte, kråvna, kraevies, kraesie* jnv
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *sj* maehtieh årrodh: *Sjeakodh, sjovne, sjeavodh,*
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *tj* maehtieh årrodh: *tjohpe, tjoeje, tjuetie, tjahke, tjaktje, tjåktja, tjeara* jnv.
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *ts* maehtieh årrodh: *tsååbpe, tsoevtse, tsaekedh, tsoedtse j.n.v.*
- Baakoeh mah aelkieh bokstaavine *nj* maehtieh årrodh: *njuenie, njuana, njaelmie, njieljie j.n.v.*
- Baakoeh mah aelkieh baakojne åvte aelkieh - maehtieh årrodh: *åvtelisnie, åvtene, åvtebaakoeh, åvteguvvie, åvtebielie* jnv.

s	- tjaala aktegsbokstaavh fiereguhtene káarhtesne
g-	- tjaala konsonaantem + vokaalem fiereguhtene káarhtesne
kr-	- tjaala konsonaantedáehkieh fiereguhtene káarhtesne
sj-	- tjaala konsonaantedáehkieh fiereguhtene káarhtesne
tj-	- tjaala konsonaantedáehkieh fiereguhtene káarhtesne
ts-	- tjaala konsonaantedáehkieh fiereguhtene káarhtesne
nj-	- tjaala konsonaantedáehkieh fiereguhtene káarhtesne
ávte-	- tjaala voestes lihtsem sáemies baakojne káarhtesne mah leah sjöhtehke learoehkasse

Praktihkeles ööhpehtimmievuesiehtimmieh kompensatoriske lohkiidie

Vuesiehtimmieh mah golme learahki iedtjesuerkieh váaroeminie utnieh. Maahta daam barkoevuekiem nuhtjedh gaajhkide golme vuesiehtimmide

- Iedtji bijre soptseste mah daejtie learoehkidie leah bijlh, gööleme jñh juelkietjengkere.
- Learohkh disse guvviedieh
- Lohkehtæjja jñh learahke raajesidie darjoeh.
- Lohkehtæjja dejtie tjaala.
- Lohkehtæjja raajesidie lãhka , jñh learahke jñh lohkehtæjja dejtie lukkieh.
- Learohke áádtje raajesidie 1. linjesne tjaeledh
- Lohkehtæjja baakojde raajesinie tjaala sinsitnien nualan.
- Analysine jñh synteesine aktelihtsebaakojste barka
- Gietedallemen mænngan learahke baakojde lãhka öörnegen mietie.
- Aarhkem geabra, baakojde lãhka jñh learahke dejtie tjaala.
- Lohkehtæjja baakojde raajesinie sinsitneste beatska jñh learahke áádtje raajesidie tjáanghkan bñejedh vihth.
- Darjoeh aaj gyhtjelassh baakojste.
- Learohke teekstem lãhka goske galkije lãhka.
- Minngemes learahke maahta raajesidie tjaeledh diktaaten mietie 2. linjesne.

1. vuesiehtimmie

Piere bijlem åtna

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Dihthe orre bijle

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Dihthe plaave

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Gïetedallh baakojde: lohkh tjoeji mietie, lohkh baakojde goske learohke maahta dejtie däärjoen namhtah lohkedh, giebrh aarhkem jïh baajh learohkem baakojde tjaeledh diktaaten mietie.

Piere
åtna
orre
dihthe
bijle
aktem
plaave

Raajesenossemespiele: Bietskieh raajesidie jïh “nossedh” dejtie tjåanghkan vihth. Darjoeh dan mænngan jienebh raajesh mah mïelem vedtieh, dejstie seamma baakojste.

Piere	aktem	bijlem	åtna
-------	-------	--------	------

dihthe	lea	plaave
--------	-----	--------

dihthe	lea	orre
--------	-----	------

•	•	•	?	?
---	---	---	---	---

2. vuesiehtimmie

Ealla vñhtsem átna

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Dñhte lyjhkoe gööledh

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Daan biejjien raavram áadtjoeji

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Tjìdtjie dam voessji

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Gñetedallh baakojde: lohkh tjoeji mietie, lohkh baakojde goske learohke maahta dejtie däärjoen namhtah lohkedh, gñebrh aarhkem jñh baajh learohkem baakojde tjaeledh diktaaten mietie.

raavram
tjìdtjie
dam
daan
biejjien
Ealla
gööli
voessji

Juekieh baakojde lihtside j'ih brigkebaakosth dejtie:

lyjhkoe gööledh voessji

lyjh-	-koe
-------	------

göö-	-ledh
------	-------

voes-	-sji
-------	------

Raajesenossemespiele. Bietskieh raajesidie j'ih "nossedh" dejtie tjåanghkan vihth. Darjoeh dan mænngan raajesh dejstie seamma baakojste

Ealla(n)	lea	vīnhtse
----------	-----	---------

dīhte	lyjhkoe	gööledh
-------	---------	---------

daan	biejjien	raavram	åadtjoeji
------	----------	---------	-----------

tjidtjie	dam	voessji
----------	-----	---------

•	•	•	•	•	?	?	?
---	---	---	---	---	---	---	---

3. vuesiehtimmie

Mijjieh edtjebe juelkie-tjengkerem tjiektjedh.

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Mijjieh edtjebe Snåasen vööste tjiektjedh.

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Vienhtem edtjebe vitnedh.

Jeatjah teeksten mietie tjaeledh 1. _____

Goh diktaate 2. _____

Gietedallh baakojde: Lohkh tjoeji mietie, nuhtjh laavenjassh sæjrojne 41 jñh 43, lohkh baakojde ikth vielie, gñebrh maaje aarhkem, jñh baajh learohkem baakojde tjaeledh diktaaten mietie.

edtjebe
mijjieh,
Snåasen
vööste
dah
leah
men
vienhtem
sijhtebe

Juekieh baakojde lihñsi mietie jñh brigkebaakosth dejtie:

spie	-ledh
------	-------

Juel-kie	-tjeng-ke-re
----------	--------------

vit	-nedh
-----	-------

Edtjebe mijjeh Snåasen vööste dah leah men vïenhtem sijhtem spealadidh
juelkietjeengkerem vitnebe

Raajesenossemespiele. Bietskieh raajesidie jïh “nossedh” dejtie tjåanghkan viht.
Darjoeh dan mænngan jienebh raajesh dejstie seamma baakojste.

mijjeh	edtjebe	juelkietjeengkerem	spealadidh
--------	---------	--------------------	------------

mijjeh	edtjebe	Snåasen	vööste	spealadidh
--------	---------	---------	--------	------------

manne	vïenhtem	mijjeh	vitnebe
-------	----------	--------	---------

•	•	•	?	?	?
---	---	---	---	---	---

Detaljebarkoe ij-automatihkeles lohki muhteste

Learohkh ij automatihkeles lohkeeminie soejmetje jñh veelelaakan luhkieh. Dah jærhkieh goh kontrollereme baakoedamtijh jñh automatiseeremeprosesse ij aelkieh. Fåantoe maahta årrodh vearome lohkeemasse lea ov-seekere. Akte aarvehtse lea aaj akte learohkedåehkie gaertjielidhkie mohtesekeapasiteetem åtna, jñh daate maahta fåantojne årrodh man åvteste automatiseereme fååtese. Learohkh mah tsagkesh åadtjoeh lohkeem automatiseeredh gellie repetisjovnh daarpesjiej, jñh daarpesjiej hijven strategijh dovne avkodadimmien jñh daajroevejtiestimmien bijre lieredh. Baakoelñhtsh lohkedh jñh maehdedh baakoeh juekedh morfeemi mietie sæjhta nuhteligs lohkeemestrategijh årrodh daejtie learoehkidie. Jeenjesh maehdieh åenehks baakoeh lohkedh automasjovnine, men tjabreminie guhkies baakoejgumie.

Automasjovne iktemierien prosesse mij edtja sjugniehtovvedh dehtie raejeste doh voestes tjoejh tjåanghkan geasalguvvieh smaave tjoejeriektes baakojde. Gosse automasjovne ij sjugniehtovvh, learohkh maehdieh orre aalkovem lohkeeminie daarpesjidh. Dellie maahta sjyõhtehke årrodh veelelaakan lihtsigumie barkedh jñh brigkebaakoestimmiem nuhtjedh.

Lihtselohkeme

Byõroe barkoem lihtsigumie veelelaakan lieredh, dan åvteste lihtselohkeme maahta ortografeles lohkeem / elliesbaakoelohkeem vedtedh. Doh jeenjemes lohki jñh lihtside vielie jñh vaenebe nuhtjiej bieleden disse ussjedidh gosse orre, ovnohkens jñh geerve baakoeh åadtjoeh, mejtie edtjiej lohkedh jallh tjaeledh. Seekere årrodh guktie edtja lihtside nuhtjedh sæjhta lohkeememaehtelesvoetem nænnoestidh jñh guhkiebasse gaajhkide learoehkidie evtiedidh, men joekoen dejtie mah automasjovnine tjabreminie. Akte aelkije voerkelimmie lihtselohkemistie råajvarimmine neebnesovvi kompensatoriske lohkiidie. Ov-seekere lohki jñh automasjovnetsagkesigumie tjielke struktuvrem jñh njoelkedassh daarpesjiej jis edtjiej lieredh guhkies baakoeh lohkedh.

Njoelkedassh lihtsejuekiemasse

Learohkh byõroeh aelhie njoelkedassh lihtsejuekiemasse lieredh. Gosse edtja baakoeh lihtsi mietie juekedh, siejhmemes naemhtie dorjesåvva:

1. Jis göökte konsonanth göökte vokaali gaskem, vokaalh edtjiej fiereguhten konsonantem utnedh:

ij-je bij-le las-te veel-jedh

2. Jis akte konsonante göökte vokaali gaskem dellie dihte minngemes konsonante minngemes vokaalese / lihtsese jåhta:

maa-na bae-nie vea-so-je

3. Jis -h- baakoen sisnie dīhte vokaalem åvtene dåerede

lāh-ka luh-pie luh-kie loh-keh-tæj-ja

4. Gosse akte j vokaalen jīh jeatjah konsonaanten gaskem, dellie j edtja vokaalem dåeriedidh

sīej-pe sjīj-le.

Juekieh baakoeh līhtsi mietie learohkigujmie goske dah leah seekere guktie njoelkedassh leah, jīh guktie edtjiej dejtie nuhtjedh.

Ååredæjja

Eejehtimmie

Ryöjnesjæjja

haesteme

Gosse learohkh edtjiej līeredh baakoeh līhtsine juekedh, maahta naemhtie barkedh:

Bīejh gaskem bokstaavi gaskem gosse baakoem tjaala:

l o h k e h t æ j j a

Bīejh rööpses sīevem vokaali nualan:

L o h k e h t æ j j a

Bīejh sīevem fīerhten līhtsen gaskem:

l o h -k e h- t æ j- j a

Learohke baakojde kleeHPie jīh jeahta tījelke līhtsigujmie. Learohken haalveme muana man veele byöroe līhtside gīetedalledh. Sāemies learohkh njoelkedassh līhtsejuekiemasse jīh voerkeHimmie līhtsijste daarpesjiej viehkine dejtie tījelkelaakan jiehtedh, jīh vuesiehtimmien gaavhtan dejtie kleeHPedh. Learohkh dysleksijine aaj daamtaj daarpesjiej baakojde brigkebaakoestidh ihke maehtelesvoete edtja dabranidh, jīh guktie maahta dam praktihkeles nuhtjedh.

Learohkh mah ov-seekere don fonologeles vāaroemasse, jīh aaj tsagkesh utnieh analysine jīh synteetine, byöroeh veele ööhpehtimmie äadtjodh barkosne brigkebaakoestimmie.

Brigkebaakoestimmie

Gosse brigkebaakoste dellie lihtside leahpine /brigkine tjaala. Destie nomme brigkebaakoestimmie. Gosse automasjovneprosesse lea sööjmes j'ih fonologeles vâarome ov-seekere, maahta dam brigkebaakoestimmie tji'rrh nænnoestidh, barkoevuekie mij aaj dam voestegas lohkememahtesvoetem nænnoste. Gosse brigkebaakoste dellie aktegsbaakoeh analyseerie, dovne visuellelaakan j'ih auditijvelaakan. Daesnie tjoeje- bokstaavedaajroe, tjoejeviedteme, lihtselohkeme j'ih tjaeleme nænnoesâbpoe sjidtieh aktene j'ih seamma barkoeprosesse.

Barkoe lea jieniebinie njeptjine. Voestegh visuelle analyseem j'ih syntesem vuesehte, dan mænngan auditijvem analyseem j'ih syntesem. Lohkehtæjja prosessem dorje learohken âvteste goske learohke jijtje maahta dam darjodh, men daerpies dâarjone lohkehtæjje. Mænngan gosse edtja jeatjah j'ih orre baakoeh lihtsine juekedh, learohke ââdtje oktemierien pryövedh j'ih lohkehtæjja dâarjoem vadta goske daerpies. Lohkehtæjja edtja gaajhkh bielioproessh vuesehtidh j'ih maehtesvoete ânnetji ânnetji sertiesâvva learoehkasse.

Iktegiſth daerpies dâarjone goske learohke prosessem jijtjeraarehke haalvoe j'ih lea internaliseereme.

Daate barkoevuekie maahta hijven alternatijvine ârrodh goske learohken aalteren j'ih geervevoeten gaavhtan lea daerpies vihkeles lohkememahtesvoetigujmie jeatjahlaakan barkedh goh voestes j'ih mubpene klaassesne. Barkoe edtja learohken daajroem baakoeh tjoejestrutuvresne j'ih tjaelemevuekesne nænnoestidh, j'ih dîrreginie ârrodh maehtedh ovnohkens j'ih geerve baakoeh analyseeredh.

Visuelle analyse j'ih syntese bokstaave- j'ih lihtsenjeptjesne

Baakoem tjaala stoorre tjaelemestoeredahkine:

loh-	-keh-	-tæj-	-ja
------	-------	-------	-----

1. Lohkh tjoeji mietie j'ih giesieh tjoejide tjâanghkan voestes lihtsesne. Lohkh voestes lihtsem tjoejedimmien namhtah.
2. Lohkh tjoejide j'ih giesieh tjâanghkan mubpiem lihtsem. Lohkh voestes j'ih mubpiem lihtsem tjoejedimmien namhtah.
3. Lohkh tjoejide j'ih giesieh tjâanghkan gâalmedem lihtsem. Lohkh voestes, mubpiem j'ih gâalmedem lihtsem tjoejedimmien namhtah.
4. Lohkh tjoejide j'ih giesieh tjâanghkan njealjedem lihtsem. Mînnh bââstede j'ih lohkh gaajhkh lihtsh tjoejedimmien namhtah.
5. Daelie abpe baakojne visuellelaakan barkeme tjoejedimmie j'ih lihtselohkeminie.
6. Lohkehtæjja lihtsebrigkide beatska j'ih mijjeh auditijve analyses jâerhkebe.

Auditijve analyse j'ih syntese bokstaave- j'ih lihtsenjieptjesne

loh-	-keh	-tæj-	-ja
• • •	-keh	-tæj-	-ja
• • •	• • •	-tæj-	-ja
• • •	• • •	• •	-ja
• • •	• • •	• •	• •

1. D'ihthe visuelle d'jaarjoe ånnetji ånnetji b'aarhte vaaltasåvva viehkine leahpide lihtsigujmie g'åpmode b'iejedh, akti akti.
2. Learohke tjuara tjoejide j'ijtje gaavnedh viehkine lihtsem soejmelaakan artikuleeredh.
3. Learohke tjoejide l'åhka j'ih akti akti lihtsem t'jåanghkan geasa – daerpies d'jaarjone. Goh vielie d'jaarjoe prosesnesne, maahta treblieh b'iejedh brigki duakan juktie vuesiehtidh man gellie tjoejh mah leah lihtsesne.
4. Gosse baakojne visuellelaakan j'ih auditijvelaakan barkeme d'ihthe diktaatine tjaalasåvva.

Lahtestimmie brigkebaakoestæmman: Ij edtjh dejnie veele j'ih eensie brigkebaakoestimmie fer guhkiem g'iehtelidh. D'ihthe edtja viehkine årrodh geajnosne v'æjkele s'j'iddedh baakoeh avkodadidh, lihtsigujmie lohkedh, j'ih geerve baakoeh veelelaakan analyseeredh guktie maahta dejtje dovne reaktoelaakan lohkedh j'ih tjaeledh. Lohkehtæjja tjuara iktemierien vuarjasjidh man j'ijnjem viehkiem j'ih d'jaarjoem learohke daarpesje ihke barkoevuekie edtja automatiseereme s'j'iddedh j'ih guktie maahta dam j'ijtjeraarehke nuhtjedh lohkeme- j'ih tjaelemebarkosne.

Goere mij maahta viehkiehtidh lissiehtamme voerkesvoetem vedtedh lihtsi bijre

Viehkine ovmesseie goerijste maahta lihtsevoerkesvoetine joekehtslaakan barkedh. Mijjeh dam darjoe ihke learohkh edtjeh veele s'j'iddedh sijjen baakoeanalysesne. Maahta goerem vuelielisnie aareh nuhtjedh l'ieremeboelhkesne. Voestegh maahta goerem nuhtjedh baakoejgumie mej göökte lihtsh, men ånnetji ånnetji goerem vijrede guktie baakoeh feerhmie jienebi lihtsigujmie.

Barkoe lihtsigujmie:

Tjaelieh baakoeh teeksteste göökte lihtsigujmie	Tjaelieh lihtside fiereguhtene kolonnesne	
njieljje	njiel-	-jie
dovne	dov-	-ne

Ässjalommese veedtjesovveme daestie: Sørensen (1986): Arbeidsbog, Helhetslesing på mellomtrinnet. Gyldendal.

Learohkh ij automatiseereme lohkememahtesvoetine daamtaj moenedimmistrategijem nuhtjeh gosse lohkeminie jñh viehkiem daarpesjeh veele analysem baakojste haarjanidh. Maahta dam darjodh ovmessie baakoeanalysegoeri tjñrrh. Barkoe lihtsigujmie ij ajve lihtsevoerkesvoetem lissehth, men aaj viehkehte veele baakoeanalysem vedtedh mij reaktatjaelemem nænnoste.

Daennie goeresne aktem vihties baakoelåhkoem tjaala, jñh lihtside juaka viehkine 1. lihtsem 1. kolonnesne tjaeledh jñh 2. lihtsem 2. kolonnesne jnv.

Tjaelieh baakoeh teeksteste	Tjaelieh baakoej lihtsh			
	1. lihtse			
		2. lihtse		
govledh	gov-	-ledh		
vuejedh	vue-	-jedh		
ijje	ij-	-je	3. lihtse	
almetje	al-	-me-	-tje	
				4. lihtse
appelsijne	ap-	-pel-	-sij-	-ne

Aalkoegoere lea daesnie: Frost (1986): Lærerveiledning Helhetslesing på mellomtrinnet, Gyldendal

[illegible]

Nossemesoptse

Gosse edtja automasjovneprosessem nænnoestidh dellie nossemesoptsesh akte barkoevuekie maam maahta nuhtjedh, men nossemesoptsesh maehtieh aaj aevhkine kompensatoriske lohkijidie årrodh, dan åvteste dihte maahta avkodadimmiem veelebe darjodh.

Barkoe nossemesoptsesigujmie maahta voerkesvoetem dovne tjoeji j'ih lihtsi bijre nænnoestidh. Gosse nossemesoptsesem veedtjemediktaatine nuhtjie, lihtsevoerkesvoete eantan veaksahkåbpoe sjædta.

Barkoevuekie nossemesoptsesasse

- teekste mij ij fer guhkie, learohke daerpies dåarjone lårhka
- learohke vokaalide gaavna j'ih dejtje mærhkesje.
- lihtside mærhkesje, vuartesjh baakoem *lohkehtæjja sæjroe* 56.
- teekstem lårhka leavlojne lihtside.
- gosse teekstine barkeme, dellie dam svægkesasse beaja.
- lohkehtæjja teekstem lihtsebrigkide tjaaleme, mejtie olkese beatska.
- lihtsebrigkide buartan beaja
- learohke brigkide kolonnide veesmie. Voestes lihtsem gårroehbealan beaja, dan mænngan gaskoelihtsh, aktelihtsebaakoeh j'ih gietjelihtsh. Væhtah (punktume, komma, gihjtjemevæhta) sjære kolonnese beaja
- learohke teeksteste, maam svægkesasse biějeme, aktem sekvenssem dan veelelaakan lårhka guktie lihtside mājhta
- Edtja dan mænngan sekvenssem vihth bæjjese bigkedh viehkine lihtsebrigkijste. Learohke båråstede vaadtsa j'ih teekstem vihth giæhtjede jis daerpies. Pryöv h learohkem skreejrehtidh ij jienebh baakoeh meatan vaeltedh goh maahta mujhtedh. Seamma tījjen byöroe madtjældehtedh ij fer vaenie baakoeh meatan vaeltedh, men teekstem maam veeljeme meatan vaeltedh veelelaakan lohkedh.
- gosse abpe teekstem bæjjese bigkeme lihtsebrigkijste, dam ikth vielie lårhka.
- detaljebarkoe edtja learoehkasse stuerebe daajroem baakoebigkemisnie vedtedh j'ih dan gaavhtan aaj bueriedamme lohkeddaajroem j'ih lohkememaehtelesvoetem. Guktie daate lea lyhkesamme maahta vuejnedh jis learohkem birrie lihtside tjuvtjiedidh mearan lohkeeminie (tjuvtjiedimmielohkeme).
- MINNGEMES LEAROHKE MAAHTA NOSSEMESOPTSESEM veedtjeme-diktaatine TJAELEDH. Daate sæjhta jiehtedh dihte
- aktem sekvenssem hijvenlaakan lårhka j'ih jeatjah buartan vaadtsa j'ih dam tjaala. Dihte fysiske sertiestimie edtja viehkine årrodh mujhtedh maam edtja tjaeledh. Ij edtijh ååpsen aelhkje årrodh båråstede vaedtsedh j'ih teekstesne giæhtjedh. Jis learohke tjuara orre sekvenssem veedtjedh byöroe dam madtjældehtedh dam dan veelelaakan lieredh guktie abpe sekvenssem mājhta (Frost 1992 s. 30 jallh Frost 1998 s. 133-134).

Lohkeme jĭh tjaeleme sinsitniem baajnehtieh. Lohkeme lea meatan tjaelemem evtiedidh, jĭh tjaeleme meatan lohkemem evtiedidh. Elliesvoete ööhpehtimmietsiehkesne muana mejtie edtja nossemesoptsesem veedĭjemediktaatine nuhtjedh.

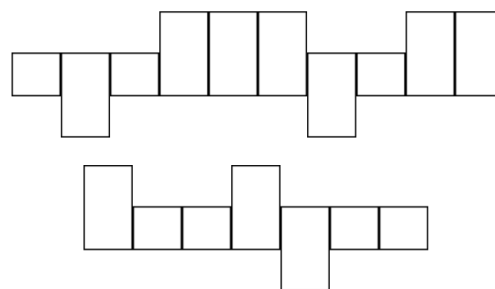
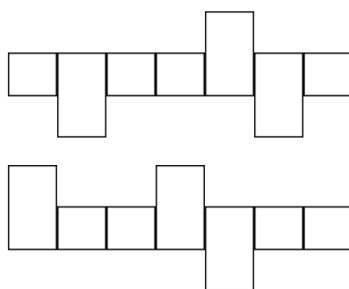
Nossemespielen vuesiehtimmie:

Maadtresurssh leah guelieh, bovtsh, skåajjh, sjædtoeh, jalkadahkh jĭh mineraalh goh ruevtieh, gullieh jallh sĭlph, jallh ålja jĭh gasseh.

Maadt-	-re-	-surssh	leah		
gue-	-lieh	bov-	-tsh	skåaj-	-jh
sjædt-	-oeh	jal-	-ka-	-dahkh	
jĭh	mi-	-ne-	-raalh	goh	ruev-
-tieh	gul-	-lieh	jallh	sĭl-	-ph
jallh	ål-	-ja	jĭh	gas-	-seh.

Teekste veedĭjesovveme daestie: Mijjĭeh daebpene, seabredhmaahĭtoe jĭh geografije 3 (Eatnemenresurssh)

Jienebh silhuehtelaavenjassh: Silhuehtelaavenjassh maehtieh aaj nuhteligs årrodh gosse learohke däärjoem daarpesje geerve baakoestimmiemöönsterh lieredh. Dam maahta nuhtjedh komplekse baakoej muhteste gusnie göökte bokstaavh orre tjoejem darjoeh, baakoeh mah eah govloes bokstaavh utnieh, jallh gosse jeatjah komplekse bokstaavekombinasjovnh geerve njieptjesne. Lohkehtæjja silhuehth baakojste dorje åvtelhbodti. Silhuehth vuelielisnie vuesiehtimmien gaavhtan sjiehtieh baakojde *njielje*, *njulhtjedh*, *dueljie*, *bieljie*.

Vuesiehtimmie guktie átnasávva:

- Tjaelieh njieljie baakoeh.
- Guvvedh silhuehth baakojde.
- Lohkehtæjja aktem baakojste lãhka.
- learohke don silhuehtese tjuvtjede man sïjse baakoe sjeahta.
- learohke baakoem tjaala dãarjojne silhuehteste.
- lohkehtæjja silhuehtem gaptja.
- learohke baakoem tjaala bielelen silhuehtem vuejnedh.
- learohke gïhtjede baakoe lea reaktoelaakan tjaalasovveme.

Morfeemebarkoe

Gosse gïeleldh voerkesvoetem jïh lohkememaehtesvoetem akten vihties njeaptjan jakseme jïh learohke lihtselohkemem haalvoe, byöroe daajroem morfologeles prinsihpen bïjre áadtjodh, mij lea baakoeh juekedh mïelen mietie. Dïhte daajroe baakoej byjjes bigkemen bïjre, - morfeemi bïjre, baakoej roehtsi bïjre, sojjehtimmiehammoeh, ávtelihtsh jïh gietjieh.

Maehtebe vuesiehtimmien gaavhtan baakoem *baeniedåaktere* naemhtie juekedh: baeniedåaktere. Baeniedåaktere lea tjåanghkan bïejesovveme göökte roehtsijste jïh sojjehtimmiegietjeste mij soptseste daate lea jienebi bokstaavigujmie, men ij man gellie. Lohkehtæjjah jïh learohke maehtieh noereme baakoeh gaavnedh, vuesiehtimmien gaavhtan *biejjeprællah*, *lopmegåetie*, *giesielaante*, jïh pryövedh daejtie unnebe baakojde juekedh, jallh dah maehtieh aktegsbaakoeh gaavnedh teekstesne mejgujmie gåarede noereme baakoeh darjodh. Baakojne skovle maehtebe darjodh *skuvle-gåetie*, *skuvle-tæjmoe*, *skuvle-beapmoe*, *skuvle-geajnoe*, *skuvle-busse*, *skuvle-barkoe*. Sãemies aejkien akte dejstie sojjehtimmiehammojste maahtha learohken tsãatskelesvoetem gãaskodh.

Aelkije barkoe morfeemigujmie, baakoeh baakosne:

Nuhtjh baakoeh ohtje gãhkojne jïh barkede stãåkedihs dan gellie baakoeh gaavnedh goh gãarede fierhtene baakosne.

Tjaelieh baakojde. Man gellie baakoeh gaavnh daejnie baakojne:
V.g. Klaahka - aahka

Man gellie baakoeh gaavnh daejnie baakojne:

GASKEBIEJJIE

SKUVLETÏJJE

TJELMIE

RAAJROE

Vielie barkoe morfeemigujmie

- VEELJH ROHTSEMEMORFEEMEM TEEKSTESNE j'ih BAAJH LEAROHKEM noereme BAAKOEH GAAVNEDH DAN
sjoyhteke rohtsemorfeemen mietie. Rohtsemorfeemine *stovle* maehtebe darjodh: biejjiestovle, liegkedimmiestovle, tjoykenstovle, kontovrestovle,
- MAAHTA LEAROEHKIDIE VOERKELIDH BAAKOEJ SOJJEHTIMMIEGIETJIEJ BJIRE GOSSE LEAH RIEJRIES DAM DAEJREDH,
goh: stov-lem, stov-lh, stov-lide, stov-len
- MAAHTA LEAROEHKIDIE AVTELJHTSIDE VOERKELIDH BAAKOJNE mah aelkieh lihtsine avte jallh ov. Dah avteljhtsem veeljeh j'ih jeatjah baakoeh gaevnieh mah seamma avteljhtsine aelkieh, vuesiehtimmien gaavhtan: ov-vaa'jnoes.
- Maahta seammalaakan gietjiejgujmie darjodh. Learohke baakoeh gietjine -me gaavna

Mænngan maahta aktem dejstie baakojste veeljedh j'ih learohke aadtje jienebh baakoeh haetadidh seamma gietjine, vuesiehtimmien gaavhtan: loh-ke-me, vue-je-me, njulh-tje-me, tjae-le-me.

Jallh mieline man akt namhtah: *Gaetehts, maanehts, baenehts, beapmohts*

Byöroe learohki teeksth vaaroeminie utnedh gosse dam raeriestamme barkoevuekiem nuhtjie. Men maahta daajroem aaj struktuvren sijse biejedh goh daennie vuesiehtimmesne.

1 Maahta baakoeh tjåanghkan bïejedh orre baakojde naemhtie:
Jaevrie+steeblegh = jaevriesteeblegh

Nuhtjh daejtie baakojde jïh darjoeh orre noereme baakoeh:
Buerie, laante, eepla, skåape, plåamstere, moere, biejjie

2 Maahta noereme baakoeh orre baakojde juekedh:

blåbær = blå + bær skuvlevoesse = skuvle-voesse

Juekieh daejtie baakojde: njulhtjemetåajje, skuvleveaskoe,
tjaelmeegærja, daatovrespïele, jårtemuerjie

Aktede baakoste (roehtsemorfeeme) maehtebe orre baakoeh
naemhtie darjodh:

3 LÆHKOE, OV-LÆHKOE, LÆHKOES, LÆHKOEHTIDH,
Darjoeh orre baakoeh daejstie baakoeroehtsijste:

4 Baakoeh maehtieh joekehts gietjieh utnedh:
Gaavnh baakoeh mej gietjieh -voete, -laakan, -

5 Baakoeh maehtieh joekehts åvtelihtsh utnedh
Gaavnh baakoeh mej aalkoe: , gaske, telle, åvte

Gellie ammes baakoeh mijjen gïelesne. Gosse learohke maadthmïelem bielijste guarkeme daejnie baakojne, dellie maahta aelhkebe sjïdtedh baakojde dovne guarkedh jïh tjaeledh. Baakoetjïelkestimmie jïh daajehtsedefinisjovnh leah dan åvtete vihkeles abpe morfeemebarkosne. Goerehth mejtie learohken leah aarebi dääjrehtimmieh baakojne, jïh mah dääjrehtimmieh. Gaavnh jienebh vuesiehtimmieh guktie dam sjyöhtehke baakoem nuhtjie. Baajh learohkem maaje soptsestidh jïh tjaeledh baakoej mïelem.

Grammatihke

Gosse learohkh gïeeldh riejries, dellie maahta fokusem biejedh baakoeklaassi jïh vielie byjjes grammatihkelïerehtimmien vööste. Aelkieh substantijvigujmie jïh verbigujmie. Lïerehth dan mænngan learohkidie baakoeklaassi jïh sojjehtimmiehammoej bïjre. Lïerehth jeatjah baakoeklaassi bïjre gosse sjyöhtehke, men learohkh edtjïeh baakoej funksjovnem gïelesne guarkedh åvtelen fokusem beaja grammatihkese jïh byjjes systeemese. Vaenie nåhtoe maehtedh baakoeh sojjehtidh jis eah daejrieh guktie edtjïeh baakojde nuhtjedh. Dïhte funksjonelle goerkese byöroeh stïeresne årrodh åvtelen baakojde byjjes goeren sïjse beaja.

Nommebaakoeh (substantijvh)

AKTENTAALE		GELLIENTAALE	
Ismeres hammoe Vihties hammoe		Ismeres hammoe Vihties hammoe	
skole	skolen	skoler	skolene
skuvle	skuvle	skuvlh	skuvlh

Dahkoebaakoeh (verbh)

Infinitijve	Daelie (presense)	Åvtetje aejkie (preteritume)
lese	leser	leste
lohkedh	lâhka	lohki

Raajesehammoedimmie

Learohkh lohkemetsagkesigujmie daamtaj tjabreminie raajesh hammoedidh, dovne njaalmeldh j'ih tjaaleldh. Maaje ij dam vueptesth ávtelen sáemies tíjje vaaseme, dan ávteste voestegh tsagkesh baakoeavkodadimmine jarngesne.

Byöroe learoehkidie ööhpehtidh j'ih b'ihkedidh guktie vuepteste guktie maahta g'ielem fleksijbelelaakan nuhtjedh. Byöroe ööhpehtidh guktie sáemies baakoeh iemielaakan ektesne govlesuvvieh sekvensine, vuesiehtimmien gaavhtan: Jirreden edtjebe álkone m'innedh. Goerkese guktie baakoeh leah v'iedteldihkie sekvensine j'ih guktie raajese lea t'jáanghkan b'iejesovveme unnebe seksvensijste, s'æjhta barkoem nænnoestidh j'ih raajesehammoedimmiem aelhkebe darjodh.

Gosse baakoej sijjiem raajesinie molse, dellie learohkh voerkes sjiddieh sáemies baakoeh ektiedimmiem gaskemsh utnieh goh sekvensh stuerebe elliesvoetesne. Maahta raajesemanipuleereminie gellielaakan barkedh. Vuesiehtimmesne s'æjrosne 47 aktem barkoevuekiem vuesiehtibie mij dovne l'íhtsebaakoeh j'ih raajesevoerkesvoetem nænnoste. Gosse raajesem jarkelamme syntaksine l'áhka, learohkh noerhkesuvvieh lissiehtamme detaljedaa'roem íktedidh lissiehtamme g'ieleldh haalveminie. Dellie maehtieh doh joekehts raajesh teekstesne buerebe intonasjovnine j'ih stuerebe goerkesisnie lohkedh.

Doh smaave baakoeh vihkeles funksjovnem teekstesne utnieh. Konjunksjovnh átnasuvvieh gosse raajesh soptsesinie t'jáanghkan b'iejedh, j'ih sisnjelds ektiedimmiem teekstesne sjugniedidh. Jeatjah aejkien pronovmenh nuhtjie mij baakose vuesehte maam teekstesne aarebi nuhtjeme, vuesiehtimmien gaavhtan "d'íhte".

Mubpesth lohkedh detaljeboelhken

Learohke gie tjabreminie automasjovnine lohkedh, byöroe gellie teeksth reaktoe njeptjesne lohkedh. Teekstine, mejtie edtjeh gellien aejkien lohkedh, learohke edtja medtie 95 % baakojste haalvedh. Gosse daagkerh teeksth gaavnedh maahta baajedh learohkem aktem s'æjroem medtie 200 baakoe'gujmie lohkedh (vuartesjh vuelielisnie). Jis learohke lea jueriedisnie jieniebidie goh v'ijhte baakoeh, dellie teekste fer geerve. Glaser & Searfoss (1988) dam g'áhtjoeh « The «fist full of words» rule, - t'jarme d'íeve baakojste»-njoelkedasse, aaj «v'ijhte-soerme-njoelkedasse» jallh «t'jarmepryöve» gohtjesá'vva. Daate praktihkeles «vuekie» maam learohkh maehtieh j'íjtj' nuhtjedh.

Gosse learohke teekstem gellien aejkien l'áhka, d'ríekte j'ih seekerevoete læssanieh. Seamma tíjjen learohke ij s'íjht v'æk'alábpoe sjí'dtedh mænngan teekstem vielie goh 5 aejkieh lohkeme. Míjjen dáá'jrehtimmien mietie lohkemeviesjies learohkh daamtaj fer geerve teeksth haarjanieh.

Akte seapan fãantoe man åvteste learohke ij buektehth lohkemem automatiseeredh maahta årrodh satne leah jueriedisnie don fonologeles våaroemasse. Dan åvteste tjuara dam vuarjasjidh.

” Tjarme dïeve baakojste”

(aaj gohtjesovveme vijhte-soermenjoelkedasse jallh tjarmepryöve) (frijje Glazer & Searfossen mietie, 1988)

Jiehtieh learoehkasse:

Veeljh gærjam

Steerh dov gïetem gaajhki vijhte soermigujmie rïekte bæjjese. Lohkh aktem sæjroem Fierhten æjkien datne akten baakose bãatah maam ih maehtieh, dellie aktem soermem våålese vaaltah.

Jis gaajhkh soermh leah våålese mearan sæjroem lohkh, dov lea «tjarme dïeve baakojste».

Pryövth göökte-golme sæjroeh vielie lohkedh.

Jis “tjarmem dïeve baakojste” dælie aaj åadtjoeh, dellie gærja fer geerve.

Lahtestimmie

Dælie ovmesse barkoevuekieh buakteme mah learoehkidie viehkiehtieh baakoeh varke jïh seekerelaakan damtijidh viehkine dovne lïhtsijste jïh morfologeles strategijijstie. Daah daerpies eaktoeh hijven lohkemegoerkesasse jïh fleksijbele lohkemestrategijidie. Juktie vielie daajroem åadtjodh guktie maahta baakoeh automasjovnine damtijidh jïh hijven galkije lohkemem åadtjodh, juvnehtibie Klinkenberg 2005.

III. boelhke.

Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie j'ih automasjovne

Edtja teekstem mubpesth lohkedh III. boelhkesne. Mearan goerkese j'ih meatanlohkeme teeksteste jarngesne I. boelhken, dellie j'ijtjeraarehke j'ih galkije lohkeme jarngesne daan boelhken. Daelie sæjhta vuejnedh mejtie learohke dâarjohne lohkehtæjjeste jallh dâarjoen namhtah, haalvoe dam maam l'ieri detaljeboelhken.

II. boelhken detaljigujmie barki mejtie learohke daarpesji haalvemenjieptjien mietie, jallh eventuelle sveehkemh lohkemisnie. II. boelhken detalgebarkoe edtja viehkiehtidh guktie lohkemen kvaliteete buerebe III. boelhken. Dellie vââjnesasse bâata mejtie learohke strategijh j'ih maehtesvoeth nuhtjie mejgumie II. boelhken barkeme, guktie seekerâbpoe j'ih vielie galkije lâhka. Dam aaj buerkeste goh iktedimmie dan âvteste lohkemeteknihke edtja hijven goerkeseprosessegumie ektine juhtedh.

Gosse learohke teekstem lohkehtæjjese lâhka, byöroeh lohkemen bijjelen ussjedatdedh. Maam buerebelaakan III. boelhken lohki goh I. boelhken? Mannasinie? Mij annje geerve? Dagke mannasinie? Gellie learohkh mah leah viesjies lohkijh vaenie daajroem j'ijtsh lohkemen bijre utnieh, j'ih daate stoerre ov-seekerevoetem sjugnede lokemeprosessese.

Mearan learohke lâhka lohkehtæjja learohkem voerkele dan lohkememahtesvoeten bijre j'ih guktie II. boelhken detalgebarkoe maahta seekereâbpoe lohkemem vedtedh III. boelhken. Gosse lohkehtæjja learohkem viehkehte buerebelaakan j'ijtse lohkeminie âahpene, learohke daajroem ââdtje dovne j'ijtse haalvemen bijre j'ih mah haestemh dan. Jis edtja lohkemem vejtiestidh dellie daate maahta viehkiehtidh guktie d'ihthe stoerre, daerpies barkoevaajnoe aelhkebe sjædta.

Mubpesth lohkedh lea joekoen vihkele jis edtja baakoem automasjovnine lohkedh. Seekere j'ih soejme lohkeme sæjhta gosse mubpesth lâhka seekere j'ih varke lohkemem vedtedh, - automatiseereme lohkeme. Teekstem mubpesth lohkedh, mejnie j'ijnjem barkeme sæjhta lohkememahtesvoetem nænnoestidh jis teekstem learohken lohkemenjeaptjan sjiehtedamme, j'ih lea dej lohkemeteknihkeles detaljigumie barkeme guktie learohke daam daajroem j'ijtse daajrose dorjeme. Barkoevuekien gaavhtan jiene jienebh baakoeh autmatiseereme sjidtieh, lohkememahtesvoete nænnoesâbpoe sjædta j'ih lohkeme aelhkebe galka. Learohkh ahkedh vielie goerkesem teeksten sisvegistie âadtjoeh j'ih dan âvteste jienebh baakoeh reaktoelaakan luhkieh, j'ih eah seamma j'ijnjem moenedh.

Learohkh byöroeh teeksth mejtie edtjeh mubpesth j'ih frijje lohkedh medtie 95 % haalvedh jis edtjeh galkije lohkedh. Daate sæjhta jiehtedh jis teeksten leah medtie 100 baakoeh dellie learohke edtja dam haalvedh j'ih dâeriesmoerh jeenjemes v'ijhte baakoejgumie utnedh. Vuartesjh *Tjarmem d'ieve baakojste* sæjroe 68. Sâemies

aejkien maahta vâājnedh goh teekste mejnie barkeme fer geerve orreme, jĳh barkoe II. boelhken dan âvteste vaenie jallh ij naan effektem âtneme. Dellie daerpies learoehkinie dan bĳjre soptsestidh, goerehtidh mij lij fer geerve jĳh maam akt dejnie darjodh.

Dĳhte veele lohkemeōōhpehtimmie golme boelhkine gaajhkh biehkĳeh krōōhkeste mah byōroeh meatan ârrodh hijven lohkemelĳerehtimmesne. Edtja maehtesvoeth lĳieredh jĳh automatiseeredh, men iktesth funksjonelle lĳieremeprosessem vâaroeminie utnedh gusnie goerkese jĳh ussjedadteme byjjes haarjanimmien âvtelen bâetĳeh. Mubpesth lohkedh III. boelhken lea ojhte dĳhte haarjanimmie mij lea daerpies jis edtja orre maehtesvoeth lohkemisnie jĳh tjaeliemisnie automatiseeredh, jĳh jis edtja aelhkĳe jaksoes maehtesvoetine sjĳdtedh. Mearan goerkese jĳh meatan ârrodh teekstem lohkedh lij jarngesne II. boelhken dellie maehtedh jĳjtjeraarehke jĳh galkĳie lohkedh lea jarngesne III. boelhken.

Sâemies ōōhpehtimmieteeksth faagegærjĳjste gaskedaltesisnie

Sĳjhtebe daelĳe sâemies ōōhpehtimmieteeksth âehpiedehtedh mejtie lea learoehkidie gaskedaltesisnie nuhtjedh, gĳeh eah leah automatiseereme lohkemem ââdtjeme. Gaajhkesh lohkeminie tjabrin, jĳh lohkememahtesvoete lij jeereldihkĳe. Muvhth lin aaj fonologeles ov-seekere jĳh moenedimmiestrategĳjĳh nuhtjĳin. Dah lin aaj ov-seekere guktĳie edtjĳin baakoeh tjaeledh. Gaajhkesh tjoerin individuelle sjĳehtedimmĳeh utnedh. Tjoerin daamtajommes teekstem stueriedidh jĳh gâhkoem linjaj gaskem gemtebe darjodh.

Doh jeenjemes vuesiehtimmĳeh libie barkoste Elliesvoetelohkeminie lohkemekuvsjĳine veedtjeme, gusnie ōōhpehtimmieboelhkh âajvahkommes lin göōkte tæjmoeh iktemearan. Teekstide libie ovmessie klaassedaltesisnie veedtjeme jĳh dan gaavhtan learoehkidie sjĳehtĳeh mej joekehts lohkememahtesvoeth. Byōroe teeksth jĳh detaljebarkoem aaj fierhten ōōhpehtimmieboelhkese sjĳehtedidh.

1. Learohkevuesiehtimmie

I. boelhke I: Barkoe elliesvoetine

Tjĳelkestimmie barkose II. boelhken. Buerkiestimmie barkoste I. Boelhken.

Aalkoeââlmege lea ââlmege mij guhkiem muvhtene dajvesne orreme jĳh gĳeh maahtoem jĳh daajroem evtiedamme guktĳie dennie dajvesne bĳerkenidh jĳh veasodh. Abpe eatnamisnie ovmessie aalkoeââlmegh gââvnesĳeh.

Teekste lea daestĳie: Mĳĳĳĳeh daebpene-Seabredhmaahtoe jĳh geografĳie 3.

II. Boelhke: Barkoe detaljigujmie

Tjïelkestimmie barkose I.boelhkesne. Buerkiestimmie barkoste II. boelhkesne. Vuesiehtimmieh detaljebarkose barkojne.

Daesnie såemies sjyöhtehke laavenjassh mah maehtieh seekerevoetem baakoelohkemisnie lissiehtidh.

1. Juekieh daah baakoeh lihtside:

Aalkoeåålmege dajvesne orreme guhkiem

2. Brigkebaakosth baakojde:

Aal	-koe-	-åål	-me	ge	-daj-
ve-	-sne	or-	-re	-me	guh
-kie -	-m				

3. Lohkh baakojde. Gïebrh aarhkem, tjaelieh baakojde diktaaten mietie:

ovmessie

aalkoeåålmegh

abpe

eatnamisnie

gååvnesieh

III. boelhken: Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie jïh automatiseereme

Daan boelhken jïjtjeraarehke jïh galkije lohkeme jarngesne. Daelie sæjhta vuejnedh mejtie learohke haalvoe dam maam detaljeboelhken liereme. Jis lohkeme ij leah jorkesamme I. boelhkeste III. boelhkese, laavenjasse fer geerve orreme.

2. learahkevuesiehtimmie

I. boelhke: Barkoe elliesvoetine

Tjïelkestimmie barkose I. boelhkesne. Tjïelkestimmie barkoste I. Boelhken.

Guktie maehtiejibie eatnemendyöreldahkem heerredidh jïh staeriedidh?

Maehtiejibie voejhkelidh jïjtjemh åtnoem unniedidh. Ibie fierhten asken daarpesjh orre gaarvoeh åstedh, ibie gænnah daarpesjh orre daatamaskijnem jïh barkoetelefovnem fierhten jaepien gænnah åstedh. Maehtiejibie vaarjoeh, gærjah, jïh jeatjah aath voelpigujmie lotnedidh.

Teekste veedtjesovveme daestie: Mijjïeh daebpene- Siebredahkemaah toe & geografije 1

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

Tjïelkestimmie barkose II. boelhken. Tjïelkestimmie barkoste II. Boelhken. Vuesiehtimmieh detaljebarkose barkojne.

Daesnie såemies sjyötehke laavenjassh mah maehtieh lissiehtamme seekerevoetem baakoelohkemisnie vedtedh. Dïhte fonologeles vâarome naa hijven, men automasjovne fååtesi.

1. Juekieh daejtie baakojde lïhtside:

gaarvoeh voelpigujmie

2. Brigkebaakosth baakojde:

gaar	-voeh
------	-------

Voel-	-pi	-guj-	-mie
-------	-----	-------	------

3. Gaavnh baakoeh baakosne:

Daatamaasjina _____

barkoetellefovne _____

gaarvoeh _____

4. Barkh daej baakoejgumie: Baakoediktaate:

gærja _____

v a a r j o e _____

unniedidh _____

å e s t e d h _____

5. Darjoeh raajesh daej baakoejgumie:

Maehtiejibie voejhkelidh jïjtjemem åtnoem unniedidh

6. Raajesenossemespiele

Maehtiejibie	voejhkelidh	jïjtjemem	åtnoem	unniedidh
--------------	-------------	-----------	--------	-----------

•	•	?
---	---	---

Maehtiejibie voejhkelidh jïjtjem åtnoem unniedidh?

III. boelhke Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie j'ih automasjovne

Daan boelhken j'ijtjeraarehke j'ih galkije lohkeme jarngesne. Daelie sæjhta vuejnedh mejtie learohke haalvoe dam maam detaljeboelhken l'iereme. Jis lohkeme ij leah jorkesamme I.boelhkeste II. boelhkese, laavenjasse fer geerve orreme.

Råajvarimmieh seassoeh lohkijidie

Seassoeh lohkijh leah lohkijh mah joekehts njeptjine lohkemeevtiedimmesne leah dåeriesmoerh åtneme doh voestegas lohkememaehtelesvoeth tseegkedh j'ih eah lohkemem automatiseereme. Muvhti seassoeh lohkiji luvnie doh vihkielommeslohkemestrategijh maehtieh annje ov-seekere årrodh. Byöroe dan åvteste vuarjasjidh mejtie tjoejeviedteldimmiem haalvoeh, mejtie maehtieh l'ihstsigujmie lohkedh, mejtie maehtieh noereme baakoeh m'ielen mietie juekedh, j'ih mejtie dej lea daajroe komplekse baakoestimmiemöönsteri b'ijre. Veanhtede doh learohkh mah seassoeh lohkijh gohtjesuvvieh daam daajroem utnieh, men jis maehtesvoeth ov-seekere, v'arome lohkemasse ov-seekere sjædta, j'ih lohkeme dan åvteste ij automatiseereme sjidh.

Lohkememaehtelesvoete maam veanhtede gaske- j'ih noeredaltesisnie, sæjhta kr'ievije årrodh don seassoeh lohkijasse. Seassoeh lohkijh leah daamtajommes naan strategijh vejtiestamme l'ieremen gaavhtan, men eah leah seamma njeptjesne gænnah goh meatanlearohkh. Learohkh dan åvteste l'ierehtimmiem daarpesjeh hijven strategiji b'ijre, guktie maehtieh daajroem j'ih lohkemegoerkesem vejtiestidh. Dah aaj daarpesjeh l'ieredh guktie maehtieh lohkemem nuhtjedh, mij jeerehte mejtie edtjeh plaerieh, ruvtetabellh, romaanh jallh daajroetjaalegh lohkedh. Learohkh mej g'iele, lohkeme- j'ih tjaelemetsagkesh veele ööhpehtimmiem baakoeh j'ih daajehtsi b'ijre daarpesjeh. Tj'ielkesth vuesiehtimmien gaavhtan learoehkidie bijjiedaajehtse lea tjåenghkies daajehtse gellide vueliedaajehtsidie. Baakoe muerjie lea vuesiehtimmien gaavhtan bijjiedaajehtse baakoede eepla, druvva, abpelsijne, plomme, banaane jnv, Bijjiedaajehtse gåetienkreeke maahta vueliedaajehtsh åadtjodh goh govse, s'irve, gaajhtse, snurkie, hierkie, b'ienje, gaahtoe. Baakoe kreeke lea vihth bijjiedaajehtse dovne gåetienkreekide j'ih jeatjah s'aarhts kreekide.

Byöroe aaj antonymigujmie barkedh (baakoeh mah leah b'åastoeh baakojste, v.g. stoerre j'ih onne, åenehks j'ih guhkies), synonymh (baakoeh mah seamma m'ielem utnieh, v.g. baakoegærja j'ih leksikovne, skiemtjeb'ijle j'ih ambulanse: j'ih homonymh (mah seammalaakan govloe jallh/j'ih seammalaakan tjaalasuvvieh, men mah joekehts m'ielem utnieh, v.g. b'issedh/bissedh). Ööhpehtimmie guktie edtja l'ieremestrategijh nuhtjedh edtja meatan årrodh abpe lohkemel'ierehtimmesne. Naemhtie maahta jiehtedh hijven lohkemestrategijh j'ih l'ieremestrategijh loevtsæjresne lohkemeprosessesne. Learohke mij tjabreminie lohkememaehtelesvoetem vejtiestidh, sæjhta aaj daamtajommes ööhpehtimmiem daarpesjidh guktie edtja maehtedh lohkemem nuhtjedh daajroem j'ih b'ievnesch vejtiestidh. (Mijjiejh bijjieguvviem dorjeme sjyöhtehke lidteratuvren bijjelen l'ieremestrategiji b'ijre).

Såemies ööhpehtimmieteeksth faagegærjijste noeredaltesisnie

Ööhpehtimmieteeksth mejtie daelie áehpiedehtebe lea dorjesovveme lohkemekuvsjese noeredaltesisnie, learoehkidie mah seassoeh lohkiijh. Learohkh aaj «raejkieh» utnin sijn lohkemeváaroemisnie, vuesiehtimmien gaavhtan ov-seekerevoete guktie lihtsejuekemem funksjonellelaakan nuhtjedh. Gellie baakoeh lin automatiseereme, men eah gaajhkh. Maahta learoehkidie seassoeh gáhtjodh. Dah jijnjem lohkemistie automatiseereme, men lin ov-seekere lohkiijh viertiestamme lohkemekrievenassigujmie klaassedaltesisnie.

1. Learohkevuesiehtimmie

I. Boelhke I: Barkoe elliesvoetine

Tjielkestimmie barkose I. boelhken. Tjielkestimmie barkoevuekeste I.boelhken.

Nöörjen saemiedigkie

Nöörjen saemiedigkie jaepien 1989 tseegkesovvi, jiih lea Nöörjen saemiej gieleguedtije orgaane. Saemiedigkien maadtoe lea Saemienlaake § 1-2, gusnie tjáádtje: “Saemien áálmegen lea jiiitse riijhkeviijries orgaane, misse saemieh leah saemien áálmegistie veeljesovveme.” Saemiedægkan 39 saadtalmetjiih veeljesuvvieh, gieh abpe riijhkeste báetieh.

Teekste veedtjesovveme daestie: Mijjiih daebpene- Seabredhmaahtoe jiih geografije 2.

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

Tjielkestimmie barkose II. boelhken. Tjielkestimmie barkoevuekeste II. boelhken. Vuesiehtimmieh detaljebarkose barkoevuekine.

Daesnie laavenjassh áehpiedehtebe mah maehtieh learohki vihkielommes seekerevoetem baakoelohkemisnie vedtedh.

1. Juekieh daah baakoeh lihtsine:

Saemiedigkie Nöörjen tseegkesovvi

2. Brigkebaakosth baakojde:

Sae-	mie-	-digk-	-ie
------	------	--------	-----

Åål-	-me-	-ge
------	------	-----

Gie-	-le-	-guedt-	-ije-
------	------	---------	-------

3. Gaavnh baakoeh baakosne:

Rijhkevijries
saemienlaake
gieleguedtije

4. Darjoeh raajesh (raajesenossemespiele):

Saemien åålmegen lea jijtse rijhkevijries orgaane.

Baakoeh raajesenossemespielese:

saemien	åålmegen	lea	jijtse	rijhkevijries	orgaane
---------	----------	-----	--------	---------------	---------

•	•	•	?	?
---	---	---	---	---

III. boelhke Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie jñh automasjovne

Daan boelhken jñjtjeraarehke jñh galkije lohkeme jarngesne. Daelie sæjhta vuejnedh mejtie learohke haalvoe dam maam detaljeboelhken l'ieri. Jis lohkeme ij leah jorkesamme I. boelhkeste III. boelhkese, laavenjasse fer geerve orreme.

2. Learohkevuesiehtimmie

I.Boelhke: Barkoe elliesvoetine

Tjñelkestimmie barkose I. boelhken. Tjñelkestimmie barkoevuekeste I. Boelhken.

Veasoeh jñh árrome

Tråante/ Trondheim lea Áarjel-Trööndelagen stööremes staare. Debpene jenebe bieli fylhken áálmegistie áarroeminie. Tråantesne universiteete, teatere jñh museumh. Jeenjemes damtoes bigkeme lea Nidarosdomen. Aejlies Olave lea juvleme gusnie Nidarosdomen daelie.

Almetjh Áarjel-Trööndelagesne vuemine jielieh jñh aaj sááline. Tråantesne universiteete, teatere jñh museumh. Fylhken áarjelluvlene lea Plassje-doedtere. Plaassje-doedtere aaj damtoes áarjelsaemien dajvine. Debpene báatsoe akte jieledevuekie.

Teekste veedtjesovveme daestie: Mijjieh daebpene 1 -Siebredahkemaahoe jñh geografije (5-7 daltesidie).

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

Tjñelkestimmie barkose II. boelhken. Tjñelkestimmie barkoevuekeste II. boelhken. Vuesiehtimmieh detaljebarkose barkoevuekine.

Laavenjassh II. boelhken edtjñeh veelebe baakoelohkemem vedtedh dan ávteste learohke lij jñjnñem moenedamme.

1. Juekieh daah baakoeh liñhtside.

Tråante/ Trondheim lea Áarjel-Trööndelagen stööremes staare.

2. Daesnie raajese nossemesoptsesasse dorjesovveme, nuhtjh dam aaj.

Tråante/ Trondheim lea Áarjel-Trööndelagen stööremes staare.

3. Bñejh baakojde gidtere-aarhki sñjse
Bñejh daah vijhte baakoeh akteliñhtsebaakoej nualan:

damtoes lea jeenjemes bigkeme Nidarosdomen

Biejh daah vījhte njieljie baakoeh jienebelīhtsebaakoej nualan:

debpene bāatsoe akte jieledvuekie

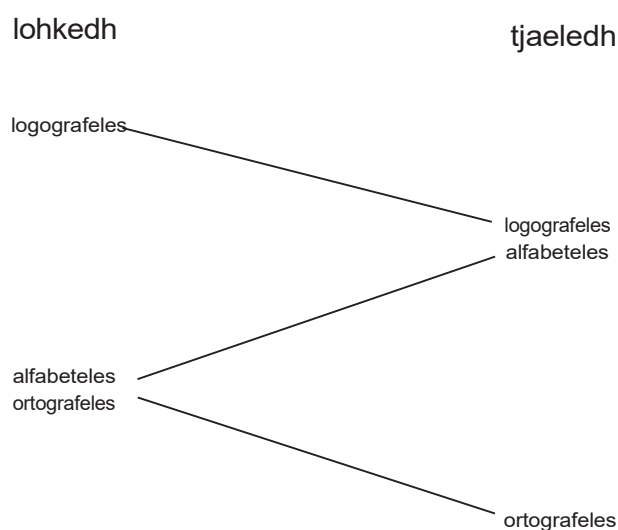
III. boelhke: Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie jīh automatiseereme

Daan boelhken jījtjeraarehke jīh galkije lohkeme jarngesne. Daelie sæjhta vuejnedh mejtie learohke haalvoe dam maam detaljeboelhken līeri. Jis lohkeme ij leah jorkesamme I. boelhkeste III. boelhkese, laavenjasse fer geerve orreme.

Tjaleleme

Lohkeme jñh tjaleleme leah prosessh mah leah sliektesne, jñh sinsitniem nænnoestieh. Dennie aareh tjalemegieleevtiedimmesne dellie stâåketjaleleme dihte mij lohkemem skreejrehte (Hagtvet 2004). Mænngan lohkeme jñh tjaleleme sinsitniem fiereguhten aejkien dâarjoeh. Gosse edtja alfabeteles daajroem tseegkedh, learohkh byöroeh tjaeledh juktie tjoeje-bokstaave-ektiedimmiem nænnoestidh, jñh ånnetji ånnetji tjaleleme aaj vihkele jis edtja maehtedh fonologeles jearsoesvoetem tseegkedh.

Tsiehkie lohkeme- jñh tjalemeevtiedimmien gaskem (Frith 1985)

Tjaeledh teeksten mietie aaj learoehkidie viehkehte tjoejem jñh bokstaavem tjåanghkan biejedh jñh ånnetji ånnetji voerkes sjïdtedh mij baakoe, raajese jñh soptsese.

Diktaate jñh veedtjemediktaate: Gosse fokusem bieje me teeksten unnemes biehkide, dellie sjyötehke teekstem jallh bielieh teeksteste nuhtjedh goh diktaate jallh veedtjemediktaate gosse orresistie tjaeledh. Daate sjyötehke mejtie teekstem gïetedalleme goh nossemesoptse jallh jeatjahlaakan. Baajh learohkem dovne govledh – vuejnedh – jiehtedh – jñh baakojde tjaeledh, jñh voerkeh dejtie fonemide (tjoeje) jñh grafemide (bokstaave), lihtsh, morfeemide jñh syntaksese, dan mietie mïsse sjyötehke leavloem biejedh.

Gyhtjelassh jñh vaestiedassh maehtieh åtnasovvedh dovne njaalmeldh jñh tjaaeldh. Learohkh edtjeh lieredh guktie gyhtjelassh vaestiedidh. Dah aaj nåhtoem utnieh gyhtjelassh teekstese darjodh dan åvteste dihte dejtie viehkehte teekstem eadtjohkelaakan nuhtjedh. Seapan aaj sæjhta dejtie viehkiehtidh teekstem buerebelaakan mujhtedh.

Frije tjaleleme: Jeenjemes learohkh mej lohkeme- jñh tjalelemetsagkesh jñjnem dâarjoem tjalemebarkosne daarpesjieh. Naakenh aaj tjalemeviehkiem åenebe jallh

guhkebe boelhkinge daarpesjeh. Maaje sijhtieh jijnjem soptsestidh, men dihte
teknihkeles lohke- jñh tjaelememahtesvoete gaertjede maam buektiehtieh.
Jeatjebh tjaelemem haalvoeh, men dej lea vaenie soptsestidh. Dah jijnjem daarjoem
daarpesjeh soptsesem sjugniedidh. Annetji annetji byöroeh aaj lieredh guktie
soptsesem tseegkedh, aalkoven, åejviebielien jñh galhkuven bijre, jñh guktie
konjunksjovnh jñh pronovmenh gñelesne åtnasuvvieh. Tjaeliemisnie maahta barkedh
guktie learohkh jñtsh evtiedimmiem vuejnieh. Lohkehtæjjan råålla lea joekoen vihkele.
(vielie lohkedh, vuartesjh Bråten 1994).

6. Loggem tjaeledh

Jijnje ööhpehtimmietæjmosne heannede. Ij leah aelhie gaajhkem mujhtedh, jñh dan åvteste maahta vyörtegs daajroem jñjtse ööhpehtimmien bñjre, jñh learohki liëremen bñjre dassedh. Dam maahta uvtedh jis loggem tjaala. Dovne lohkehtæjja jñh learohke byöroeh loggem tjaeledh.

Lohkehtæjjan logge

Lohkehtæjja maahta tjaeledh dan bñjre maam soejkesjamme jñh dorjeme. Lohkehtæjjan loggesne edtja bñevnesh learohken bñjre årrodh, jñh gåessie barkoem dorjeme. Daastebaakoejgumie maahta darjomi bñjre tjaeledh mejtie bæetije barkoeboelhken prioriteeredh. Byöroe lohkemen, soptsestimmien/tjaelemen jñh baakoestimmien/reaktatjaelemen gaskem joekhtidh. Lohkehtæjja maahta loggegærjam sov baalte utnedh, jñh åenehkslaakan iktemearan tjaeledh ööhpehtimmietæjmoen. Maahta aaj dååjresi bñjre tjaeledh ööhpehtimmietsiehkesne. Gosse loggem tjaala, dle vihkeles jñh praktikheles detaljh minngiebasse spåårh mah jeatjah gaavhtan gaarvanamme (Inglar 1997). Aaj vihkele spååredh dam maam ij veanhtadamme, - jñh dan bñjre ussjedidh. Dellie dñhte mij heannadamme maahta jñjtse daajrojne sjñdtedh, mestie nåhtoem åtna mænngan.

Maahta aaj vihkele årrodh tjaeledh guktie domti heannadimmiej bñjre, mejtie måarahtovvi, reesmesovvi, geerjene sjñdti jnv. Jis jñjtse reaksjovni bñjre tjaala, dle stuerebe nuepiem åådtje dej bijjeli ussjedadtedh. Loggetjaeleme nuepiem lohkehtæjjese vadta stuerebe goerkesem jñjtse barkosne åadtjodh.

Learohken logge

Learohkh byöroeh aaj ööhpehtimmien vuarjasjidh. Learohken logge tjuaara vñedteldihkie årrodh liërehtimmieulmide guktie logge dñrreginie sjñdta gosse edtja jñjtse evtiedimmien jñh liëremem bæjjese fulkedh. Learohke aaj nuepiem åådtje tjöödtjehtidh, gyhtjelassh gihtjedh. Guktie daennie tæjmosne barkim? Maam dorjeme? Maam liëreme? Mij lij geerve? Mannasinie geerve? Mejnje tjoerem vielie barkedh? Mestie maahtam aavoedidh juktie dam maahtam? Byöroe learoehtkidie skreejrehtidh ussjedadtedh dam maam dååjreme tæjmoen, jallh barkoebodten minngiegietjen, guktie ij daajroe gaarvenh jñh eah pryöjjedh.

Learohken logge maahta vihkeles dñrrege årrodh gosse learoehtkidie ektiedimmien bñjre voerkelidh barkoen, vuekienåhtoen jñh liëremen gaskem. Daate joekoen vihkele learoehtkidie mej lohkeme- jñh tjaelemetsagkesh, juktie dej daamtaj vuelehks jñjtjejarsoesvoete, jñh eah vñenht dah maehtieh lohkedh jñh tjaeledh.

7. Digitaale learoe- jñh viehkivierhtieh

Daate modelle biejjieguvviem vadta digitaale learoe- jñh viehkivierhtiej bijjeli, mejtie maahta dejtie joekehts boelhkide Ellieslohkemisnie sjiehtedidh.

Digitaale learoe- jñh viehkivierhtieh nuhtjedh Ellieslohkemisnie

Elliesvote – detalje – elliesvoete

I. Elliesvoetine barkedh

Daesnie maahta aassjalommeshkaarhteprogrammem, teekste-soptsestæmman synteesem jñh buerkiestimmieviehkivierhkiah barkosne nuhtjedh.

Aassjalommeshkaarhteprogrammem maahta nuhtjedh gosse learohki åvtedaajroeh aktiveeredh, jñh däärjojne utnedh gosse baakoeh, daajesh jñh teeksten elliesvoetem guarkedh.

Teekste-soptsestæmman synteese maahta lissine åtnasovvedh lohkemeprosessesne daan boelhken.

Buerkiestimmieviehkivierhtieh maehtieh åtnasovvedh daajehtsegoerkesem nænnoestidh.

II. Detaljigujmie barkedh

Barkedh detaljigujmie teekstesne viehkine MS-Wordeste.

Maahta vuesiehtimmien gaavhtan fonemh, lihtsh, morfeemh jallh raajesh jarngesne utnedh, jñh geerve baakoeh jñh raajesh veeljedh mejtie nuhtjie gosse hijven avkodadimmievuekieh learoehkasse leerehte (vuartesjh vuesiehtimmieh detaljebarkose gærjatjisnie). MS PowerPoint jñh joekehts haarjanimmieprogramh, vuesiehtimmien gaavhtan maahta Drillpro lohkeme- jñh tjaelemehaarjanimmieprogrammem aaj barkosne nuhtjedh.

III. Elliesvoetine barkedh

Iktedimmie jñh automasjovne. Ohtje däärjoe C-peanneste jñh teekste-soptsestæmman synteeseste jis daerpies.

Vuartesjh aaj Kausrud, T. jñh Utgård, T. (2011).

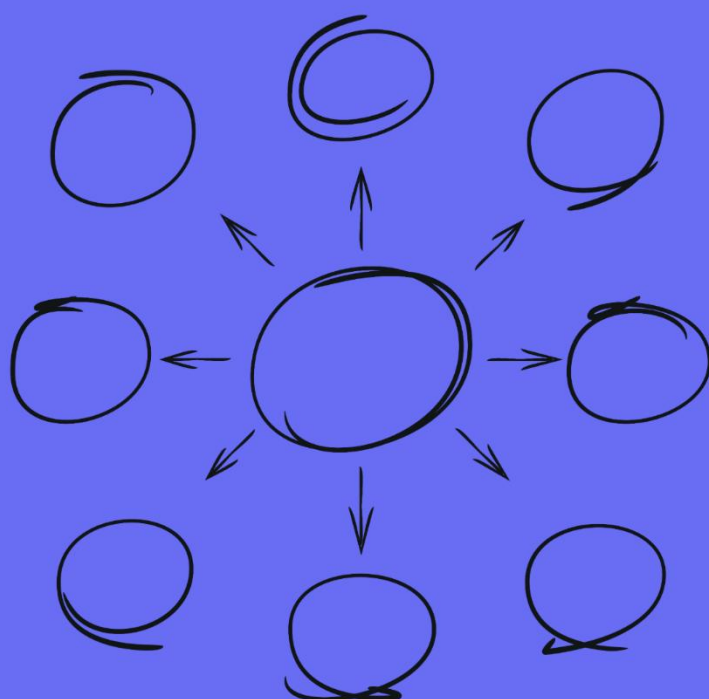
Joekehts lohkeme- jñh tjaelemeviehkivierhtieh aaj viehkine learoehkidie mej ij dan hijven lohkeme- jñh tjaelememaehtelesvoeth. Guktie åtnasuvvieh muenieh mejtie ajve viehkine sjidhtieh, jallh mejtie aaj lohkeme- jñh tjaelememaehtelesvoetide evtiedieh.

Mijjeh daejtie referanside juvnehtibie metodihkeles átnoen bñjre IKT:este:

Høigaard, B. jñh Utgård, T. (2009). Digitale lære- og hjelpemidler for barn og unge med språk-, lese- og skrivevansker. Kapittel 20 i boka: Språk- og leseveiledning – i teori og praksis (red.: Frost, J.). Cappelen Akademisk forlag.

Kausrud, T. jñh Utgård, T. (2011). IKT i grunnleggende språk-, lese- og skriveopplæring. En veileder. Bæjhkoehtæjja: Bredtvet kompetansesenter.

Landmark, E. jñh Deila, M. (red) (2010). Lytt og lær. En artikkelsamling om bruk av lydbøker og lydstøtte i undervisningen. Kapittel 5, 6 og 7. Statped skriftsserie nr. 83. Bæjhkoehtæjja: Bredtvet kompetansesenter.

8. Lohkemekusje goh organisatoriske mienie Ellieslohkemasse

Skedsmon tjietesne lohkemekusjem tjirrehtamme, Ellieslohkeminie goh mienie raajvarimide, learoehkidie gaalmadinie klaassesne mah laejhteiks raasten nualan böötin lohkemepryövine. Kuvksesne njieljie learohkh fierhtene daehkesne, jih dah intensijve ööhpehtimmiem aadtjoejin luhkie vâhkoeh. 14 vâhkoeh mænngan dah seamma learohkh orre lohkemekusjem utnin vijhte vâhkoeh. Kuvsjide tjirrehtin gaektsie learohkigujmie fierhtene skuvlesne, gaektsie skuvline tjietesne. Dah kontrollêdâehkiem utnin guktie meehtin raajvarimmiej illedakh viertiestidh. Gosse prosjektem galhkajin vööjnin eksperimentêdâehkie signifikante buerebe illedakh utnin kontrollêdâehkeste (Frost, Sørensen, Bone jih Dolva 2005).

Ellieslohkemem aaj lohkemekusjine nâhtadamme gaske- jih noeredaltesisnie. Dellie idtjin vitenskapeles kontrollêd jih vaaksjoehtimmiem utnieh, men illedakh lin læjhkan hijven. Teekstide mejtie lohkemekusjine nuhtjin lin veedtjeme learohki learoegærjijste. Dejgumie lohkemekusjedâehkesne barkin âvtelen klaassesne barkin, jih learohkh meehtin eadtjoehkâbpoe ârrodh jih vaestiedidh gosse lohkehtæjja gyhtjelassh gihtji gosse ââdtjeme âvtelbodti ryöjredidh. Dah stuerebe haalvemem reektehtin.

Mijjen dââjrehtimmiej mietie göökte lohkehtæjjah byöroeh dïedtem utnedh lohkemekusjen âvteste olles skuvlen maahtoe viedteldihkie sjidth ajve akten almetjasse. Dah seamma lohkehtæjjah byöroeh lohkemekusjem bæjjese fulkedh, jih kuvkse byöroe govhte – luhkie vâhkoeh ryöhkêdh, golme jallh njieljie guektiengiêrth tæjmoejgumie fierhten vâhkoen. Vuajneme daate hijvenlaakan jâhteme, jih hijven lïeremem learoehkidie vadteme. Daerpies lohkemekusjem klaassen soejkesjigujmie iktêdidh, jih soejkesjh mah 14 biejjieh ryöhkêdh hijven orreme.

Jis jienebh lohkemekusjh aktene tjietesne tjirrehte, dellie lohkehtæjjah jijnjem lïerieh gosse gaavnesjieh jih êktesne digkiedieh, jih dââjrehtimmieh juekieh.

9. Learohkevuesiehtimmieh

Daelie edtjebe golme learohkh äehpiedehtedh, mah joekehts fãantoej gaavhtan lohkemeevtiedimmesne sveehkeme. Mijjiej goerehtallemidie learoehkijstie tjãanghkan geaseme jñh lohkemeevtiedimmiemodellese ektiedamme. Learohken sveehkeme lohkemisnie vãaroeminie utnebe gosse detaljelaavenjassh jñh fokusesuerkieh raeriestibie Ellieslohkemen sisnjelen. Byöroe ööhpehtimmiem funksjovnelle ektiedæmman bñejedh, jñh learohkh edtjiej dam viehkiem jñh dãarjoem åadtjodh mejtie lierehtimmieprosesseesne daarpesjiej.

Akte learoehkijstie gñeletsagkesh aarhskuvleaalteristie utni. Mijjen vuesiehtimmieh vuesiehtieh gñeletsagkesh joekehtslaakan vããjnoeh. Vuesiehtimmiej aajkoe lea tjñelkelaakan vuesiehtidh guktie maahta lohkemeevtiedimmiemodellem nãhtadidh, guktie Ellieslohkemen barkoevuekieh veeljedh, jñh guktie maahta learohkem viehkiehtidh jñh dãarjodh “learohken lihkemes evtiedimmieboelhkesne”.

Baernie 11 jaepien bãeries, ov-seekere lohkiye

Goerehtalleme gñeeste jñh lohkemistie

Kognitijve pryövi mietie learohken leah hijven maahtoevierhtieh, dovne gñeeldh jñh jeatjah. Ij naan symtovmh vueseht tsãatskelesvoete jallh konsentrasjovne leah tsagkesi fãantoe. Hijvenlaakan vuajna jñh gãvla. Mojhtsefunksjovne viesjies taaligujmie jñh raajesigujmie, jñh leah dan åvteste fãantoe tsagkesidie. Fonologeles voerkesvoetem goerehtalleme viehkine Barkoepryöveste. Learohken leah dãeriesmoerh rijmigujmie jñh ovmessie laavenjassigujmie gusnie edtja gñeletjoejh manipuleeredh. Fonologeles voerkesvoete viesjies vuarjasjimmien mietie.

Lohkemepryövñh vuesiehtieh learohke tjabra gosse edtja tjoejh tjãanghkan giesedh baakojde. Baakoeh göökte-golme bokstaavigujmie, vuesiehtimmien gaavhtan sol, jeenjemes aejkien reaktoelaakan lãhka, fonologeles jallh ortografeles. Naan aejkien aaj baakoeh njieljie bokstaavigujmie, goh kãpe, reaktoelaakan lãhka.

Naa åenehks baakoeh, v.g. baakoeh mah göökte konsonaantigujmie aelkieh, goh klo jñh trene, jñh guhkebe baakoeh, lea geerve lohkedh.

Learohke guhkiem gñehte avkodadimmiebarkojne. Gosse non-baakoeh lãhka, dle tjyölkehke sjædta tjoejeviedtemeteknihke ov-seekere. Dellie dejtie voestes bokstaavide baakosne nahtede, jñh mænngan moenede.

Gosse iktemierien teekstem lãhka, dle vããjnesasse bãata lohkememaehtelesvoete medtie 2-3 jaepieh seassoeh learohkigujmie viertiestamme seamma klaassedaltesisnie.

D'hte aelhie, tjoejeriektes baakoeh 4-5 bokstaavigumie reaktoelaakan tjaala, v.g. lese, rimer. Dan leah dâeriesmoerh ij tjoejeriektes baakoejgumie, j'ih siejhme baakoejgumie goh de, jeg, deg. Dan aaj dâeriesmoerh raajesehammoedimmine.

Buerkiestimmie sveehkemistie

Learohken lea vaenie alfabetes goerkese. Dam formelle bokstaavedaajroem vejtiestamme. D'hte ektiedimmiem tjoejen j'ih bokstaaven gaskem guarka, men tjabra gosse edtja bokstaavi tjoejh funksjovnellelaakan nuhtjedh, - dejgumie lohkedh. Ij leah jearsoe gaajhkide bokstaave – tjoejeektiedimide. Dan âvteste tjoejeektiedimmiem ij âllesth j'ih slæjhtoes. D'hte dam voestes jallh dejtje voestes bokstaavide baakosne lâhka, j'ih mænngan moenede.

Ij lohkemeprosesse eensilaakan aalkeme. Lohkemeevtiedimmiemodellen mietie d'hte sveehkeme goh viesjies kompensatoriske lohkiye, ov-seekere fonologeles maehtesvoetigumie j'ih ov-seekerevoetine jieniebidie bokstaavide tjoejeektiedimide. Dan âvteste byöroe aaj fokusem bïejedh râajvarimmide dejtje ij-alfabetes lohkiidie.

Fokusesuerkieh râajvarimmiesoejkesjimmesne:

I. boelhke: Barkoe elliesvoetine

Learohke sæjhta klaassen faagesisvegem meatan âadtjodh. Dan âvteste vihkele teeksth viedteldihkie klaassen teemide guktie maahta klaassen lïeremeprogresjovnem fulkedh. Dah faageteeksth dan njeaptjan sjïehtedin.

II. boelhke: Barkoe detaljigumie

II. boelhken ulmie lea learohke edtja jearsoe sjïdtedh gaajhkide bokstaave-tjoejeektiedimide, j'ih aaj maehtedh tjoejide tjâanghkan gïesedh baakojde guktie guhkiebasse lohkemeevtiedimmesne bâata. Râajvarimmiej mænngan edtja buerebelaakan lohkedh, j'ih dan âvteste daerpies eensilaakan vaenie laavenjassigumie barkedh guktie learohke viehkiem ââdtje dam veele fonologeles tjoejeektiedimmiem vejtiestidh maam ij annje haalvoeh.

Detaljelaavenjasse Ellieslohkemistie

Dan sjyöhtehke teeksten sisnjelen daejtje detaljelaavenjasside veeljin.

Barkoe tjoejeviedtieminie

Daerpies aelhie tjoejeviedtieminie barkedh learohken haalvemenjieptjesne. Baakoeh medtie 3-4 tjoejigumie sjïehtes, j'ih maahta baakoej tjoejh manipuleeredh j'ih baakoeh darjodh (vuartesjh râajvarimmieh ij-alfabetes lohkiidie).

Silhuehtebaakoestimmie

Barkoe silhuehtebaakoestimmie maahta learohken voerkesvoetem nænnoestidh baakoeanalyjseste gosse tjuara fokusem utnedh baakoen visuelle gávvan j'ih seamma t'ijien baakoen t'joejh analyseeredh (vuartesjh ráajvarimmieh kompensatoriske lohkiidie).

Brigkebaakoestimmie

Mijjeh juvnehtibie brigkebaakoestimmie barkedh juktie dellie maahta fokusem utnedh dovne lihtside, t'joejde j'ih bokstaavide. Dellie göökte elemeenth lohkemeprosessesne nænnoesábpoe sjidtieh (vuartesjh ráajvarimmieh ij-automatiseereme lohkemen nuelesne).

III boelhke: Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie j'ih automasjovne

Daesnie edtja lohkemem iktedidh j'ih automatiseeredh. Learohkem voerkes dorje j'ijtse lohkememahtesvoeten b'ijre. Ulmie barkose III. boelhken lea learohken daajroem j'ijtse lohkemen b'ijre nænnoestidh j'ih seekerábpoe lohkemem vedtedh mij hijvenlaakan galka. Hijven dialogue lohkehtæjjan j'ih learohken gaskem, j'ih teekstem gellien aejkien lohkedh, (mubpesth lohkedh) lea daerpies jis edtja dam buektiehtidh.

Dáarjoestrategijh (Barkoevuekie –dynamihkeles geatskanimmie)

Joekoen II. boelhken Ellieslohkemisnie daate learohke j'ijnjem dáarjoem daarpesje. Mijjeh juvnehtibie lohkehtæjja ellies hammoedimmiem vadtá guktie t'joejem j'ih bokstaavem funksjovnellelaakan nuhtjie, j'ih bokstaavi t'joejh t'jáanghkan geasa baakose. Byöroe learohkem mujhtiehtidh bokstaaven leah t'joeje j'ih nomme, j'ih mijjeh bokstaaven t'joejine lohkebe. Lohkehtæjja byöroe dáarjoem j'ih viehkiem vedtedh eevre goske learohke bokstaaven t'joejh funksjovnellelaakan haalvoe j'ih maahta dejtje t'jáanghkan giesedh baakose,-baakoedamtijimmie kontrolline. Gosse lohkehtæjja vuajna learohke maehtesvoetem haalvoe dellie vaenebe j'ih vaenebe dáarjoem vadtá.

Learohken ööhpehtimmie j'ih náhtoe ráajvarimmijste

Learohke hijven dáarjoem áádtjeme goh jaabnan lohkemekuvsh gaske- j'ih noeredaltesisnie. T'ijje doekoe d'ihthe hijven lohkememahtesvoetem áádtjeme, j'ih náhtoe áádtjeme faageööhpehtimmeste sov nuepiej mietie.

Baernie 9 jaepien båeries, gïeletsagkesh

Goerehtalleme gïeleste jïh lohkemistie

Kognitijve pryövi mietie learohken lea gaskemedtien hijven maahtoenjieptjie, men stoerre joekehtse dej gïeeldh jïh ij gïeeldh maehtesvoeti gaskem. Daate joekehtse viesjies gïeeldh maehtesvoeth vuesehte, mearan doh ij gïeeldh maehtesvoeth leah iemiesuerkesne. Ij leah dåeriesmoere tsåatskelesvoetine jïh konsentrasjovnine. Gellien aejkien goerehtamme mejtie hijvenlaakan vuajna jïh gávla, jïh dam dorje.

Mojhtesegåhkoe lea viesjies jïh dan åvteste vihkeles fåantoe learohken tsagkesidie. Goerehtallemisnie gosse 9 jaepien båeries dellie gïelepryöv h vuesehtieh learohken leah tjïelke tsagkesh dovne gïelegoerkesinie jïh gïeleproduksjovnine. Gïelegoerkese viesjies, jïh dan leah tsagkesh baakoeh jïh daajehtsh kategoriseeredh. Learohke tjabra gosse spontaane soptseste jïh raajesh maehtieh muevies sjïdtedh dan åvteste ij baakoeh jiehtieh mah leah daerpies mïelesisvegem buektedh. Dïhte gïeeldh modellh aelhkebe dorje jïh tsagkesh åtna pronovmenh meatan åadtjodh. Gosse edtja vaajestidh maahta geerve årrodh goltelæjjese guarkedh maam sæjhta soptsestidh dan åvteste maahta baajedh årrodh vihkeles raajeselihtsh jiehtedh, goh subjekte. Aaj tsagkesh åtna baakoeh varke gaavnedh mejtie daarpesje. Dellie jiehtegem jeatjahlaakan tjaala ij dan gaavhtan ij buekteht soptsestidh maam sæjhta.

Lohkemepryöv h vuesehtieh learohke lea alfabeteles goerkesem jïh hijven bokstaavedaajroem vejtiestamme dovne mujhtemen jïh damtijimmien bijre. Dïhte åehpies baakoeh buerebelaakan låhka goh ovnohkens baakoeh. Dïhte doh tjoejeriektes pronovmenh varke jïh seekere låhka, men dåeriesmoerh åtna guhkies baakoeh lohkedh. Dïhte såemies fiejlieh åtna gosse ij-tjoejeriektes baakoeh låhka, jïh fåantoe maahta årrodh dïhte goerkesem fååtese baakoestimmiemöönsterinie.

Hijvenlaakan haalvoe aelhie iktemierien teeksth reegkesligke lohkedh. Soptsesen sisvegem guarka, men tsagkesh åtna detaljh jïh faaktabïevnesh vaajestidh. Tjaelemepryöv h vuesehtieh dan leah dåeriesmoerh göökte- jïh jïenebelihtsebaakoeh tjaeledh.

Buerkiestimmie sveehkemistie

Learohke jueriedisnie gosse edtja guhkies jallh ovnohkens baakoeh lohkedh geerve konsonantedåehkiejgumie. Dïhte konteekstem viehkine åtna gosse soptsesh låhka, jalhts gïele viesjies. Learohken leah stoerre gïelelsagkesh, jïh dan gaavhtan aaj lohkemetsagkesh. Dïhte sveehkeme goh kompensatoriske lohkiye. Aelhie njeiptjesne lohkeme automatiseereme, jïh dan åvteste ånnetji guhkebe båteme jïjtse lohkemeevtiedimmesne goh learohke 1. vuesehtimmesne.

Fokusesuerkieh ráajvarimmiesoejkesjimmesne

I. boelhke: Barkoe elliesvoetine

Learohken leah gïeletsagkesh, jïh gïeleldh dâarjoe I. boelhken dan âvteste joekoen vihkete. Teeksth ïedtjesuerkeste vâaroeminie utnin gosse baakoe- jïh daajehtsegoerkesinie eensilaakan barkin.

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

II. boelhken ulmie lea learohke edtja seekere sjïdtedh baakoeh kontrolline damtijdh. Detaljelaavenjassh Ellieslohkemistie

Nossemesoptsesh: Juktie seekerâbpoe sjïdtedh guhkies baakoeh lohkedh, dle maahta aevhkine ârrodh “nossemesoptsesigujmie” barkedh.

Lïhtsemöönsterh: Nænnosth goerkesem jïh seekerevoetem tjoeji muhteste tjoejerïektes jïh ij-tjoejerïektes baakoestimmiemöönsterigujmie, vuartesjh goerem baakoeanalysese.

Raajesestruktuvre: Learohke ij leah jearsoe dennie vihkïelommes raajesestruktuvresne. Dan gaavhtan byöroe raajesenossemespieline barkedh juktie learohkem leeredh guktie maahta dejtïe seamma baakojde tjâanghkan bëjedh orre raajesidïe.

III. boelhke: Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie jïh automasjovne.

III. boelhken edtja teekstem gellïen aejkien lohkedh. Vïesjïes mojhtsegâhkoen gaavhtan learohke gellïe repetïsjovnh daarpesje jïis daajroe jïh bëevnesh edtjïeh dabranïdh, jïh jïis lohkeme edtja automatiseereme sjïdtedh.

Dâarjoestrategïjh (Barkoevuekie – dynamïhkeles geatskanïmmïe)

Daate learohke jïjnjem dâarjoem daarpesje dovne I. jïh II. boelhken. I. boelhken lohkehtæjja âllesth dâarjoem vadta juktie learohken gïelem jïh lohkemem nænnoestïdh, vuartesjh sæjroem 25. Learohke byöroe lïeredh guktie maahta sjyöhtehke baakoeh jïh daajehtsh organïseeredh guktie öörnege gïelesne sjædta. Byöroe aaj learohkem dâarjodh baakoeh gaavnedh mej seamma mïele goh sjyöhtehke baakoeh teekstesne, jallh mah bâastoeh mïelem utnïeh. Juktie learohke mahte baakoeh kontrollïne damtïje, dle juvnehtïbie dïhte ââdtje jïjtjeraarehke barkedh detaljebarkosne, vïehkïne jïh dâarjojne lohkehtæjjeste gosse daerpïes.

Learohken ööhpehtimmie jïh nåhtoe rãajvarimmijste.

Gosse noereskuvlem aalka lohkememahtesvoete hijven, dovne drïekte, baakoelohkeme, goerkese jïh intonasjovne. Viertestamme jïitse klaassedaltesinie, dle lohkemem haalvoe dan laejhtehks raasten sisnjelen. Reaktatjaeleme hijven. Learohke skraejriem âtna skuvlebarkose jalhts gieline tjabra.

Baernie 16 jaepien bãeries, soejme jïh seekere lohkeme

Goerehtalleme giëleste jïh lohkemistie

Kognitijve pryövi mietie learohken leah naa hijven lieremeeaktoeh. Mojhtsegåhkoe ånnetji viesjies taalligujmie jïh raajesigujmie. Goerehtamme mejtie hijvenlaakan vuajna jïh gåvla, jïh dam dorje. Dan leah hijven konsentrasjovne jïh tsåatskelesvoete. Dan lea giële aalteren mietie, dovne biejjieladtje soptsestimmesne jïh goerehtalleminie byjjes giëlepryövigujmie.

Learohke aelhie laavenjassh haalvoe mah joekehts fonologeles mahtesvoeth goerehtellieh. Gosse edtja giëletjoejh manipuleeredh (v.g. maam tjoejide //en mænngan bãata baakosne palme), tjuaara tjaelemem dâarjoestrategijinie nuhtjedh. Dïhte laavenjasse haalvoe, men juktie guhkiem giëhtele jïh dâarjoestrategijem nuhtjie, dle vâåjnoe goh laavenjasse geerve dïsse.

Lohkemepryöv h vuesiehtieh learohke bokstaavi tjoejem, hammoem jïh nommem maahta. Learohke analysen jïh synteesen baakojste jïh non-baakojste haalvoe. Learohke fonologeles lohkemestrategijem haalvoe. Idtji bääjhtode darjoeh gosse tjoejeriektes baakoeh (fonologeles lohkeme semantihkeles dâarjojne) jallh non-baakoeh (fonologeles lohkeme semantihkeles dâarjoen namhtah) lohki, men guhkiem giëhteli. (Barkoepryöve: Baakoelohkeme). Gosse baakoeh jïh non-baakoeh goerehtin viehkine teesteste daatovrisnie mij drïektekrïevenassem beaja, ij leah annje naan fiejlieh. Goerehtalleme vuesehte dïhte vaenie baakoeh varki jïh seekere (automasjovnine) lãhka.

Learohke iktemierien teekstem lãhka mij 5. klaassese sjeahta 9 minudtine, mearan laejhtehks raaste lea 4 minudth. Ij leah dan naan lohkemegoerkesefiejlieh. Aelhkielohkemegærjesne aelhie syntaksine 106 baakoeh lohki minudtesne. Gosse lohkemeteeksth leah nuekie aelhie, vâåjnoe goh dan lea nuepie verkebe lohkedh. Dïhte gaajhkh tjoejeriektes baakoeh reaktoelaakan tjaala, goh skïemtjegåetie jïh ringkedh, jïh aaj gellie ij-tjoejeriektes baakoeh reaktoelaakan tjaala. Dïhte ååpsen jïjnjh reaktanjoelkedassh nuhtjie, vuesiehtimmien gaavhtan guektiengierts konsonaanth nuhtjie desnie gusnie ij daerpies. Dïhte hijven raajesh jïh teeksth hammode.

Buerkiestimmie sveehkemistie

Learohke lea lohkemen vâaromem liereme, men laavenjassh mah leah vïedteldihkie vâaroemasse finkesieh. Daate sæjhta jiehtedh dïhte alfabeteles goerkese jïh

fonologeles tjoejeviedtemem vejtiestamme. Maahta aaj soejme jîh veelelaakan lohkedh, jîh baakoestimmielohkemem haalvoe. Ij leah lyhkesamme aktem seapan seekere fonologeles lohkemem automatiseeredh. Dan gaavhtan vâájnoe goh sveehkeme goh ij-automatiseereme lohkije. Dîhte varke lâhka gosse baakoeh âenehke. Dîhte aaj aelhie teeksth seekerelaakan jîh ânnetji galkije lâhka. Dan âvtese vâájnoe goh dîhte sâemies maehtesvoeth automatiseereme.

Fokusesuerkieh râajvarimmiesoejkesjimmesne

I. boelhke: Barkoe elliesvoetine

Vihkele teeksth veeljedh mah learohken iedtjen jîh daajroeskraejrien mietie.

Barkoe I. boelhken tjuara dan âvteste dan daerpiesvoeth lieremasse vâaroeminie utnedh.

II. boelhke: Barkoe detaljigujmie

Mijjeh jueriedisnie man monnehke dîhte fonologeles vâarome lohkemasse lea, daan learohken luvnie. Edtja dan âvteste dam goerehtidh ööhpehtimmien tjîrrh. Jis vâarome fer ovseekere dellie sâájhtoe lohkeme ij jîjtjemse evtedh drîektine jîh galkeminie. Aaj vihkele barkedh guktie learohke guhkiebasse bâata sov gîeeldh goerkesisnie baakoej tseegkemen bîjre, dan âvteste daate maahta verkebe jîh seekerâpboe lohkemem vedtedh.

Laavenjassh mejtie Ellieslohkemistie veeljeme

Brigkebaakoestimmie:

Juktie goerehtidh man seekere learohken fonologeles vâarome lea, brigkebaakoestimmie barkebe. 1. vuesiehtimmesne mijjeh brigkebaakoestimmien veeljimh dan âvteste learohke edtji fonologeles vâaromem tseegkedh. Daennie vuesiehtimmesne sîjhtebe dam fonologeles vâaromem goerehtidh viehkine daehtie laavenjasseste.

Seamma tjîelkestimmie juktie baakoeanalysem veeljedh.

Morfeembarkoe:

Mijjeh aaj baakoeanalysem juvnehtibie uvtemes morfeemide dan âvteste daate maahta viehkiehtidh guktie baakoe- jîh baakoejuekemen ulmie maahta lohkemeprosessem dâarjodh. Maehtedh abpe baakoem ellieslaakan lohkedh lea dan âvteste mijjeh baakoem gellien aejkien lohkeme gosse seekerevoete tjoejeviedtiemisnie lea vâarome.

III. boelhke Barkoe elliesvoetine. Iktedimmie j'ih automasjovne

Mubpesth lohkedh. Learohke fonologeles tjoejeviedtemem j'ih ortografiske lohkemem såemies smaavebaakojste haalvoe. Barkoen tj'irrh 2. boelhken d'ihthe fonologeles v'arome dan seekere sj'jdteme guktie learohke, gosse aelhkies teeksth gellien aejkien l'ahka, sæjhta lohkemem automatiseeredh. Mijjen m'ielen mietie vihkele veahkahaarjanimmie njeaptjan sj'iehtedidh. Lissine teekstide 95 % seekerevoetine lohkedh (Glaser & Searfoss, 1988) juvnehtibie daan learoehkasse teekstide hammoedidh naemhtie guktie learohke nuepiem åtna vihties dr'iektem lohkemisnie h'öölthedh (medtie 100 baakoeh fierhten minudten).

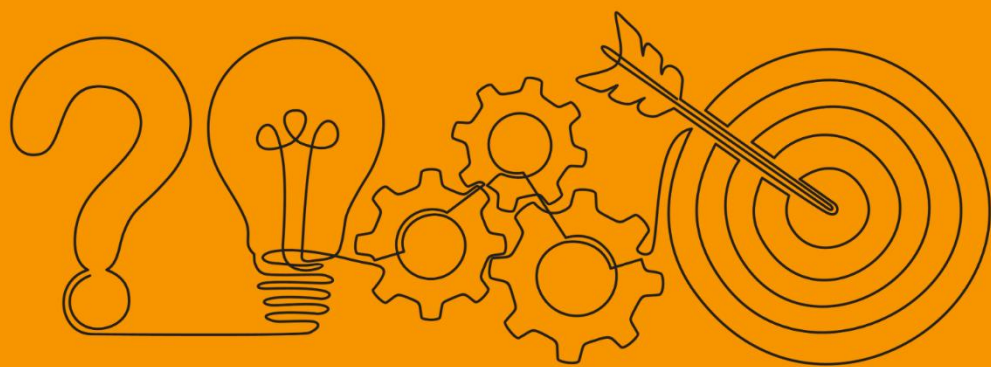
Learohken soejme lohkedmedr'iekten gaavhtan d'ihthe bijjeguvviem aelhkieslaakan dassi faageteeksti bijjeli. Klaasse systematihkeles l'ieremestrategijigujmie barki, j'ih mijjen learohke sj'iere d'jaarjoem daejnie åadtjoeji.

D'jaarjoestrategijh (Barkoevuekie – dynamihkeles geatskanimmie)

Barkoe II. boelhken by'öroe jeenjemasth sertiestamme barkoe årrodh j'ih learohke j'ijtjeraarehke barka, men lohkehtæjja d'jaarje gosse learohke ij detaljebarkoem haalvoeh. Maahta aaj dam diagnostiseereden ööhpehtimmie gåhtjodh. Jalhts v'ååjnoe goh fonologeles v'arome lea öörnégisnie, akte l'ihke dialogue lohkehtæjjan j'ih learohken gaskem maahta vueptiestidh man seekere d'ihthe fonologeles v'arome lij.

Learohken ööhpehtimmie j'ih nåhtoe r'åajvarimmijste

Learohke hijvenlaakan j'århkeskuvlesne buektehte. Annje soejmetji l'ahka, men sagke varkebe goh aarebi. Stoeerre nåhtoem tjoejegærjijste j'ih IKT:este tjaelemeviehkievierhtine åtna.

Goerehtallemedirregh saemiengïelesne:

- Goerehtallemedirreggh gielen bijre (daaroengielesne):**

Bishop, D.V.M. (2009). Test for Reception of Grammar Version 2 : TROG-2 Manual Norsk
version Pearson Assessment

Goerehtallemedirregh gielen jih lohkemen bijre (daaroengielesne):

- Duna, K.E., Frost, J., Godøy, O. og Monsrud, M.B. (2003): *Arbeidsprøven*
Et kartleggingsverktøy for språk og lesing, utviklet ved dysleksi teamet Bredtvet kompetansesenter på bokmål og nynorsk. Prøven er ikke standardisert. Den er tenkt brukt dynamisk, og den er utarbeidet med henblikk på planlegging av undervisning. Kan lastes ned gratis fra nettet, adr. (www.statped.no/bredtvet).
- Frost, J. og Nielsen, J.Chr. (1996): *IL-basis – et prøvemateriell for å beskrive og vurdere barns leseforutsetninger og tidlige leseutvikling*. Norsk psykologforening, Postboks 8733 Youngstorget, 0028 OSLO (Oversatt til norsk i 2000 av Thurmann-Moe, A.C., Hagtvet, B., Bråten, I., Stokke Olaussen, B. og Lyster, S.-A.)
- Newton, M. J. og Thomsen, M. E.: *Aston index. Prøve for observasjon og vurdering av lese-, skrive- og språkvanskar*. (Til norsk ved Ruth Sivertsen, 1988.)
Skolepsykologi – Materiellservice, postboks 121, 2760 Brandbu.
- Ottem, E. og Frost, J. (2010): *Språk 6 - 16. Screening test*. Bredtvet kompetansesenter, Postboks 13 Kalbakken, 0901 Oslo. (Bokmål og nynorsk. Hensikten med Språk 6 - 16 er å identifisere barn og ungdom med språkvansker som bør henvises for videre kartlegging.)
- Ottem, E. og Frost, J. (2010): *Språk 5 - 6. Screening test*. Bredtvet kompetansesenter, Postboks 13 Kalbakken, 0901 Oslo. (Bokmål og nynorsk. Hensikten med Språk 6 - 16 er å identifisere barn og ungdom med språkvansker som bør henvises for videre kartlegging.)
- Ottem, E. (2010): *20 spørsmål om språkferdigheter. Screeningverktøy til å måle barn og ungdoms språkferdigheter, deres tilegnelse av symbolsystemer og deres relasjoner til andre*. Bredtvet kompetansesenter, Postboks 13 Kalbakken, 0901 Oslo. (Bokmål).

Goerehtallemedirregh lohkemen bijre (daaroengielesne):

- Carlsten, C.T. Carlstens leseprøver og diktater for alle klassetrinn. Bokmål og nynorsk. Høien, T. (2004): *LOGOS – Diagnostisering av dysleksi og andre lesevansker*.
Logometrica AS, Postboks 29, 4349 Bryne. www.logos-test.no
- Høien, T. og Tønnesen, G. (1997): *Ordkjedetesten (3. – 10. klasse)*.
Stiftelsen
Dysleksiforskning, Postboks 2576 Ullandhaug, 4004 Stavanger.
- Høien, T., Tønnesen, G. og Igland, G. (2008). *Setningsleseprøven (S-40)*. Standardisert for 4.-10. klasse. (Bokmål og nynorsk.) Logometrica AS, Bryne. ISBN: 978-82-92632-16-1
- Johnsen, K.: *Diagnostisk lese/skriveprøve 1 og 2*. Skolepsykologi – Materiellservice, postboks 121, 2760 Brandbu.
- Klinkenberg, J.E. og Skaar, E. (2001): *STAS Standardisert test i avkoding og staving*.
Utarbeidet i samarbeid med PPT og skolene på Ringerike.
- Læringssenteret: Kartlegging av leseferdighet på 1., 2., 3., 5., 7. og 9. klassetrinn med Lærerveiledning og Idehefte. Bokmål og nynorsk.

- Nielsen, J.Chr. og Sægård, A.(1986): *Setningsleseprøvene SL 60 og SL 40*. Dansk Psykologisk Forlag. Norsk utgave fra Senter for leseforskning (1995) Postboks 2504, Ullandhaug, 4004 Stavanger. (SL 60 er standardisert for bruk om høsten (oktober) i 4. klasse, og SL40 er beregnes brukt om høsten i 5. klasse.)
- Nielsen, J.C., Kreiner, S., Poulsen, A. og Sægård, A. *Leseprøvene OL64, OL120, MiniSL1 og MiniSL2*. Dansk psykologisk Forlag 1983, 1982, 2001. Oversatt og tilrettelagt av May-Britt Monsrud, Oddhild Godøy, Ann Kristin Heller og Anne Cathrine Thurmann-Moe, Bredtvet kompetansesenter. Norsk versjon J.W. Cappelen's Forlag AS, Oslo 2008.
- Prøvene anbefales gjennomført høsten i 2. klasse (OL64 og MiniSL1) og høsten i 3. klasse (OL120 og MiniSL2).

Goerehtallemedirregh jijtjegoerkesen bijre (daaroengjiesne):

- Christensen, L., Jensen, B. og Westerstråhle, E. (1981 og 1985): *Elevens selvrappport*. PP-tjenestens materiellservice, Boks 115 – 2714 Jaren. (Hensikten med Elevens selvrappport er å undersøke selvoppfatningen hos enkeltelever med skolevansker. Oversatt til norsk ved Duna, K.E. og Frost, J. i 1999)

Kognitjve pryövvh:

- Raven, J.C. (1998): *COLOURD PROGRESSIVE MATRICES*. Published by Oxford Psychologists Press Ltd. J. C. Raven Ltd.
- Roid, G. H. Miller, (L. J. *Leiter International Performance Scale- Revised*) Leiter-R <http://www.hogrefe.no/Klinisk-psykologi/Utviklingsvurdering-og-evnetester/Leiter-R/>
- Wechsler, D. (1991): *WISC-III (Wechsler Intelligence Scale for Children – Third Edition)*. Selve testen er på norsk, manualen er på svensk. (1999). Psykologiforlaget AB

Lierehtimmiestrategijh:

Teorije:

- Anmarkrud, Ø. Refsahl. V. (2010) *Gode lesestrategier på mellomtrinnet* Cappelen akademisk forlag ISBN 978-82-02-31819-2
- Bråten, I. (red., 2002): *Læring i sosialt, kognitivt og sosial-kognitivt perspektiv* Cappelen Akademisk forlag. ISBN 82-02-21827.
- Dysthe, O.(red., 2001): *Dialog, samspel og læring*. Abstrakt forlag. ISBN 82-7649-012-3.

Praktihkeles vuesiehtimmieh:

- Fredheim, G.S. (2004): *Veiledningshefter for foreldre og lærere*. (Adresse for bestilling fred hm@online.no)
- Hole, K. (2003): *Læringsstrategier i tilpasset opplæring*. Info vest forlag. ISBN 82-90910-21-5.

- Hole, K. (2003): *Bruk av læringsstrategier for elever med ulike lærevansker*. Info vest forlag. ISBN 82-90910-22-3.
- Refsahl, V. (2005): *Læringsstrategier i: Leseveilederen. Hvordan kan foreldre hjelpe barn som har dysleksi?* Bredtvet kompetansesenter / Dysleksiforbundet i Norge.
- Santa, C. / Engen, L. (1996): *Lære å lære*. Stiftelsen Dysleksiforskning, Postboks 254, 4349 Bryne. Telefon: 51 77 80 40.
- Sadler, R.S. (2003): *Comprehension Strategies for Middle Grade Learners. A Handbook for Content Area Teachers*. International Reading Association
- Utdanningsministeriet på New Zealand (1996): *Å lese for livet. Barn lærer å lese*. Cappelen Akademisk Forlag. ISBN 82-02-22622-8.

Litteratuvrelæstoe:

- Baal, L. & Wirkola, K. (2007). *Ávkin ja hávskin*. Norgga Sámediggi.
- Bergsland (1994). *Sydsamisk grammatikk*. Davvi Girji.
- Bishop, D.V.M. & Snowling, M.J. 2004: Developmental Dyslexia and Spesific Language Impairment: Same or different? *Psychological Bulletin Vol 130 No. 6, 858-886*
- Bjerkan, K.M. (2005). Fonologi. I: Kristoffersen, K.M., Simonsen, H:G., Sveen, A. (red.) (2005) *SPRÅK EN GRUNNBOK*. Universitetsforlaget.
- Bloom, L. & Lahey, M. (1978). *Language Development and Language Disorders*. John Wiley & Son, Inc.
- Bråten, I. (1994). *Skriftspråkets psykologi. Om forholdet mellom lesing og skrivning*. Høyskoleforlaget A/S.
- Bråten, I og Thurmann-Moe, A.C.: "Den nærmeste utviklingssonen som utgangspunkt for pedagogisk praksis." I: Bråten, I. (red.) (1996). *Vygotsky i pedagogikken*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Duna, K.E., Frost, J., Godøy, O. og Monsrud, M.B. (2003): *Arbeidsprøven* Et kartleggingsverktøy for språk og lesing, utviklet ved dysleksiteamet Bredtvet kompetansesenter på bokmål og nynorsk. Prøven er ikke standardisert. Den er tenkt brukt dynamisk, og den er utarbeidet med henblikk på planlegging av undervisning. Kan lastes ned gratis fra nettet, adr. (www.statped.no/bredtvet).
- Ehri, L. (1997): Sight Word Learning in normal Readers and Dyslexics.I: B. Blanchman (red.): *Foundations of Reading Acquisition and Dyslexia*, 163-189. New Jersey: Erlbaum.
- Eira, K.I. & Gaup, I.E (2009). *Ánin Dánin Oahpaheaddji neavagirji*. Davvi girji.

- Frith, U. (1985): Beneath the Surface of Dyslexia. I: K. E. Patterson, J.C. Marshall & M. Coltheart (red.): *Surface Dyslexia. Neuropsychological and Cognitive Studies of Phonological Reading*, 301-330. London: Erlbaum.
- Frost, J. (1986). *Lærerveiledning. Helhetslesing på mellomtrinnet*. Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag A.S., København.
- Frost, J. (1992): Procesorientert læseundervisning med båndstøtte. I: Hogset, H. og Lau, J. (Red.): *LYTTELESING – om bruk av lydbøker og bok + band i undervisninga*. Det Norske Samlaget.
- Frost, J. (1998): *LESEPRAKSIS – på teoretisk grunnlag*. Cappelen Akademisk Forlag
- Frost, J. (2003): *Prinsipper for god leseopplæring. Innføring i den første lese og skriveopplæringen*. Cappelen Akademisk Forlag
- Frost, J. og Lønnegaard, A. (1995). *SPRÅKLEKER Praktisk del*. Universitetsforlaget
- Frost, J., Sørensen, P. M., Bone, W., Dolva, K.P. (2005) Leselærerprosjektet i Skedsmo 2004-2005. Effekten av lesemetodisk opplegg på årstrinn 3 for elever under kritisk grense. I: *Spesialpedagogikk*, 2005, side 45-59.
- Glazer, S.M. & Searfoss, L.W. (1988). *Reading Diagnosis and Instruction*. PRENTICE HALL, Englewood Cliffs, New Jersey 07632
- Gough, P.B. & Tunmer, W.E. (1986). Decoding, Reading, and Reading Disability. I: *Remedial and special education*. Vol. 7, side 6-10.
- Hagtvet, B.E. (2004). *Språkstimulering. Tale og skrift i førskolealder*. Cappelen Akademisk Forlag
- Høien, T. og Jansen, M. (1986). *Leseinnlæring, leseprosesser og lesemetoder*. Universitetsforlaget AS
- Inglar, T. (1997). *Lærer og veileder*. Universitetsforlaget.
- Juuso, B.E. (2024). Jietnadagas bustávvi – bustávas jietnadahkii. Sámegielat
- álgoaahpahusa ohppiid teknihkalaš lohkaáidu. Sámi allaskuvla.*
- Kausrud, T. (2005). *PAS Piktografisk – Artikulatoriske Symboler*. Et hjelpemiddel til utvikling av fonologisk og artikulatorisk bevissthet. Bredtvet kompetansesenter.
- KD (Kunnskapsdepartementet) (2006, nr. 266): *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. (Pkt. 3.1. Kommunikasjon, språk og tekst).

Klinkenberg, J.E. (2005). *Å BEDRE BARNES LESEFLYT. 27 VARIANTER AV REPETERET LESING*. C.H. Aschoug &co (W. Nygaard).

Lyon, G.Reid (1995). Toward a definition of Dyslexia. I: *Annals of Dyslexia*, Vol XLV, side 1

27. Lyster, S.A.H. og Tingleff, H. (1999). *Språkverkstedet*. Tingleff forlag,

Botilrudveien 12, 3512 Hønefoss.

Løge, I.K.,Lye, T.F., Lygren, I. og Nedrebø, T.H. (1996). *Språkleikar*. Info Vest Forlag

Magga, O.H. & Magga, L. M. (2021). *Sørsamisk grammatikk*. Davvi girji.

Olaussen, B.S.: "Les for meg du!" A lese for barna – en kosestund som kan hjelpe barn

å bli gode lesere. I: Wold, H.A. (red)(1996). *Skriftspråkutvikling. Om hvordan barn*

lærer å lese og skrive. Cappelen Akademisk Forlag

Ottem, E. og Frost, J. (2005). *Språk 6-16. Screening test*. Bredtvet kompetansesenter.

Ottem, E. (2004). Diagnostisering av spesifikke språkvansker hos barn; inklusjons- og eksklusjonskriterier. *Tidsskrift for Norsk Nevropsykologisk Forening*, oktober 2004, 2, 3-8.

Sæverud, O. (2003). Aill må no få ein sjans! En studie av Helhetslesing som lesemetodisk ramme for alle elever i en klasse. NTNU

Spear-Swerling, L. and Sternberg, R.J. (1998): *OFF TRACK. When Poor readers Become "Learning Disabled"* Westview Press. A member of Perseus Books, L.L.C.

Sørensen, O. (1992). Arbejdsbog. Helhedslæsning på mellemtrinnet. Skrive – stavekursus i systemet Helhedslæsning på Mellemtrinnet 1986 by Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S. Copenhagen

Vangberg-Brandsfjell (2009). *Saemesth amma! Gielemaahtotje - Liten grammatikk*. Sijti Jarne.

Wertsch, J.V.: *From Social Interaction to Higher Psychological Processes*. A Clarification and Application of Vygotsky's Theory. I: *Hum. Dev.* 22: 1-22 (1979)

Wirkola, K. & Baal, L. (2003). *Hoahkat ja stoahkat*. Norgga Sámediggi.

Litteratuvrelæstoe learoegærjaj bijjeli

Hansen, L.S. og Nomedal, J.H. Kosmos. *Lettlestutgave. Geografi, historie, samfunnskunnskap*

8. Fag og kultur forlag. ISBN 82-91797-00-5

Mathisen, T. og Mikkelsen, R. (1997). *Globus. GEOGRAFI OG SAMMFUNNSKUNNSKAP, 5 og 7 trinn*. Cappelen forlag.

Strand, T. (1997). *Underveis. Samfunnsfag for ungdomstrinnet, 10. klasse*. Gyldendal forlag.

Einarsen, Heidi G, og Nordsletta, Svein. (2016). *Mijjeh Daebpene. Siebredahkemaah toe j'ih geografije 1. 5,-7.daltesasse*. (Risten Birje Steinfjell j'ih Sánne-Marja Utsi lægan jarkoestamme).

Einarsen, Heidi G, og Nordsletta, Svein. (2019). *Mijjeh Daebpene. Seabredhmaah toe j'ih geografije 2. 5,-7.daltesasse*. (Risten Birje Steinfjell j'ih Sánne-Marja Utsi lægan jarkoestamme).

Einarsen, Heidi G og Nordsletta, Svein. (2019). *Mijjeh Daebpene. Seabredhmaah toe j'ih geografije 3. 5,-7.daltesasse*. (Risten Birje Steinfjell j'ih Sánne-Marja Utsi lægan jarkoestamme).

“Sjïerepedagogeles lohkemeööhpehtimmie – bïhkedimmie”
Ellieslohkemen bïjre – mïerie metodihkeles rãajvarimmiej bïjre
sjïerepedagogeles lohkeme- jïh tjaelemeööhpehtimmesne. Jørgen
Frost Ellieslohkemem evtiedi gellie jaepiej juassah. Dysleksijedåehkie
Bredtveten maahtoejarngesne (Bredtvet kompetansesenter),
barkoevuekiem nuhtjeme aareh 1990-låhkoen raejeste.

Gærjetje voestes aejkien olkese bööti 2008. Jaepien 2011 gærjetje
staeriesovvi. Dam orre låhkoem aaj orrestahteme guktie buerebe
bijjeguvvie sisvegistie jïh aelhkebe lohkedh. Bïhkedæjja saemiengïelese
jarkoestamme jaepien 2025, jïh saemiegïelese sjïehtedamme jïh
bæjhkoehtamme jaepien 2026.

Mijjïeh gegkiestibie daate staeriedamme låhkoe Ellieslohkemen bïjre goh
barkoevuekie, edtja enn buerebe viehkievierhtine lohkehtæjjide sjïdtedh
mah maanah jïh noerh ööhpehtieh mej lohkeme- jïh tjaelemetsagkesh.

Lissine praktihkeles buerkiestimmïem vedtedh Ellieslohkemen
prinsihpijste, dle “Sjïerepedagogeles lohkemeööhpehtimmie –
bïhkedimmie” aaj jeatjah aamhtesi bïjre, goh lohkemeevtiedimmie,
goerehtalleme, lohkehtæjjan rãlla Ellieslohkemisnie jïh ektiedimmie
soptsestimiegïelen jïh tjaelemegïelen gaskem. Golme
learohkevuesiehtimmïeh vuesiehtieh guktie maahta Ellieslohkemem
nåhtadidh.

Gærjetjen minngïegïetjïen bijjeguvvie goerehtallemedïrregijstie jïh
litteratuvreste lïerehtimmïevuekiej bïjre.

ISBN: 978-82-323-0149-2